

Kemal Gözler, "1982 Anayasası Hâlâ Yürürlükte mi? Anayasasızlaştırma Üzerine Bir Deneme",
<http://www.anayasa.gen.tr/anayasasizlastirma-uzun.pdf>

İlk (Kısa) Versiyonun Yayın Tarihi: 17 Nisan 2016 (32 Sayfa)

İkinci (Orta) Versiyonun Yayın Tarihi: 25 Nisan 2016 (50 Sayfa)

Üçüncü (Uzun) Versiyonun İlk Yayın Tarihi: 5 Mayıs 2016; Son Değişiklik: 7 Mayıs 2016 (64 Sayfa)

Bu makalenin 17 Nisan 2016 tarihinde yayınlanan ilk (kısa) versiyonu okumak için izleyen linki tıklayınız:

<http://www.anayasa.gen.tr/anayasasizlastirma-kisa.pdf>

Aynı makalenin 25 Nisan 2016 tarihinde yayınlanan ikinci (uzun) versiyonunu okumak için izleyen linki tıklayınız:

<http://www.anayasa.gen.tr/anayasasizlastirma-orta.pdf>

Bu metin, makalenin üçüncü (uzun) versiyonudur. İlk versiyonda olmayıp, ikinci versiyonda eklenen yerler **mavi renkle**, üçüncü versiyonda eklenen yerler **yeşil renkle** gösterilmiştir.

1982 ANAYASASI HÂLÂ YÜRÜRLÜKTE Mİ? Anayasasızlaştırma Üzerine Bir Deneme

Kemal Gözler

ÖZET: 1982 Anayasası Hâlâ Yürürlükte mi? Anayasasızlaştırma Üzerine Bir Deneme.-

Bu makalede, verilen on üç somut örnek üzerinden "1982 Anayasası hâlâ yürürlükte mi" sorusu sorulmaktadır. Makalede 1982 Anayasasının bu örneklere ilişkin çeşitli maddelerine fiilen uyulmadığı ve bu nedenle bu maddelerin etkililiklerini yitirdikleri ve dolayısıyla metrukiyete düştükleri gözlemlenmektedir. Makalede bu olguyu isimlendirmek için "anayasasızlaştırma" kavramının kullanılabilmesi belirtilmekte ve anayasasızlaştırmanın beş değişik yolu açıklanmaktadır. Makalede Türkiye'de anayasasızlaştırmanın kendiliğinden veya dıştan gelen bir etkiyle değil, tersine sistemin içinden gelen etkilerle, açıkçası anayasal organların kötü niyetli uygulamaları sonucu olduğu düşüncesi savunulmaktadır. Makalede anayasasızlaştırma sürecinden anayasal organların Anayasa hükümlerine uyması suretiyle çıkılabileceği sonucuna varılmakta ve anayasal organlar Anayasaya uymaya çağrılmaktadır.

Anahtar Terimler: 1982 Anayasası, anayasal metrukiyet, anayasasızlaştırma, anayasal kötü niyet.

ABSTRACT: Is the Constitution of 1982 Still in Force? An Essay on Deconstitutionalization.- In this article the question whether the Constitution of 1982 is still in force is evaluated over thirteen concrete cases. It is observed in the article that certain articles of the Constitution of 1982 related to these examples are not complied with in reality and that they have thus lost their efficacy and fallen into desuetude. In the article, concept of "deconstitutionalization" is suggested in order to term this phenomenon and five different ways of deconstitutionalization are explained. It is argued in the article that the deconstitutionalization in Turkey does not occur by itself or due to any external effect, but, on the contrary, due to the effects intrinsic to the system, bluntly put, as a result of malicious practices of the constitutional organs. It is concluded in the article that the process of deconstitutionalization can only be avoided if the constitutional organs start complying with the provisions of the Constitution and the constitutional organs are urged to comply with the Constitution.

Keywords: Turkish Constitution of 1982, constitutional desuetude, deconstitutionalization, constitutional bad faith.

1982 Anayasası hâlâ yürürlükte mi?

Sanıyorum bu soru hepimizi şaşkırtan bir soru. Normal koşullarda böyle bir soru sormak kimsenin aklından geçmez. Çünkü bu soru bir abesle iştigal örneği. Zira bir ülkede vakti zamanında bir anayasa yürürlüğe girmiş ise ve bu anayasa, bugüne kadar ayırıcı ve açıkça ilga edilmemiş ise hâliyle yürürlükte dir.

Nitekim 7 Kasım 1982 tarih ve 2709 sayılı Türkiye Cumhuriyeti Anayasası da ülkemizde hâlâ yürürlükte dir. Zira bu Anayasanın 177’nci maddesi “*bu Anayasa, halkoylaması sonucu kabul edilip Resmî Gazetede yayımlanması ile Türkiye Cumhuriyeti Anayasası olur ve ... bütünüyle yürürlüğe girer*” demektedir. Bu Anayasa da 7 Kasım 1982 tarihli halkoylaması sonucu kabul edilmiş ve 9 Kasım 1982 tarih ve 17863 mükerrer sayılı Resmî Gazetede yayınlanarak yürürlüğe girmiştir. Benim görebildiğim kadarıyla ülkemizde bir ihtilal veya hükûmet darbesi olmamıştır ve dolayısıyla Anayasa yürürlükten kaldırılmamıştır.

1982 Anayasası ilga edilmediğine göre yürürlükte dir. Dolayısıyla “1982 Anayasa hâlâ yürürlükte midir” diye bir soru sormanın abesle iştigalden başka ne anlamı olabilir? Böylesine apaçık yanlış soruyu bir anayasa hukuku profesörü neden makalesine başlık olarak koysun ki?

“1982 Anayasası hâlâ yürürlükte mi” sorusunu makaleme başlık olarak koydum; çünkü bu Anayasanın hâlâ yürürlükte olduğundan aşağıda açıklayacağım sebeplerden dolayı gerçekten şüphe duyuyorum.

I. AHMET İYİMAYA’NIN ÖNGÖRÜLERİ

Beni şüpheye düşüren sebepleri açıklamaya geçmeden önce, konuya dikkat çekmek için, halen TBMM Adalet Komisyonu Başkanı ve Anayasa Mutabakat Komisyonu üyesi olan ve geçmişte Anayasa Komisyonu Başkanlığı da yapmış olan AKP Milletvekili Sayın Ahmet İyimaya’nın 2 Nisan 2016 tarihinde yaptığı bir konuşmadan alıntı yapmak istiyorum:

“1982 Anayasasının yürürlükten kaldırılması yeni anayasanın yapılmasından, yapılmış olmasından daha önemlidir. Giderek parti görüşü olmaksızın ifade etmeye mecburum ki, yeni anayasa yapmasak dahi bu parlamentonun kurucu iktidar yetkisi içerisinde yürürlükteki anayasayı yürürlükten kaldırması gerçek bir demokratik kazanım olacaktır. Çok önemli, 5 yıl, 2 yıl, 3 yıl anayasasız kalabiliriz, anayasal kurumlar var, anayasal kurumların bağlı olduğu yasalar yani organik yasa dediğimiz yasalar var, bu çok önemli. Ama akıllıca olanı, rasyonel olanı, yeni anayasayı da aynı zamanda, eş zamanlı olarak yürürlüğe koymaktır”¹.

Yukarıdaki paragrafın anlaşılması oldukça zor. Ama bu paragrafta şunların söylendiğini gözlemleyebiliriz: (1) Sayın Ahmet İyimaya’ya göre, 1982 Anayasasının yü-

1. *Milliyet*, 2 Nisan 2016, <http://www.milliyet.com.tr/ak-partili-ahmet-iyimaya-5/siyaset/detay/2220197/default.htm>. (Dipnotlarda gazetelere atıfta belirtilen tarih, kağıt gazetenin çıkış tarihi değil, gazetenin internet sitesinde söz konusu haberin “giriş tarihi”dir).

rürlükten kaldırılması ve eş zamanlı olarak yeni bir anayasa yapılması gerekir. İşin doğrusu budur. (2) Ancak bu yapılamazsa, 1982 Anayasası yine de yürürlükten kaldırılmıdır. Çünkü ona göre 1982 Anayasasının yürürlükten kaldırılması, yeni anayasanın yapılmasından da önemlidir. (3) Ahmet İyimaya’ya göre Anayasayı yürürlükten kaldırma, parlâmentonun, yani TBMM’nin “kurucu iktidar yetkisi içerisinde”dir. (4) Parlâmentonun anayasayı yürürlükten kaldırması demokratik bir kazanım olacaktır. (5) 2 yıl, 3 yıl ve hatta 5 yıl anayasasız kalabiliriz!

Kanımcı birinci önerme dışında, yukarıdaki önermelerin hepsi yanlıştır². (1) Bir anayasa ancak aslî kurucu iktidar tarafından ilga edilebilir. Parlâmento, yani TBMM ise bir kurulmuş iktidardır. Bir kurulmuş iktidar, kendisini kuran anayasayı nasıl olup da yürürlükten kaldıracaktır? TBMM, aslî kurucu iktidar yetkisine sahip değildir³. (2) Parlâmentonun yürürlükteki anayasayı yürürlükten kaldırmasının demokrasi kavramıyla bir ilgisi yoktur. Böyle bir şeyin nasıl olup da demokratik bir kazanım olacağını anlamak mümkün değildir. (3) Sayın Ahmet İyimaya’nın en ilginç düşüncesi şüphesiz, *ülkeminin 2 yıl, 3 yıl ve hatta 5 yıl anayasasız kalabileceği yolundaki düşüncesidir*. Bu düşünce karşısında ne kadar şaşırıldığımı söylesem azdır.

Sayın Ahmet İyimaya’nın sözleri karşısında ne kadar şaşırılmış olsam da, bu sözlerin spekülasyon olsun diye veya mizah kabilinden söylenmiş sözler olmadıklarını ve manidar olduklarını düşünüyorum. Örneğin 1982 Anayasasının yürürlükten kaldırılmasının yeni anayasanın yapılmasından da önemli olduğunun söylenmesi sanıyorum AKP iktidarının gerçek niyetinin güzel ve samimî bir itirafıdır. Keza ülkemizin 2 yıl, 3 yıl ve hatta 5 yıl süreyle “anayasasız” kalabileceği yolundaki düşünce⁴, benim ilk defa duyduğum, oldukça özgün bir düşünce olup, bugün içine girdiğimiz süreç ile çok güzel bir şekilde örtüşmektedir. Gerçi Ahmet İyimaya’nın söylediklerinden “anayasasızlık dönemi”ne TBMM’nin 1982 Anayasasını ilga etmesiyle gireceğimizi düşündüğü anlaşılabilirlikte, kanımca, “*anayasasızlık dönemi*”⁵ teriminin bir süredir içinden geçtiğimiz bu döneme isim olarak verilebileceğini düşünüyorum.

Şimdi Ahmet İyimaya’nın öngörülerini bir yana bırakalım ve baştan sorduğum soruya geri dönelim: 1982 Anayasası hâlâ yürürlükte mi?

2. Ahmet İyimaya’nın “organik yasalar” ile “anayasal kurumların bağlı olduğu yasalar”ı kastettiği anlaşılmaktadır. Bunlar herhalde başbakanlık ve bakanlıkların teşkilatlarını düzenleyen kanunlar ve diğer bazı kamu kurum ve kuruluşlarını düzenleyen kanunlardır. Belirtelim ki, klasik anayasa hukuku literatüründe kullanılan “organik kanun (*loi organique*)” terimi bu anlamda değil, Fransız Anayasasının 46’ncı maddesinde tanımlanan anlamda kullanılır.

3. Bkz. Kemal Gözler, *Türk Anayasa Hukuku Dersleri*, Bursa, Ekin, 19. Baskı, 2015, s.446-450.

4. Gerçi ben bu düşünceyi ilk defa 2 Nisan 2016 tarihli gazetelerde okumuş olsam da, bu makalenin hazırlık versiyonunun 17 Nisan 2016 tarihinde *anayasa.gen.tr*’de yayınlanmasından sonra sayın Ahmet İyimaya’nın bana imzalayarak gönderme nezaketini gösterdiği *Siyaset ve Anayasa Hukuku Sorunları: II. Cilt* (Ankara, 2015) isimli kitabının 122’nci sayfasından Ahmet İyimaya’nın “anayasasızlık” kavramını ilk defa 2013 yılında *Yeni Türkiye* dergisinde yayınlanan şu makalesinde ortaya attığını gördüm: Ahmet İyimaya, “Anayasa Hazırlama Süreci: Gözlemler-Ürünler-Öngörüler”, *Yeni Türkiye*, Ocak-Şubat 2014, Sayı 50, s.81-96.

5. Bu makalede kullanılan farklı bir anlamda kullanıyor olsa da “*anayasasızlık dönemi*” teriminin mucidi Sayın Ahmet İyimaya’dır. Bkz.: İyimaya, *Siyaset ve Anayasa Hukuku Sorunları*, *op. cit.*, c.II, s.122; İyimaya, “Anayasa Hazırlama Süreci: Gözlemler-Ürünler-Öngörüler”, *op. cit.*, s.95.

Yukarıda belirttiğim gibi benim 1982 Anayasasının hâlâ yürürlükte olduğu konusunda ciddi şüphelerim var. Son birkaç yıldır beni şüpheye sevk eden onlarca örnek olay yaşadık. Aşağıda bu olaylardan onüçünü örnek olarak vereceğim, sonra da başta sordüğüm “1982 Anayasası hâlâ yürürlükte mi” sorusuna cevap arayacağım.

II. ÖRNEKLER

Örnek 1: Sokağa Çıkma Yasakları.- Bilindiği gibi son altı aydır ülkemizin bazı il ve ilçelerinde, valiler tarafından aylarca süren sokağa çıkma yasakları ilân edilmiştir ve edilmeye devam edilmektedir. Aylarca devam eden, gündüz ve gece kesintisiz uygulanan, Cumhuriyet tarihinde şimdiye kadar eşi benzeri görülmemiş uzunlukta ve yoğunlukta sokağa çıkma yasaklarına şahit olduk ve olmaya devam ediyoruz.

Söz konusu sokağa çıkma yasakları, il valileri tarafından 10 Haziran 1949 tarih ve 5442 sayılı İl İdaresi Kanununun 11’inci maddesinin C bendine dayanılarak ilân edilmektedir. Oysa anılan bentte valilere sokağa çıkma yasağı koyma yetkisi veren bir ibare yoktur. Bu bentte şöyle denmektedir:

“İl sınırları içinde huzur ve güvenliğin, kişi dokunulmazlığının, tasarrufa müteallik emniyetin, kamu esenliğinin sağlanması ve önleyici kolluk yetkisi valinin ödev ve görevlerindedir. Bunları sağlamak için vali gereken karar ve tedbirleri alır”.

a) Görüldüğü gibi bentte “sokağa çıkma” ibaresi geçmemekte “*gereken karar ve tedbirler*” ibaresi geçmektedir⁶. Sokağa çıkma yasağı, başta seyahat hürriyeti ve çalışma hürriyeti olmak üzere pek çok hak ve hürriyeti ortadan kaldıran, bunların kullanılmasını durduran bir yasaktır. Bilindiği gibi, hürriyet asıl, sınırlandırma istisnadır⁷. İstisna kendiliğinden olmaz; ayrıca ve açıkça konulmalıdır. Keza istisnanın kapsamında tereddüt var ise dar yoruma tabi tutulur⁸. Sokağa çıkma yasağı, başta seyahat hürriyeti olmak üzere Anayasamız tarafından güvence altına alınan pek çok hürriyetin sınırlanması anlamına gelir. Dolayısıyla sokağa çıkma yasağının, hürriyet ilkesine getirilen bir istisna olarak, ayrıca ve açıkça, yani ismi zikredilerek öngörülmüş olması gerekir. Diğer bir ifadeyle sokağa çıkma yasağının ayrıca ve açıkça öngörülmesi, yani kanunda ismen geçmesi gerekir. 5442 sayılı Kanunda ise “sokağa çıkma” ibaresi geçmemektedir. Bu nedenle 5442 sayılı Kanunda geçen “gereken karar ve tedbirler” ibaresinin içine “sokağa çıkma yasağı” dahil edilemez. Bunun aksinin kabulü, bütün hukuk sistemimizin tepe taklak edilmesi anlamına gelir.

b) Zaten bizim hukukumuzda sokağa çıkma yasağını ayrıca ve açıkça düzenleyen “özel kanunlar” vardır. Sokağa çıkma yasağı, 25 Ekim 1983 tarih ve 2935 sayılı Olağanüstü Hâl Kanununun 11’inci maddesinin “a” bendinde ve 13 Mayıs 1971 tarih ve 1402

6. Bu konuda teknik ve detaylı bir inceleme için bkz.: Artuk Ardiçoğlu, “Hukuka Uygun Olmayan Sokağa Çıkma Yasağı Hukuka Aykırı mıdır?”, <http://www.birikimdergisi.com/guncel-yazilar/7331/hukuka-uygun-olmayan-sokaga-cikma-yasagi-hukuka-aykiri-midir#.Vwi1M-RJnv8> (Konuluş Tarihi: 27 Kasım 2015; Erişim Tarihi: 14 Nisan 2016). Keza bkz.: Artuk Ardiçoğlu, “Ama Hukuk...”, <http://www.birikimdergisi.com/guncel-yazilar/7431/ama-hukuk#.VxofxORJnv8> (Konuluş Tarihi: 10 Ocak 2016; Erişim Tarihi: 22 Nisan 2016).

7. Bkz. Kemal Gözler, *Anayasa Hukukunun Genel Teorisi*, Bursa, Ekin, 2011, c.II, s.505.

8. Kemal Gözler, “Yorum İlkeleri”, *Anayasa Hukukunda Yorum ve Norm Somutlaşması*, Ankara, KHP ve TBB Ortak Yayını, 2013, s.43, 54-65 (<http://www.anayasa.gen.tr/yorum-ilkeleri.pdf>).

sayılı Sıkıyönetim Kanununun 3’üncü maddesinin “1” bendinde ayrıca ve açıkça düzenlenmiştir. İlk Kanunun 11’inci maddesinin “a” bendinde “sokağa çıkmayı sınırlamak veya yasaklamak” tedbiri, ikinci Kanunun 3’üncü maddesinin “1” bendinde açıkça “sokağa çıkmayı kayıtlamak ve yasaklamak” tedbiri düzenlenmiştir. Bir tedbirin ismen zikredilerek ayrıca ve açıkça düzenlenmesi, onun genel olarak düzenlenmesine göre daima “özel hüküm” niteliğindedir. Olağanüstü Hâl Kanununda geçen “sokağa çıkmayı sınırlamak veya yasaklamak” ve Sıkıyönetim Kanununda geçen “sokağa çıkmayı kayıtlamak ve yasaklamak” ibarelerinin İl İdaresi Kanununda geçen “gereken karar ve tedbirler” ibaresine göre daha özel bir ibare olduğu ve dolayısıyla Olağanüstü Hâl Kanunu ve Sıkıyönetim Kanununun ilgili hükümlerinin İl İdaresi Kanununun ilgili hükmü karşısında birer özel hüküm olduğu açıktır.

Bir ihtimal Olağanüstü Hâl Kanunu ve Sıkıyönetim Kanunu ile İl İdaresi Kanunu arasında bir çatışma olduğu düşünülse bile, bu çatışma, gerek *lex posterior derogat legi priori* (sonraki kanun önceki kanunları ilga eder), gerekse *lex specialis derogat legi generali* (özel kanun, genel kanunları ilga eder) prensipleri uyarınca 25 Ekim 1983 tarihli Olağanüstü Hâl Kanunu ve 13 Mayıs 1971 tarihli Sıkıyönetim Kanunu lehine çözümlenir. Zira bu iki Kanun, 10 Haziran 1949 tarihli İl İdaresi Kanunu karşısında hem özel, hem de sonraki tarihli kanunlardır.

Dolayısıyla, hem “sonraki tarihli kanun”, hem de “özel kanun” olan Olağanüstü Hâl Kanunu ve Sıkıyönetim Kanunu hükümleri var iken İl İdaresi Kanununa göre sokağa çıkma yasağı ilân edilemez. Bu nedenle sokağa çıkma yasağının İl İdaresi Kanununa dayandığının söylenmesinin doğuracağı bir sonuç yoktur. Çünkü yasak yanlış kanuna dayandırılmıştır. O halde İl İdaresi Kanununa dayanarak ilân edilen sokağa çıkma yasağı gerçekte *kanuna dayanmayan* bir temel hak ve hürriyet sınırlandırmasıdır. Kanuna dayanmadığı için de Anayasamızın “temel hak ve hürriyetler, ... ancak kanunla sınırlanabilir” diyen 13’üncü maddesine aykırıdır.

c) Aslında ortada hukuken bu kadar ayrıntısıyla tartışmaya değer bir problem de yoktur. Çünkü “sokağa çıkma yasağı” sıradan bir temel hak ve hürriyet sınırlaması değil, başta seyahat hürriyeti ve çalışma hürriyeti olmak üzere pek çok temel hak ve hürriyetin *kullanılmasının durdurulması* anlamına gelen bir yasaktır. Temel hak ve hürriyetlerin “kullanılmasının durdurulması” ise Anayasamızın “Temel hak ve hürriyetlerin kullanılmasının durdurulması” başlıklı 15’inci maddesinde özel olarak düzenlenmiştir. Anayasamızın 15’inci maddesi, “temel hak ve hürriyetlerin kullanılmasının kısmen veya tamamen durdurulabilmesi”ni ülkede “savaş, seferberlik, sıkıyönetim veya olağanüstü hal” ilân edilmesi şartına bağlamaktadır. Anayasamızın 119, 120 ve 122’nci maddeleri ise olağanüstü hâl ve sıkıyönetim ilân etme yetkisini Cumhurbaşkanının başkanlığında toplanan Bakanlar Kuruluna vermektedir. Dolayısıyla Türkiye’de olağanüstü hâl veya sıkıyönetim ilân edilmedikçe, Anayasamızın 15’inci maddesi uygulamaya girmez ve bu nedenle de temel hak ve hürriyetlerin kullanılmasının durdurulması anlamına gelen sokağa çıkma yasağı ilân edilemez.

d) Esasen bizim Anayasamız ve kanunlarımız terörle mücadele etmek için Hükûmetin eline gerekli bütün hukukî araçları vermiştir. Yapılacak şey, Bakanlar Kuru-

lunun Cumhurbaşkanı başkanlığında toplanması ve söz konusu il ve ilçelerde Anayasamızın 120’nci maddesine göre olağanüstü hâl ilân etmesinden ibarettir. Olağanüstü hâl ilân kararı Resmî Gazetede yayınlandığı andan itibaren il valisi veya birden fazla ilde olağanüstü hâl ilân edilmiş ise atanan bölge valisi, 25 Ekim 1983 tarih ve 2935 sayılı Olağanüstü Hâl Kanununun 11’inci maddesinin a bendine dayanarak “sokağa çıkma yasağı” ilân edebilir. Bu ilân kararı da kanuna (2935 sayılı Kanun, m.11/a) ve Anayasaya (m.15) ve dahi Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesine (m.15) uygun olur.

Peki ama kanunlarımızı ve Anayasamızı çiğnemenin bu tedbirleri almak mümkün iken Bakanlar Kurulu neden bu hukukî yola başvurmuyor da, kanuna ve Anayasaya aykırı bu yolu tercih ediyor? Bunun sebebini anlayabilmiş değilim. Güneydoğuda bazı il ve ilçelerimizde şiddet hareketlerinin yaygınlaştığını ve terör örgütünün şehir ve kasabalarda hendekler kazdığı ve bu nedenle buralara girilemediğini bizzat Hükûmetin kendisi söylüyor. Üstesinden gelebilmek için şehirlerin içinde tankların kullanıldığı bu durum, Anayasamızın 120’nci maddesinde belirtilen “yaygın şiddet hareketlerine ait ciddî belirtilerin ortaya çıkması” veya “şiddet olayları sebebiyle kamu düzeninin ciddî şekilde bozulması” durumlarına girmiyor mu? Olağanüstü hâl şimdi ilân edilmeyecekse ne zaman ilân edilecek?

Belki denebilir ki, Anayasamızın 120’nci maddesinde geçen “yaygın şiddet hareketlerine ait ciddî belirtilerin ortaya çıkması” veya “şiddet olayları sebebiyle kamu düzeninin ciddî şekilde bozulması” durumlarının ortaya çıkıp çıkmadığını ve bunların derecesini takdir etme ve olağanüstü hâl ilan etme yetkisi Bakanlar Kuruluna aittir⁹. Ama bir ihtimal, olağanüstü hâl ilân edip etmeme konusunda Bakanlar Kurulunun takdir yetkisi olduğunu kabul etsek bile, Anayasaya aykırılık sorunu devam etmektedir. Zira 15’inci madde uygulamaya konulmadığına göre, Olağanüstü Hâl Kanununun ve Sıkıyönetim Kanununun öngördüğü sokağa çıkma yasağı tedbirine başvurulamaz. Dolayısıyla bu durumda bu tedbirin Anayasaya uygunluğunu Anayasamızın 13’üncü maddesine göre değerlendirmek gerekir. Bu maddeye göre ise temel hak ve hürriyetlerin sınırlandırılmasının birinci şartı, sınırlandırma tedbirinin ancak kanunla öngörülmesidir. Yukarıda açıkladığımız gibi sokağa çıkma yasağını öngören bir hüküm, bu yasağın dayanağı olarak ileri sürülen 5442 sayılı İl İdaresi Kanununda yoktur. Kısacası Hükûmet, sokağa çıkma yasağı tedbirine başvurmak istiyorsa olağanüstü hâl ilân etmelidir. Yok eğer olağanüstü hâl ilân etmek istemiyorsa, sokağa çıkma yasağı ilân etmemelidir. İki şıktan birisi: Ya olağanüstü hal ilan edilmeli, ya da sokağa çıkma yasağı tedbirine başvurulmamalı.

Olağanüstü hâl ilân etme yetkisi zaten Bakanlar Kurulunun kendi elinde. Üstelik söz konusu Bakanlar Kurulunun Cumhurbaşkanının başkanlığında toplanacağını da doğrudan doğruya Anayasanın kendisi öngörmüş (m.120). Daha ne istenebilir? Olağanüstü Hâl Kanununun öngördüğü sokağa çıkma yasağı ilân etme yetkisi de yine il valisine ait. Valiyi de yine Bakanlar Kurulu atıyor. Sokağa çıkma yasağı ilân etmek için ni-

9. Bu husus, makalemin 17 Nisan 2016 tarihinde *anayasa.gen.tr*’de yayınlanan ilk versiyonunda yoktu. Sayın Çiğdem Sever, bu hususun da tartışılması gerektiği konusunda dikkatimi çekti. Kendisine teşekkür ediyorum.

çin anayasal usûle uyulmuyor da, Anayasaya aykırı, riskli bir usûle başvuruluyor? Bunun sebebini anlamış değilim.

2935 sayılı Olağanüstü Hâl Kanunu, İl İdaresi Kanununa göre terörle mücadele etmek için çok daha elverişli bir Kanundur. Bu Kanun, terörle mücadelede daha güçlü ve etkili tedbirler alma yetkisini Bakanlar Kuruluna ve valilere vermektedir. Sokağa çıkma yasağı gibi temel hak ve hürriyetlerin *kullanılmasının durdurulması* niteliğinde tedbirler alınması gerekiyorsa, 2935 sayılı Olağanüstü Hâl Kanununun uygulamaya sokulması gerekir. Bu Kanunun uygulamaya sokulması için ise Anayasamızın 120’nci maddesine göre öncelikle olağanüstü hâl ilân edilmesi gerekir. Olağanüstü hâl ilân etmek istenmiyorsa sokağa çıkma yasağı gibi temel hak ve hürriyetlerin *kullanılmasının durdurulması* niteliğindeki tedbirlere başvurulmamalıdır.

Amaç sanki üzüm yemek değil, bağcıyı dövmek. Hukuk sistemimiz, *olağanüstü hâl ilân edilmesi kaydıyla*, terörle mücadele etmek için gereken her tedbiri alma yetkisini Bakanlar Kurulunun ve valilerinin eline vermiştir. Hukuka uyarak bu amaca ulaşmak var iken, aynı amaca ulaşmak için hukukun dışına neden çıkılıyor? Bağcı neden dövülüyor? Bunun sebebini anlamış değilim.

Tekrarlıyorum: Sokağa çıkma yasağı ilân etmeye ihtiyacınız varsa, önce olağanüstü hâl veya sıkıyönetim ilân edip, sonra 2935 sayılı Olağanüstü Hâl Kanunu veya 1402 sayılı Sıkıyönetim Kanununu lütfen uygulayın. İlginçtir ki geçmişte Türk anayasa hukuku literatüründe bu iki Kanun çok eleştirildi. “1402” üzerine Türkiye’de geniş bir edebiyat vardır. Meğerse bu Kanunları aratacak dönemleri bile görecekmışiz! Meğerse Hükûmete lütfen 2935 sayılı Olağanüstü Hâl Kanunu ve 1402 sayılı Sıkıyönetim Kanununu uygulayın demek zorunda bile kalacakmışiz!

Terör olaylarının yaşandığı il ve ilçelerde olağanüstü hâl ilân edilmemesi ve Olağanüstü Hâl Kanununun uygulamaya sokulmaması, uzun vadede, bizzat Hükûmete ve ülkemize zarar verebilecektir. Örneğin Devlet Memurları Kanunumuzun 96’ncı maddesine göre olağanüstü hâl ilân edilen bölgelerdeki kamu görevlileri, istifa dilekçesi verseler bile, yerlerine yeni atama yapılmadıkça görevlerinden ayrılamazlar. Olağanüstü hâl ilân edilmeyen bölgelerdeki memurlar ise, istifa ederlerse Devlet Memurları Kanununun 94’üncü maddesine göre, yerlerine başkası atanmamış olsa bile en fazla bir ay süreyle çalıştırılabilirler. Bir ay sonra, memur görevini bırakabilir. Örneğin şu an sokağa çıkma yasağı ilân edilen ilçelerde görevli devlet memurları, mesela özel hareket polis memurları¹⁰, buralarda olağanüstü hâl ilân edilmediğine göre istifa ederlerse, Devlet Memurları Kanununun 94’üncü maddesine göre, yerlerine başkası atanmamış olsa bile en fazla bir ay süreyle çalıştırılabilirler. Oysa buralarda olağanüstü hâl ilân edilmiş olsaydı, istifa eden devlet memurları yerlerine yenisi atanıncaya kadar, Devlet Memurları Kanununun 96’ncı maddesine göre bir ay geçse bile, görevlerini bırakamayacaklardır. Şu an bu il ve ilçelerde görevli olan ve terörle mücadele eden güvenlik görevlileri istifa ederlerse, en fazla kendilerinden bir ay daha görevde kalmaları istenebilir; bir ay dolduktan sonra

10. Geçmiş günlerde Güneydoğu’da pek çok özel hareket polisinin sınıf değişikliği için dilekçe verdiği yolunda gazetelerde haberler çıktı. Örneğin bkz.: *Cumhuriyet*, 5 Nisan 2016, http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/turkiye/510677/Ozel_harek_tcilar_Kurban_ediliyoruz.html.

bunların görevlerini bırakmalarına engel olunamaz. Bu ihtimalde ise terörle mücadele zaafa uğrar.

Acaba kendi ellerindeki hukuka uygun imkânı kullanmayıp bu il ve ilçelerde olağanüstü hâl ilân etmeyenler, polis memurları istifa dilekçelerini verince ne yapacaklar? Yoksa kendilerine sunulan istifa dilekçelerini yırtacaklar ve polis memurlarını “vatan haini” olmakla mı suçlayacaklardır?

Anayasamıza aykırılıklara birkaç örnek daha vermek isterim. Ancak bunların Anayasaya nasıl aykırı oldukları konusunda yukarıdaki gibi ayrıntılı açıklama yapmayacağım. Örnek kabilinden sadece zikredeceğim.

Örnek 2: Hükûmet Sistemi¹¹.- Anayasamızın yürürlükteki hâlinin parlâmenter hükûmet sistemini öngördüğü açıktır. Gerçi 2007 Anayasa değişikliğiyle Cumhurbaşkanının halk tarafından doğrudan doğruya seçilmesi usûlü öngörülmüştür. Ancak *Cumhurbaşkanının seçim usûlünün değiştirilmesi dışında, hükûmet sistemine ilişkin Anayasamızda yapılmış tek bir değişiklik yoktur.* Örneğin Bakanlar Kurulunun kuruluşu (m.109), göreve başlaması (m.110), Bakanlar Kurulunun Türkiye Büyük Millet Meclisine karşı sorumluluğu ve güvenoylaması (m.111), Bakanlar Kurulunun görevi ve sorumluluğu (m.112), bakanlıkların kurulması (m.115), yürütme organının düzenleyici işlem yapma yetkisi (m.115, 124), Cumhurbaşkanının görev ve yetkileri (m.104), karşıimza kuralı (m.105) gibi maddelerde tek bir değişiklik yoktur. Bu maddeler, 1982 halkoylamasıyla kabul edilen halleriyle hâlâ yürürlüktedir. Dolayısıyla Anayasamıza göre hükûmet sistemimiz, tartışmasız olarak hâlâ parlâmenter hükûmet sistemidir. Sanıyorum parlâmenter hükûmet sistemine karşı olanlar da bu vakıya itiraz etmeyeceklerdir. Zaten anayasa değişikliği yoluyla yeni bir sistem olarak başkanlık sistemini getirmelerine göre demek ki yürürlükteki sistemin başkanlık sistemi olmadığını onlar da kabul ediyorlar.

Ama şu an Türkiye’de gerçekten parlâmenter hükûmet sisteminin uygulandığını kim söyleyebilir? Kimse. Ülkemizde şu an parlâmenter hükûmet sistemi kurum ve kurlarına fiilen uyulmamaktadır. Türkiye’de şu an parlâmenter hükûmet sisteminin *fiilen* değiştiği vakıası, bizzat Cumhurbaşkanı tarafından 14 Ağustos 2015 tarihinde yaptığı bir konuşmada şu şekilde ifade edilmiştir:

“İster kabul edilsin ister edilmesin, Türkiye’nin yönetim sistemi bu anlamda değişmiştir. Şimdi yapılması gereken bu fiilî durumun hukukî çerçevesinin yeni bir Anayasa ile netleştirilmesi, kesinleştirilmesidir”¹².

11. Türkiye’de 28 Ağustos 2014 tarihinden sonra hükûmet sisteminin büründüğü şekil konusunda bkz. Gözler, *Türk Anayasa Hukuku Dersleri*, op. cit., s.299-303; Kemal Gözler, “Hükûmet Sistemimiz Değişecek mi?”, *Türkiye Günlüğü*, Bahar 2104, Sayı 118, s.62-69 (<http://www.anayasa.gen.tr/hs-degiscek-mi.htm>) (Erişim Tarihi: 5 Mayıs 2016). Keza bu konuda yeni yayınlanmış şu makaleme de bakılabilir: Kemal Gözler, “Türkiye’de Hükûmet Sistemi Tartışmaları Üzerine Bir Deneme”, *Türkiye Günlüğü*, Sayı 125, Kış 2016, s.17-21 (<http://www.anayasa.gen.tr/hukumet-sistemi-tartismalari.htm>) (Erişim Tarihi: 5 Mayıs 2016).

12. Su sözler aynen Cumhurbaşkanlığı resmi internet sitesinde yayınlanan haberde de yer almaktadır: 14 Ağustos 2015, <http://www.tccb.gov.tr/haberler/410/34099/yurt-disina-kacan-eski-savcilar-icin-kirmizi-bulten-cikarilacak-simdi-almanyayi-da-gorecegiz.html> (Erişim Tarihi: 24 Nisan 2016). Ayrıca bkz.: *Milliyet*, 14 Ağustos 2015, <http://www.milliyet.com.tr/erdogan-turkiye-nin->

Yani açıkça Cumhurbaşkanı da içinde bulunulan fiilî durumun hukukî çerçeveye uymadığını kabul ve tespit ediyor; ama fiilî durumun hukukî çerçeveye uydurulmasını değil, hukukî çerçevenin fiilî duruma uydurulmasını istiyor. Bu sözler, Anayasamızın parlâmenter hükûmet sistemine ilişkin hükümlerinin fiilen uygulanmadığının en yetkili ağızdan itirafı değil de nedir? Ekleyelim ki bu konuşmadan bu yana sekiz ay geçmiştir, fiilî durumun hukukî çerçevesi hâlâ oluşturulamamış, Cumhurbaşkanının kendi terimleriyle söylesek, “*bu fiilî durumun hukukî çerçevesinin yeni bir Anayasa ile netleştirilmesi, kesinleştirilmesi*” hâlâ gerçekleştirilememiştir.

Bu hukukî çerçeve ne zaman “yeni bir Anayasa ile netleştirilecek”, ne zaman “kesinleştirilecektir” ve o zamana kadar Türkiye Cumhuriyeti acaba hangi “çerçeve”de yönetilecektir? Ben bir anayasa hukuku profesörü olarak bu sorulara cevap verebilecek durumda değilim.

Daha somut örnekler verelim: Anayasamızın 112’nci maddesinin ilk fıkrası, “*hükümetin genel siyaseti*”ni belirleme yetkisini Cumhurbaşkanına değil, Bakanlar Kuruluna vermiştir. Yine aynı fıkra, “*hükümetin genel siyasetinin yürütülmesini gözetme görevini*” Cumhurbaşkanına değil, Başbakanına vermiştir. Yine aynı fıkranın son cümlesi “*Bakanlar Kurulu bu siyasetin yürütülmesinden birlikte sorumludur*” demektedir. Anayasamızın 112’inci maddesinin ikinci fıkrası “her bakanın”, Cumhurbaşkanına karşı değil, “*Başbakanına karşı sorumlu*” olduğunu hükme bağlamıştır. Yine aynı maddenin ilk fıkrası, “*Bakanlıklar arasında işbirliğini sağlama*” görev ve yetkisini Cumhurbaşkanına değil, Başbakanına vermiştir. Yine aynı maddenin üçüncü fıkrası “*bakanların görevlerinin Anayasa ve kanunlara uygun olarak yerine getirilmesini gözetmek ve düzeltici önlemleri almak*” görev ve yetkisini Cumhurbaşkanına değil, Başbakanına vermiştir.

Şimdi 112’nci maddeye ilişkin olarak sırayla şu soruları soralım:

Türkiye’de bugünlerde “*hükümetin genel siyaseti*”, Anayasamızın öngördüğü şekilde Bakanlar Kurulu ve Başbakan tarafından mı, yoksa öngörmediği şekilde Cumhurbaşkanı tarafından mı belirleniyor?

Yine Türkiye’de bugünlerde *hükümetin genel siyasetinin yürütülmesi*, Anayasamızın öngördüğü gibi Başbakan tarafından mı, yoksa öngörmediği şekilde Cumhurbaşkanı tarafından mı gözetiliyor?

Yine Türkiye’de bugünlerde bakanlar, Anayasamızın öngördüğü gibi Başbakanına karşı mı, yoksa Anayasamızın öngörmediği gibi Cumhurbaşkanına karşı mı sorumlular?

Anayasamızın 112’nci maddesine ilişkin soruları daha çoğaltabiliriz.

Şimdi 109’uncu maddeye geçelim: Anayasamızın 109’uncu maddesinin son fıkrasının ilk cümlesi, bakanları *seçme yetkisini Cumhurbaşkanına değil, Başbakanına* vermiştir.

Acaba Türkiye’de bugünlerde bakanlar Anayasamızın öngördüğü şekilde Başbakan tarafından mı, yoksa öngörmediği şekilde Cumhurbaşkanı tarafından mı seçiliyor?

Anayasamızın 109’uncu maddesinin ikinci fıkrası Başbakanı atama yetkisini Cumhurbaşkanına vermiştir. Ancak aynı maddede Başbakanı görevden almak konusunda Cumhurbaşkanına verilmiş bir yetki yoktur. Anayasamız 99’uncu maddesiyle Başbakanı görevden alma yetkisini sadece ve sadece Türkiye Büyük Millet Meclisine vermiştir. Keza Anayasamızda Başbakanın Cumhurbaşkanına karşı sorumlu olduğuna ilişkin tek bir hüküm yoktur. Tersine Anayasamızda Başbakanın Türkiye Büyük Millet Meclisine karşı sorumlu olduğuna ilişkin pek çok hüküm vardır (m.99, 110, 111, 112/1).

Şimdi soralım: Acaba Türkiye’de bugünlerde Başbakan Anayasamızın öngördüğü şekilde Türkiye Büyük Millet Meclisine karşı mı, yoksa Anayasamızın öngörmediği şekilde Cumhurbaşkanına karşı mı sorumludur? Başbakanı görevden alma yetkisi Türkiye Büyük Millet Meclisine mi, yoksa Cumhurbaşkanına mı aittir?

Bu makalenin hazırlık versiyonu 17 Nisan 2016 tarihinde yayınlanmıştır. Bu makalede hükümet sistemine ilişkin yukarıda yapılan gözlemlerin ne kadar doğru olduğunu o tarihten sadece 20 gün sonra yaşadığımız ve basında “4 Mayıs Saray Darbesi” diye isimlendirilen¹³ bir olayla gördük. Başbakan Ahmet Davutoğlu’nun 4 Mayıs 2016 akşamı Cumhurbaşkanı ile yaptığı görüşmeden hemen sonra gazete ve televizyonlarda Başbakanlık görevinden çekileceği ve AKP’nin olağanüstü kongreye gideceği ve Ahmet Davutoğlu’nun AKP genel başkanlığına aday olmayacağı yolunda haberler yayınlandı¹⁴. Ahmet Davutoğlu, 5 Mayıs 2016 tarihinde yaptığı basın toplantısında “*dört yıllık bir hukuk oluştuğunu düşünüyorduk aramızda, ama bunun daha kısa sürmesi emin olunuz benim tercihim değildir, ortaya çıkan bir zaruretin neticesidir*”¹⁵ deyip “*bu şartlarda olağanüstü kongrede aday olmayacağını*” açıklamıştır¹⁶.

Başbakan Ahmet Davutoğlu’nun 4 Mayıs 2016 tarihinde Cumhurbaşkanı ile yaptığı görüşmeden sonra Başbakanlıktan çekileceğini açıklaması, Türkiye’de Başbakanın Anayasanın öngördüğü şekilde TBMM’ye karşı değil, Anayasanın öngörmediği şekilde Cumhurbaşkanına karşı sorumlu olduğunun güzel bir göstergesidir. Belki bu gözleme karşı ortada bir Anayasaya aykırılık olmadığı, Başbakanın kendi iradesiyle her zaman istifa etmesinin mümkün olduğu söylenerek itiraz edilebilir. Bu itiraza karşı Başbakanın

13. *Cumhuriyet*, 4 Mayıs 2016,

http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/siyaset/527169/4_Mayis_Saray_darbesi.html;

14. *Hürriyet*, 4 Mayıs 2016, <http://www.hurriyet.com.tr/erdogan-davutoglu-zirvesi-sona-erdi-40098768>;

Milliyet, 4 Mayıs 2016, <http://www.milliyet.com.tr/ak-parti-de-yeni-doneme-dogru/siyaset/detay/2239591/default.htm>

15. Bu sözü kendi ağzından dinlemek için: <https://www.youtube.com/watch?v=Acx05tqmxz0> (Erişim tarihi: 6 Mayıs 2016).

16. Ahmet Davutoğlu’nun basın toplantısı hakkında bkz.: *Hürriyet*, 5 Mayıs 2016,

<http://www.hurriyet.com.tr/ak-partide-myk-toplantisi-sona-erdi-aciklama-bekleniyor-40099610>; *Milliyet*, 5 Mayıs 2016, <http://www.milliyet.com.tr/gozler-ankara-da-basbakan/siyaset/detay/2239762/default.htm>;

Cumhuriyet, 5 Mayıs 2016,

http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/siyaset/528176/Davutoglu_Erdogan_i_yalanlayip_gitti_Tercih_degil_zaruret.html;

CNN Türk, 5 Mayıs 2016,

<http://www.cnnturk.com/video/turkiye/davutoglundan-kritik-myk-sonrasi-aciklama>; TRT Haber, 5 Mayıs 2016, <http://www.trthaber.com/haber/turkiye/kongrede-aday-olmayi-dusunmuyorum-248873.html>;

yukarıdaki sözlerinden alıntı yaparak cevap verelim: “*Bunun daha kısa sürmesi emin olunuz benim tercihim değildir, ortaya çıkan bir zaruretin neticesidir*”.

Basında “4 Mayıs Saray Darbesi” diye isimlendirilen olaydan sonra Türkiye’de Anayasamızın öngördüğü parlâmenter hükûmet sisteminin artık tamamıyla terk edildiğini ve fiilî bir başkanlık sistemine geçildiği söyleyebiliriz. 28 Ağustos 2014’ten buyana hükûmet sistemimizin ne olduğu veya ne olacağı konusunda yapılan tartışmalar¹⁷ artık sona ermiştir. 4 Mayıs’tan sonra artık hükûmet sistemimizin tartışmasız bir şekilde *fiilî* bir başkanlık sistemi haline dönüştüğünü söyleyebiliriz. Muhtemelen gelecekte 4 Mayıs 2016 tarihi, Türkiye’de fiilî başkanlık sisteminin kurulduğu tarih olarak anılacaktır.

Tüm bunlar Anayasamızın hükûmet sistemine ilişkin maddelerinin (m.99, 104, 105, 109, 110, 111, 112, vb.) artık uygulanmadığını göstermektedir.

Örnek 3: Düşünce ve İfade Hürriyeti.- Anayasamızın 26’ncı maddesi, “herkes, düşünce ve kanaatlerini söz, yazı, resim veya başka yollarla tek başına veya toplu olarak açıklama ve yayma hakkına sahiptir” diyor.

Adalet Bakanı Bekir Bozdağ, TBMM’de 1 Mart 2016 tarihinde yaptığı bir konuşmada Cumhurbaşkanı’na hakaret suçundan dolayı Adalet Bakanlığınca 1845 dosyada kovuşturma izni verildiğini açıkladı¹⁸. Bu 1845 davanın her birinin ayrı bir hikayesi vardır. Bunlara burada girecek değiliz. Sadece şu soruyu soralım: Hangi demokratik hukuk devletinde Cumhurbaşkanı’na hakaret suçundan bir buçuk yılda 1845 ceza davası açılmıştır¹⁹?

Düşünce ve ifade hürriyeti konusunda bir başka örnek verelim: 11 Ocak 2016 tarihinde 1128 akademisyen tarafından imzalanan ve kamuoyunda “Barış İçin Akademisyenler Bildirisi” ismi altında bilinen “Bu Suça Ortak Olmayacağız” başlıklı bir bildiri²⁰

17. Bu tartışmalara örnek olarak benim şu makaleme bakılabilir: Gözler, “Hükümet Sistemimiz Değişecek mi?”, *op. cit.*, s.62-69 (<http://www.anayasa.gen.tr/hs-degisecek-mi.htm>) (Erişim Tarihi: 5 Mayıs 2016).

18. TBMM Tutanağı, Dönem 26, Yıl 1, Birleşim 49 (1 Mart 2016), <https://www.tbmm.gov.tr/tutanak/donem26/yil1/ham/b04901h.htm> (Erişim Tarihi: 20 Nisan 2016); *Milliyet*, 2 Mart 2016, <http://www.milliyet.com.tr/cumhurbaskanina-hakaretten-1845/siyaset/detay/2202727/default.htm>.

19. Burada şunu ilave etmek isterim ki, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin içtihatlarına göre cumhurbaşkanının özel hayatına ilişkin olmayan veya herhangi bir kişi (*un simple particulier*) gibi kişiliğini hedef almayan, tersine cumhurbaşkanının göreviyle ilgili olan, siyasî nitelikteki sözlerin cezalandırılması, bu sözler çok ağır olsa bile Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesine aykırıdır. Örneğin Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, 14 Mart 2013 tarihli *Eon-Fransa* kararında Cumhurbaşkanı’na söylenen “*defol git, geri zekâlt!*” sözlerinin cezalandırılmasının Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesine aykırı olduğuna karar vermiştir (La Cour européenne des droits de l’homme, Cinquième section, *Eon c. France* - 26118/10, 14.03.2016, <http://hudoc.echr.coe.int/eng/?i=001-117137>) (Erişim Tarihi: 24 Nisan 2016). Kararın Türkçe çevirisi için http://www.ifadeozgurlugu.adalet.gov.tr/faaliyetler/6_8_mayis/aihm_yabanci/eon.pdf (Erişim Tarihi: 24 Nisan 2016). Cumhurbaşkanı’na hakaret suçlarının Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi içtihatları açısından değerlendirilmesi için bkz.: Birol Kolbükten “Cumhurbaşkanı’na Hakaret’ Suçu Üzerine Bir Deneme”, *Ankara Barosu Dergisi*, Yıl 2015, Sayı 3, s.33-50; Kerem Altıparmak ve Yaman Akdeniz, “TCK 299: Olmayan Hükümün Gazabı mı?”, *Güncel Hukuk*, Sayı 142, (Ekim 2015), <http://bianet.org/biamag/ifade-ozgurlugu/167994-tck-299-olmayan-hukmun-gazabi-mi>) (Erişim Tarihi: 24 Nisan 2016).

20. Bildirinin metni için bkz.: *Cumhuriyet*, 11 Ocak 2016, http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/turkiye/462120/1100_un_uzerinde_akademisyenden_baris_cagri_si_Bu_suca_ortak_olmayacagiz.html.

nedeniyle Türkiye’de yaşananlar da ülkemizde düşünce ve ifade hürriyetinin varlığı hakkında ciddi kuşklar uyandırmaktadır. Bu bildirin ertesini günü, 12 Ocak 2016 tarihinde, Cumhurbaşkanının bildiriini imzalayan akademisyenleri “*ihanet içinde*” olmakla suçladığı ve akademisyenlerin “*karanlık*”, “*cahil*” ve “*aydın müsveddeleri*”²¹ olduğunu iddia ettiği ve yetkili makamları göreve çağırıldığına yönelik gazetelerde haberler çıktı²². Keza, 15 Ocak 2016 Cuma günü, Cuma namazı çıkışında, televizyonlardan, Cumhurbaşkanının Sultanahmet meydanında yaptığı açıklamada bildiriini imzalayan akademisyenler hakkında “*bunlar kapkaranlık insanlardır ve bunlar zalimdir; bunlar alçaktır*”²³ ifadelerini kullandığını²⁴, “*bütün yargı makamlarını, üniversitelerin senatolarını Anayasamız ve yasalara ters bu hareketleri sebebiyle, dün yaptığım konuşmada göreve davet ettim*” dediğini ve “*atılması gereken adımların sür’atle atılması gerektiğini*” söylediğini dinledik²⁵.

YÖK Genel Kurulu, 12 Ocak 2016 günü acilen toplanıp “bu bildiri ile ilgili olarak hukuk çerçevesinde gereği yapılacaktır. Rektörlerimiz ve Üniversitelerarası Kurul ile bu konuyu görüşmek üzere toplanacağız” şeklinde açıklama yapmıştır²⁶. Ardından, bilindiği gibi, imzacı akademisyenler hakkında cadı avı başlamıştır. Bir yandan neredeyse üniversitelerin hepsi, kendi mensubu olan imzacı akademisyenler hakkında disiplin soruşturması²⁷ açmıştır²⁸. Vakıf üniversitelerinde çalışan bazı öğretim üyeleri derhal işten

21. Cumhurbaşkanının 12 Ocak 2016 günü büyükelçilere hitaben yaptığı konuşmaya ilişkin Cumhurbaşkanlığı resmî internet sitesinde yayınlanan haberde imzacı akademisyenlere yönelik olarak “karanlık”, “cahil” ibareleri ve keza şu cümle geçiyor: “*Ey aydın müsveddeleri siz karanlıksınız, aydın filan değilsiniz*”. Bkz. <http://www.tccb.gov.tr/haberler/410/37539/turkiye-kadar-terore-bedel-odeyen-baska-ulke-yoktur.html> (Erişim Tarihi: 24 Nisan 2016).
22. Olayların adım adım açıklanması için bkz.: “10 Maddede ‘Barış İçin Akademisyenler’ Vakası”, *Hürriyet*, 14 Ocak 2016, <http://www.hurriyet.com.tr/10-maddede-baris-icin-akademisyenler-vakasi-40040999>. Keza bkz.: <http://www.rotahaber.com/m/egitim/akademisyenlere-yonelik-cadi-avi-baslatildi-h579401.html> (Erişim Tarihi: 16 Nisan 2016); *T24*, 25 Ocak 2016, <http://t24.com.tr/haber/27-universitede-akademisyenlerin-bildirisine-tepki-ve-sorusturmalar,324286> (Erişim Tarihi: 16 Nisan 2016).
23. *Hürriyet*, 15 Ocak 2015, <http://www.hurriyet.com.tr/erdogandan-akademisyenler-bildirisine-sert-sozler-40040876>.
24. Bu cümle aynen Cumhurbaşkanı resmî internet sitesinde yayınlanan haberde de vardır: 16 Ocak 2016, <http://www.tccb.gov.tr/haberler/410/37580/zalimlerle-beraber-olanlar-da-zalimdir.html> (Erişim Tarihi: 24 Nisan 2016).
25. Açıklamanın yazılı metnine ve keza video kaydına <http://www.hurriyet.com.tr/erdogandan-akademisyenler-bildirisine-sert-sozler-40040876> den ulaşılabilir. Aynı yönde ifadeler Cumhurbaşkanlığı resmî internet sitesinde yayınlanan haberde de vardır: 16 Ocak 2016, <http://www.tccb.gov.tr/haberler/410/37580/zalimlerle-beraber-olanlar-da-zalimdir.html> (Erişim tarihi: 24 Nisan 2016).
26. *Hürriyet*, 12 Ocak 2016, <http://www.hurriyet.com.tr/yokten-1128-akademisyene-cevap-40039542>.
27. Bu disiplin soruşturmalarının hukuka aykırı olduğu yolunda Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi İdare Hukuku Anabilim Dalı öğretim üyeleri Prof. Dr. Ali Ulusoy, Doç. Dr. Cüneyt Ozansoy, Doç. Dr. Ayhan Tekinsoy, Yrd. Doç. Dr. Burak Öztürk ve Yrd. Doç. Dr. Artuk Ardıçoğlu tarafından yazılmış bir makale için bkz.: “Üniversite Öğretim Elemanlarının Disiplin İşlerinde 657 Sayılı Devlet Memurları Kanunu Uygulanabilir mi?”, *Cumhuriyet*, 8.2.2006, <http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/turkiye/477695/Ankara-Hukuk-hocalarından-uyari-niteliginde-makale-Akademisyenlere-sorusturma-acilamaz.html>. Aynı konuda ayrıca bkz.: Kerem Altıparmak ve Yaman Akdeniz, “Barış için Akademisyenler: Devam Eden Üniversite Disiplin Soruşturmaları Hakkında Hukuki Görüş”, http://cyber-rights.org.tr/docs/Disiplin_Gorus2_YAKA.pdf (Konuluş Tarihi: 8 Şubat 2016).
28. *Hürriyet*, 14 Ocak 2016, <http://www.hurriyet.com.tr/10-maddede-baris-icin-akademisyenler-vakasi-40040999>; <http://www.rotahaber.com/m/egitim/akademisyenlere-yonelik-cadi-avi-baslatildi-h579401.html>; *T24*, 13 Ocak 2016, <http://t24.com.tr/haber/27-universitede-akademisyenlerin-bildirisine-tepki-ve-sorusturmalar,324286>.

atılmıştır²⁹. Keza Cumhurbaşkanı'nın Sultanahmet'te yukarıdaki açıklamayı yaptığı aynı gün, pek çok akademisyen gözaltına alınmıştır³⁰. Bunlardan bazılarının evleri aranmıştır³¹. Basında çıkan haberlerden³² bu akademisyenlerin çoğu hakkında, bugün cumhuriyet savcılıkları tarafından “halkı kin ve düşmanlığa tahrik”, “halkı kanunlara uymamaya tahrik”, “Türklüğü, cumhuriyeti, devletin kurum ve organlarını aşağılama” ve “terör örgütü propagandası yapmak” gibi suçlardan dolayı soruşturma yürütüldüğü anlaşılıyor. Bu akademisyenlerden dördü de 40 gün kadar tutuklu kaldılar³³.

12 Eylül sonrası 15 Mayıs 1984 tarihinde Aziz Nesin ve arkadaşları tarafından Cumhurbaşkanı'na ve TBMM Başkanlığı'na sunulan 1260 aydın tarafından imzalanan ve kamuoyunda “Aydınlar Dilekçesi” ismiyle bilinen dilekçeye³⁴ karşı dönemin Cumhurbaşkanı Kenan Evren'in gösterdiği tepki³⁵ ile şimdiki Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın gösterdiği tepki ve keza “Barış İçin Akademisyenler” bildirisinin imzacılarının başına gelenler ile “Aydınlar Dilekçesi”ni imzalayanların başına gelenler arasında ne büyük benzerlik var! 1984 yılında Aydınlar Dilekçesini imzalayanlardan 59 kişi hakkında ceza davası açıldı. Yaklaşık iki yıl süren yargılamadan sonra, Ankara 1 Nolu Sıkıyönetim Askerî Mahkemesi kararıyla 7 Şubat 1986 günü sanıkların tümü beraat etti³⁶. Bakalım Sıkıyönetim Askerî Mahkemesinin verdiği beraat kararından 30 yıl sonra, günümüzde sivil mahkemeler önünde, “Barış İçin Akademisyenler Bildirisi”ni imzalayanlar beraat edebilecekler mi?

29. *Hürriyet*, 9 Şubat 2016, <http://www.hurriyet.com.tr/nisantasi-universitesi-6-akademisyenin-gorevine-son-verdi-40052261>; *Zaman*, 1 Mart 2016, http://www.zaman.com.tr/gundem_iste-akademisyenlere-baskinin-bilancosu_2353270.html. BBC, 26 Ocak 2016, http://www.bbc.com/turkce/haberler/2016/01/160126_aydin_akademisyen.

30. Gözaltına alınan akademisyenlerin listesi için bkz.: https://tr.wikipedia.org/wiki/Bar%C4%B1%C5%9F_i%C3%A7in_akademisyenler_bildirisi (Erişim Tarihi: 13 Nisan 2016).

31. *Zaman*, 1 Mart 2016, http://www.zaman.com.tr/gundem_iste-akademisyenlere-baskinin-bilancosu_2353270.html.

32. *Hürriyet*, 14 Ocak 2016, <http://www.hurriyet.com.tr/10-maddede-baris-icin-akademisyenler-vakasi-40040999>

33. Esra Mungan, Muzaffer Kaya, Kıvanç Ersoy, 15 Mart 2016 günü İstanbul 5. Sulh Ceza Hakimliği kararıyla tutuklandı (*Cumhuriyet*, 15 Mart 2016, http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/turkiye/498652/Baris_isteyen_3_akademisyen_tutuklandi.html). Meral Camcı ise İstanbul 3. Sulh Ceza Hakimliği kararıyla 1 Nisan 2016 tarihinde tutuklandı (*Milliyet*, 1 Nisan 2016, <http://www.milliyet.com.tr/meral-camci-kimdir--gundem-2219430/>). Bu dört akademisyen 22 Nisan 2016 tarihinde İstanbul 13. Ağır Ceza Mahkemesi kararıyla tahliye edildiler. Yargılanmaları tutuksuz olarak devam ediyor (*Cumhuriyet*, 22 Nisan 2016, http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/turkiye/520152/Tarihi_savunma..._Akademisyenler_tahliye_edi_ldi.html); *Haber Türk*, 22 Nisan 2016 Tahliye kararı <http://www.haberturk.com/gundem/haber/1228961-akademisyenler-tahliye-edildi>.

34. Dilekçenin tam metni için bkz.: http://www.nesinvakfi.org/aziz_nesin_aydinlar_dilekcesi.html (Erişim Tarihi: 24 Nisan 2016).; https://tr.wikisource.org/wiki/Ayd%C4%B1nlar_Dilek%C3%A7esi (Erişim Tarihi: 24 Nisan 2016)..

35. Dönemin Cumhurbaşkanı Kenan Evren, 28 Mayıs 1984 tarihinde Manisa'da yaptığı konuşmada aydınlar dilekçesini imzalayanlar hakkında şöyle demiştir: “Biz çok aydınlar gördük, vatan hainliği yaptılar. Bazı şairler vardı, yurt dışına kaçtılar. O aydın değil miydi? Ne yapayım ben öyle aydını? Bu millete hükmetmek için aydın olmak gerekmez ki. Son padişah Vahdetin de aydıydı. Ama memleketi düşmanlara teslim etti” (*Cumhuriyet*, 29 Mayıs 1984, s.1; <http://www.cumhuriyetarsivi.com/monitor/index2.xhtml>; *Aydınlar Dilekçesi Davası*, İstanbul, Adam Yayınları, 1986, s.510).

36. *T24*, 14 Ocak 2016, <http://t24.com.tr/yazarlar/yilmaz-murat-bilican/aydinlar-dilekcesi-kenan-pasa-akademisyenler-bildirisi-ve-sarayli-pasa,13667> (Erişim Tarihi: 13 Nisan 2016); <http://www.gunceltarih.org/2012/02/15-mays-1984-aydinlar-dilekcesi-yakn.html> (Erişim Tarihi: 13 Nisan 2016).

Ben “Barış İçin Akademisyenler Bildirisi”ni imzalayan akademisyenlerden biri değilim. Bildirinin içeriğinde ileri sürülen görüşlere de katılmıyorum³⁷. Ancak, bu düşüncelere katılmasam da, bu düşüncelerin Anayasamızın 26’ncı maddesinde güvence altına alınan düşünceyi açıklama ve yayma hürriyetinin kapsamında bulunduğundan bir şüphem yok. Keza bu bildiriye imzalayan akademisyenlerin maruz kaldığı, yukarıda örnekleri verilen uygulamaların (işten atılmaları, gözaltına alınmaları, haklarında ceza davası açılması, tutuklanmaları, vb.) sadece hukuka aykırı uygulamalar değil, aynı zamanda ölçsüz, aşırı ve insaf sınırlarını aşan uygulamalar olduğunu düşünüyorum.

Bu akademisyenlerin başına gelenlerden sonra düşünce ve ifade hürriyetinin ülkemizde hâlâ var olduğunu kim söyleyebilir?

37. Aslında bu “Bildiri”nin içeriği hakkında kendi düşüncemi burada açıklamamın gereksiz ve yersiz olduğunu düşünüyorum. Çünkü söz konusu bildirinin içeriği, bu makalenin konusunu ilgilendiren bir şey değildir. Ancak bildirinin içeriği hakkında böyle bir açıklama yapma gereğini yine de hissettim. Benim millet kavramı, üniter devlet ve demokratik açılım konusundaki görüşlerimi merak edenler şu makalelerime bakabilirler: Kemal Gözler, “Devletin Bir Unsuru Olarak 'Millet' Kavramı”, *Türkiye Günlüğü*, Sayı 64, Kış 2001, s.108-123 (<http://www.anayasa.gen.tr/millet.htm>); Kemal Gözler, “Üniter Devlet ve Demokratik Açılım”, *Türkiye Günlüğü*, Sayı 99, Güz 2009, s. 81-89 (<http://www.anayasa.gen.tr/acilim.htm>).

Yine bu makalenin konusu açısından gereksiz bir not daha düşmek isterim: Bu makale, bazılarının düşünebileceği gibi siyasî önyargılarla, sırf AKP’yi eleştirmek amacıyla yazılmış bir makale değildir. Ben doğru bildiğimi yazıyorum. Yazdıklarımın kimin işine yaradığı, kimin işine yaramadığı hususu beni ilgilendirmez. Geçmişte yazdıklarım arasında AKP tarafından beğenilen ve hatta kendi amaçları doğrultusunda Anayasa Mahkemesinde yaptıkları savunmalarda ve TBMM’de Genel Kurul müzakerelerinde kullanılan yazılarım da oldu. Örneğin AKP’nin kapatılması davasında AKP adına Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcısı Cemil Çiçek ile TBMM AKP Grup Başkan Vekili Bekir Bozdağ, Anayasa Mahkemesi huzurunda 3 Temmuz 2008 tarihinde yaptıkları sözlü savunmada, üç ayrı defa benim kitap ve makalelerime göndermede bulunarak AKP’yi savunmuşlardır. Bkz.: Anayasa Mahkemesi, 30 Temmuz 2008 Tarih ve E.2008/1, K.2008/2 Sayılı Parti Kapatma Kararı, *Resmî Gazete*, 24 Ekim 2008, Sayı 27034, (<http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2008/10/20081024-10.htm>). TBMM çalışmalarında Adalet Bakanı Bekir Bozdağ’ın benim bir kitabımdan yararlanarak yaptığı açıklama için bkz.: *TBMM Genel Kurul Tutanağı*, 24. Dönem, 4. Yasama Yılı, 72. Birleşim, 19 Mart 2014, https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/Tutanak_B_SD.birlesim_baslangic?P4=22111&P5=H&page1=39&page2=39 (Erişim Tarihi: 7 Mayıs 2016).

Geçmişte AKP’ye karşı Anayasa Mahkemesinde kapatma davası açıldığında Anayasa Mahkemesinin parti kapatma konusunda içtihadını eleştiren ve AKP’nin kapatılmasının Anayasamıza aykırı olacağını savunan bir makale yazdım. Bkz.: Kemal Gözler, “Parti Kapatmanın Kriteri Ne? Parti Kapatmaya Karşı Anayasa Değişikliği Çözüm mü?”, *Türkiye Günlüğü*, Sayı 93, Bahar 2008, s.24-31 (<http://www.anayasa.gen.tr/parti-kapatma.htm>).

Yine 2007 yılının Nisan ayında Cumhurbaşkanı seçimi konusunda yaşanan ve kamuoyunda “367 krizi” diye bilenen krizde AKP’nin haklı olduğunu ve AKP’nin Cumhurbaşkanı seçmesini engelleyen Anayasa Mahkemesinin 1 Mayıs 2007 tarih ve E.2007/45, K.2007/54 sayılı Kararının Anayasaya aykırı olduğunu en kesin ve açık bir şekilde savunanlardan biri ben oldum. Bkz. Kemal Gözler, “Cumhurbaşkanının Seçimi Konusunda Bir Açıklama”, *Türkiye Günlüğü*, Sayı 89, Yaz 2007, s.17-23 (<http://www.anayasa.gen.tr/cbnin-secimi-tgunlugu.htm>); Kemal Gözler, “Hukukun Siyasetle İmtihani: Kim Sınıfta Kaldı?”, *Türkiye Günlüğü*, Sayı 89, Yaz 2007, s.5-16 (<http://www.anayasa.gen.tr/kim-sinifta-kaldi.htm>). Söz “367 krizi”nden açılmışken şunu not etmeden geçemeyeceğim: 2007’de 367 krizinde AKP’yi savunan meslektaşlarımızdan pek çoğu, 2007’den sonra hızla ilerlediler; bugün bu meslektaşlarımızdan önemli bir kısmı siyasette, yargıda, idarede ve akademiye yüksek mevkilerde bulunuyorlar ve susuyorlar! Susan bu meslektaşlarımızın da anayasasızlaştırma sürecinde sorumlulukları olduğunu düşünüyorum.

Örnek 4: Basın Hürriyeti.- Anayasamızın 28’inci maddesi “basın hürdür” diyor. Son bir yıldır, kaç televizyon kanalı uydu vericilerinden çıkarıldı; kaç televizyon kanalı kapatıldı? Kaç gazeteye el konuldu? Şimdiye kadar gazetelerde yayınlanmış kaç köşe yazısından, kaç haberden dolayı dava açıldı? Sadece bir örnek verelim: Can Dündar ve Erdem Gül, 29 Mayıs 2015 tarihli *Cumhuriyet* gazetesinde “MİT TIR’ları” diye bilinen bir olayla ilgili olarak bir haber yayınladılar ve başlarına gelmedik şey kalmadı. Önce 30 Mayıs 2015 günü habere yayın yasağı kondu³⁸. 31 Mayıs 2015 tarihinde *TRT Haber* ekranında Cumhurbaşkanı, Can Dündar ve Erdem Gül’ün yayınladıkları haber hakkında “*bir ajan ve bir casusluk faaliyetidir*” değerlendirmesini yaptıktan sonra “*bu haberi yapan kişi ağır bedel ödeyecek, öyle bırakmam onu*” dedi³⁹. Ardından Can Dündar ve Erdem Gül hakkında Cumhuriyet Savcılığı tarafından ceza soruşturması açıldı ve iki gazeteci 25 Kasım 2015 tarihinde tutuklandı⁴⁰. Daha sonra 27 Ocak 2016 tarihli iddianameyle, İstanbul 14. Ağır Ceza Mahkemesinde “devletin gizli kalması gereken bilgilerini siyasal veya askeri casusluk amacıyla temin etme, devletin güvenliğine ilişkin gizli kalması gereken bilgileri casusluk maksadıyla açıklama, cebir ve şiddet kullanarak Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti’ni ortadan kaldırmaya veya görevlerini yapmasını kısmen ya da tamamen engellemeye teşebbüs etmek ve silahlı terör örgütüne üye olmaksızın bilerek isteyerek yardım etme” suçlarından dolayı haklarında *birer kez müebbet, birer kez ağırlaştırılmış müebbet ve 30 yıl hapis cezası* istemiyle ceza davası açıldı⁴¹. Bireysel başvuru yoluyla Anayasa Mahkemesinin verdiği 25 Şubat 2016 tarihli hak ihlali kararından⁴² sonra Dündar ve Gül, 92 gün tutukluluktan sonra tahliye edildiler⁴³. Yargılanmalarına İstanbul 14’üncü Ağır Ceza Mahkemesi huzurunda tutuksuz olarak devam edildi. Dava kapalı olarak görüldü⁴⁴. 6 Mayıs 2016 tarihinde Can Dündar ve Erdem Gül, İstanbul 14’üncü Ağır Ceza Mahkemesi kararıyla beşer yıl hapis cezasına çarptırıldılar⁴⁵. Mahkûm oldukları aynı gün, mahkûmiyet kararının açıklanmasından birkaç saat önce, duruşma arasında, Can Dündar, Adliyenin önünde silahlı saldırıya uğradı. Dündar’a isabet

38. *Hürriyet*, 31 Mayıs 2015, <http://www.hurriyet.com.tr/mit-tir-lari-haberine-yayin-yasagi-29145783>.

39. *TRT Haber*, 31 Mayıs 2015, <http://www.trthaber.com/haber/gundem/eger-bulursa-cumhurbaskanligini-birakacagim-187594.html>; *Milliyet*, 1 Haziran 2015, <http://www.milliyet.com.tr/bedelini-cok-agir-odeyecek-siyaset/detay/2067388/default.htm>; *Cumhuriyet*, 31 Mayıs 2015, http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/turkiye/288885/Erdogan_dan_canli_yayinda_Can_Dundar_a_tehdit.html (Video kaydını da aynı linkten izleyebilirsiniz). Keza aynı sözleri bizzat Cumhurbaşkanı’nın ağzından şu linkten dinleyebilirsiniz: <https://www.youtube.com/watch?v=4482VsR3Vrc> (Erişim Tarihi: 7 Mayıs 2016).

40. *Cumhuriyet*, 25 Kasım 2015, http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/turkiye/432157/SARAY_DAN_TALiMATLI_ADALET..._Can_Dundar_ve_Erdem_Gul_tutuklandi.html; *BBC Türkçe*, 26 Kasım 2015, http://www.bbc.com/turkce/haberler/2015/11/151126_can_dundar_selin.

41. *Hürriyet*, 27 Ocak 2016, <http://www.hurriyet.com.tr/can-dundar-ve-erdem-gul-icin-istenen-cezalar-belli-oldu-40045729>; *T24*, 29 Ocak 2016, <http://t24.com.tr/haber/iste-can-dundar-ve-erdem-gul-iddianamesinin-tam-metni-milyonlarin-okudugu-haberler-ve-yazilar-casusluk-delili-sayildi.325826>

42. Anayasa Mahkemesi, Genel Kurul, 25 Şubat 2016 tarih ve 2015/18567 Başvuru Numaralı *Erdem Gül ve Can Dündar Kararı*, <http://www.kararlar.yeni.anayasa.gov.tr/BireyselKarar/Content/131a2423-8a42-4f99-8ff2-b5e6a979280c?wordsOnly=False> (Erişim Tarihi: 14 Nisan 2016).

43. *Hürriyet*, 26 Şubat 2016, <http://www.hurriyet.com.tr/can-dundar-ve-erdem-gul-92-gun-sonra-serbest-40060550>.

44. *NTV*, 24 Mart 2016, http://www.ntv.com.tr/turkiye/can-dundar-ve-erdem-gulun-yargilandigi-dava-kapali-yapilacak.awhDqP_kSUefAYXSKEBjzQ?_ref=infinite.

45. *Hürriyet*, 7 Mayıs 2016, <http://www.hurriyet.com.tr/5-yil-10-ay-hapis-40100524>; *Haber Türk*, 7 Mayıs 2016, <http://www.haberturk.com/gundem/haber/1235608-can-dundar-ve-erdem-gul-icin-karar-durusmasi>.

etmeyen kurşunlardan biri NTV muhabiri Yağız Şenkal’ın bacağına isabet etti⁴⁶. Saldırmanın ateş ederken Can Dündar’a “*vatan hainisin*” diye bağırıldığı yolunda gazetelerde haberler çıktı⁴⁷.

Bu olaydan sonra insaf sahibi birisi Türkiye’de basın hür olduğunu artık söyleyebilir mi?

Örnek 5: Basımevlerine El Konulması.- Anayasamızın 30’uncu maddesi “kanuna uygun şekilde basın işletmesi olarak kurulan basımevi ve eklentileri ile basın araçları, suç aleti olduğu gerekçesiyle zapt ve müsadere edilemez veya işletilmekten alıkonulamaz” diyor. Bunun tersini geçen aylarda görmedik mi?

Örnek 6: Mülkiyet Hakkı.- Anayasamızın 35’inci maddesi “herkes, mülkiyet ve miras haklarına sahiptir” diyor. Geçen aylarda holdinglere, şirketlere kayyım atandığına şahit olmadık mı? Belki denilecektir ki kayyım atanması, mülkiyet hakkının ihlali değildir; tersine malikin mülkiyet hakkını korumak için kayyım atanmaktadır. Bu konuda yaşananlara bakılırsa, bu iddianın pek inandırıcı bir iddia olmadığı hemen anlaşılıyor.

Örnek 7: Tabii Hâkim İlkesi.- Anayasamızın 37’nci maddesi, “hiç kimse kanunen tabi olduğu mahkemeden başka bir merci önüne çıkarılamaz” diyor. 16 Haziran 2014 tarih ve 6545 sayılı Kanunla kurulmuş bulunan sulh ceza hâkimlikleri, kişileri kanunen tabi olduğu mahkemeden başka bir merci önüne çıkarmak için kurulmadı mı? Ben sulh ceza hâkimliklerinin nasıl tabii hâkim ilkesine aykırı olduğunu, bu hâkimliklerin kurulmasından iki ay sonra 2014 yılının Ağustos ayında yazdığım bir makalede açıklamaya çalıştım⁴⁸. Bu makalede ihtimal olarak gördüğüm bütün sakıncalar uygulamada gerçekleşti. Öylesine gerçekleşti ki, tutuklama kararı vermeyen veya verdiği diğer kararlardan memnun kalınmayan sulh ceza hâkimlerinin kendisi bile görevden alındı veya görev yerleri değiştirildi⁴⁹.

Örnek 8: Mahkemelerin Bağımsızlığı.- Anayasamızın 138’inci maddesi “hâkimler, görevlerinde bağımsızdırlar; Anayasaya, kanuna ve hukuka uygun olarak vicdanî

46. *Haber Türk*, 6 Mayıs 2016, <http://www.haberturk.com/gundem/haber/1235842-can-dundara-saldiri-girisimi>; NTV, 6 Mayıs 2016, http://www.ntv.com.tr/turkiye/can-dundara-saldiri-girisimi.oT4M9QErcUGbAOX8sZYLWw?_ref=infinite; *Hürriyet*, 6 Mayıs 2016, <http://www.hurriyet.com.tr/can-dundara-silahlisaldirida-en-net-goruntuler-ortaya-cikti-40100407>.

47. *Cumhuriyet*, 6 Mayıs 2016, http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/turkiye/528908/Can_Dundar_a_silahlisaldiri.html. Bu vesileyle belirtelim ki, bu makalenin konusu olan “anayasasızlaştırma” esas itibarıyla devletin temel organlarının eylem ve işlemleriyle oluşturuluyor. Ancak bu süreç bir kere işlemeye başladıktan sonra, beliren elverişli ortamda, sadece devletin temel organlarının eylem ve işlemleriyle değil, çeşitli kişilerin fiilleriyle de destekleniyor. Can Dündar’a yapılan silahlı saldırı bunun tek örneği değildir. Saldırıya uğrayan başka gazeteciler de olmuştur. Fikirlerinden dolayı tehdit edilen pek çok yazar çizer vardır. Anayasasızlaştırmanın sadece hukukî değil, aynı zamanda sosyal ve psikolojik boyutları da vardır. Ancak bu boyutları incelemek bu makalenin konusu dışında kalmaktadır.

48. Bu konuda bkz.: Kemal Gözler, “Sulh Ceza Hâkimlikleri ve Tabii Hâkim İlkesi”, *Güncel Hukuk*, Ekim 2014, s.46-49 (Makale önce 29 Ağustos 2014 tarihinde www.anayasa.gen.tr/tabii-hakim.htm’de yayınlanmıştır).

49. Bu yönde haberler için bkz: *Özgür Düşünce*, 21 Şubat 2016, Metin Arslan, “Tutuklamadı Diye Sulh Ceza’dan Alındı” <http://www.ozgurduసుnce.com/haber/tutuklamadi-diye-sulh-ceza-dan-13330/>; *Zaman*, 22 Şubat 2016, http://www.zaman.com.tr/gundem_gazi-baskomiser-mehmet-akif-yilmazi-tutuklamadi-su...; *Haber Türk*, 6 Şubat 2015, <http://www.haberturk.com/gundem/haber/1039707-bocek-ve-dinleme-davasinin-hakimleri-degisti>.

kanaatlerine göre hüküm verirler. Hiçbir organ, makam, merci veya kişi, yargı yetkisinin kullanılmasında mahkemelere ve hâkimlere emir ve talimat veremez; genelge gönderemez; tavsiye ve telkinde bulunamaz” diyor.

Anayasamızın “mahkemelerin bağımsızlığı” ilkesini hükme bağlayan 138’inci maddesine gösterilen saygı düzeyi ülkemizde maalesef her zaman fevkalade düşük olmuştur. Bu husus, en samimî ve çarpıcı bir şekilde Cemil Çiçek tarafından “*Anayasamızın 138. maddesi, bu memlekette ölmüştür*” sözleriyle⁵⁰ ifade edilmiştir⁵¹. Cemil Çiçek’in geçmişte dört yıl Devlet Bakanlığı (1987-1991), dört yıl Başbakan Yardımcılığı (2007-2011), beş yıl Adalet Bakanlığı (2002-2007), dört yıl TBMM Başkanlığı (2011-2015) yapmış, ülkemizin en deneyimli siyasetçilerinden biri olduğunu hatırlatalım.

Yukarıda Türkiye’de 138’inci maddeye gösterilen saygı düzeyi her zaman düşük olmuştur, dedik; ancak son yıllarda mahkemelerin bağımsızlığı konusunda daha önce duymadığımız şeyler duyuyoruz: Örneğin geçtiğimiz Şubat ayında, gazetelerde Cumhurbaşkanı’nın bir ilk derece mahkemesini Anayasa Mahkemesi kararına karşı direnme-ye davet ettiği yolunda haberler okumadık⁵².

Yine geçtiğimiz Şubat ayında Adalet Bakanlığının bir ilin Cumhuriyet Başsavcılığına yazı yazarak bir ceza davasının “safahatını” sorduğunu, Başsavcılığın ceza mahkemesinden bu konuda bilgi istediğini ve kendisine verilen iddianame ve son duruşmanın zaptını Adalet Bakanlığına gönderdiği yolunda haberler okuduk⁵³.

Yine geçtiğimiz aylarda daha önce duymadığımız şekilde, İçişleri Bakanlığının ve valilerin kendi aleyhlerine karar veren idare mahkemesi hâkimlerini liste halinde toplu olarak Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kuruluna şikayet ettiği yolunda iddialar duyduk. Örneğin Ankara Milletvekili Ali Haydar Hakverdi’nin 10 Şubat 2016 tarihli Başbakan Ahmet Davutoğlu tarafından cevaplanması dileğiyle verdiği soru önergesinde, İçişleri Bakanlığının HSYK’ya 20 Kasım 2015 tarihli “*idari yargı kararları*” başlıklı “gizli” ibareli bir yazı göndererek “*78 idare mahkemesinin 181 kararının bakanlık aleyhine çıktığı ifade edilerek, bu hâkimler hakkında işlem yapılması*” istendiği iddia edilmiştir⁵⁴.

50. Bu sözü Cemil Çiçek, 3 Ocak 2014 tarihinde TBMM Başkanı iken TBMM’de yaptığı “2014 Vizyon Toplantısı”nda söylemiştir. Bkz.: *Milliyet*, 3 Ocak 2014, <http://www.milliyet.com.tr/cicek-ten-birlik-beraberlik/siyaset/detay/1816769/default.htm>; <http://www.trthaber.com/haber/gundem/138-madde-bu-memlekette-olmustur-114122.html>. Sözleri Cemil Çiçek’in kendi ağzından dinlemek için bkz.: <https://www.youtube.com/watch?v=3ITX70vX5T4> (Erişim Tarihi: 3 Mayıs 2016).

51. *Bu sözlerle dikkatimi çeken sayın Mustafa Koçak’a teşekkür ederim.*

52. *Milliyet*, 29 Şubat 2016, <http://www.milliyet.com.tr/karara-uyuyorum-saygi-duymuyorum/siyaset/detay/2201472/default.htm>. *Not edelim ki, söz konusu ilk derece mahkemesi, Anayasa Mahkemesi kararına uymuştur.*

53. *Özgür Düşünce*, 21 Şubat 2016, Metin Arslan, “Tutuklamadı Diye Sulh Ceza’dan Alındı” <http://www.ozgurduşunce.com/haber/tutuklamadi-diye-sulh-ceza-dan-13330/>.

54. Dönemi ve Yasama Yılı 26/1; Esas Numarası 7/2509; Başkanlığa Geliş Tarihi 10/02/2016, <http://www2.tbmm.gov.tr/d26/7/7-2509s.pdf> (Erişim Tarihi: 20 Nisan 2016). Önerge hakkında ayrıca bkz.: <https://www.chp.org.tr/Haberler/4/hakverdi-icisleri-bakani-ve-valiler-hakim-ve-savcileri-tehditmi-etmektedir-12202.aspx> (Erişim tarihi: 22 Nisan 2016).

Önerge Başbakan Ahmet Davutoğlu tarafından cevaplandırılmadığından⁵⁵ gerçek durumun ne olduğunu bilemiyoruz.

Aynı iddia fazlasıyla Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulu üyesi Mahmut Şen’in medyaya yansıyan bir muhalefet şerhinde de vardır⁵⁶. Bu şerhte şöyle yazıyor:

“İçişleri Bakanlığı Emniyet Genel Müdürlüğü’nün 20.11.2015 gün ve 152488 sayılı yazısı ile idare mahkemelerine açılan davalarda Kurum aleyhine karar veren tüm idare mahkemeleri ve bu mahkemelerin hâkimleri hakkında Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulu’na şikayette bulunulmuştur. Benzer şikayetler Valiliklerce de yapılmıştır. Bu şikayetlerde dile getirilen iddia; hâkimlerin ve mahkemelerin idarenin takdir yetkisini kısıtladıkları, yerindelik denetimi yaptıkları yönündedir. Yapılan çalışma, idari yargı mahkemeleri üzerindeki baskının seviyesini göstermesi bakımından açık bir örnektir. Türkiye çapında idare aleyhine verilen 181 karar nedeniyle 78 idare mahkemesi başkan ve hâkimi şikayet edilmiştir. ...

Yazıya ve eki evraka göre, idari yargı nezdinde bugüne kadar İçişleri Bakanlığı ve Emniyet Genel Müdürlüğü aleyhinde toplam 1450 dava açılmış olup, bu davalardan 1087’si idare lehine, 181’i ise Kurum aleyhine sonuçlanmıştır. Sayılar dikkate alındığında yaklaşık olarak davaların % 92’si Kurum lehine sonuçlanmış, % 8’e karşılık gelen davada ise, davacı olan kişiler lehine karar verilmiştir. Bu oran bile başlı başına idarenin taraf olduğu davalarda mahkeme ve hâkimlerin aldığı tutumu göstermesi bakımından ibret vericidir. Buna rağmen, bahsi geçen % 8 içinde bulunan mahkeme ve hâkimler şikayet edilmiş ve HSYK tarafından inceleme, soruşturma, terfi ettirmeme gibi muamelelere tabi tutulmuştur⁵⁷.

Haliyle ben bu vahim iddiaların doğruluğunu bilmiyorum. Ancak bu iddiaların makalemin konusu açısından örnek olarak zikredilmeye ve yargı bağımsızlığı sorunu açısından da tartışılmaya değer iddialar olduğunu düşünüyorum.

Örnek 9: Hâkimlik Teminatı.- Anayasamızın 140’ıncı maddesi “hâkimler, mahkemelerin bağımsızlığı ve hâkimlik teminatı esaslarına göre görev ifa ederler” diyor. Son bir yıldır kaç hâkim görevden alındı? Kaç hâkimin görev yeri değiştirildi? Artık hâkimlerin görev yerinin değiştirilmesi için yaz kararnamesi bile beklenmiyor. Kararlarından memnun kalınmayan hâkimin görev yeri derhal değiştiriliyor. Son bir yıldır neredeyse her ay, görevden alınan, görevden uzaklaştırılan veya görev yeri değiştirilen hâkimler hakkında haberler okuyoruz⁵⁸.

55. TBMM, Yazılı Soru Önergesi Bilgileri, https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/yazili_sozlu_soru_sd.onerge_bilgileri?kanunlar_sira_no=196158 (Erişim Tarihi: 20 Nisan 2016).

56. Arzu Yıldız’ın Haberi, “HSYK Üyesi Mahmut Şen’den Manifesto Gibi Şerh!”, *Haberdar*, 20 Nisan 2016, <http://m.haberdar.com/gundem/hsyk-uyesi-mahmut-sen-den-manifesto-gibi-serh-h26404.html>.

57. Arzu Yıldız’ın Haberi, “HSYK Üyesi Mahmut Şen’den Manifesto Gibi Şerh!”, *Haberdar*, 20 Nisan 2016, <http://m.haberdar.com/gundem/hsyk-uyesi-mahmut-sen-den-manifesto-gibi-serh-h26404.html>.

58. Örnekler için bkz.: -

- *Sabah*, 16 Ocak 2015, www.sabah.com.tr/gundem/2015/01/16/hsyk-kararnamesinin-sifreleri.

- *Zaman*, 7 Şubat 2015, http://www.zaman.com.tr/gundem_hukuksuzluga-dur-diyen-hakimlere-pasif-gorev_2276176.html. *Zaman* gazetesine verilen linkler çalışmıyor. Çünkü *Zaman* gazetesine “kayyım” atandı. Görüldüğü gibi *Zaman* gazetesinin başına gelenler bu makale kapsamında bile haber alma hakkımızı ihlâl ediyor. Bu makale için gerekli bir habere, okuyucu, bu sebeple ulaşmıyor.

- *Hürriyet*, 6 Şubat 2015, <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/28134791.asp>;

Bunların pek çoğunun, adalet hizmetinin iyi işlemlerini sağlamak amacıyla değil, başka saiklerle yapıldığı yolunda ciddi kuşklar var. Bu kuşkları teyit eden pek çok bilgi ve veri, Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulu üyesi Mahmut Şen’in yukarıda zikredilen muhalefet şerhinde vardır⁵⁹.

Bu süreçte ilginçtir ki, görev yeri değiştirilen bazı hâkimler hakkında önce Hükûmete yakın gazetelerde çeşitli haberler yayınlanıyor ve bu haberlerde adı geçen hâkimler hakkında soruşturma açılacağı ve görevden uzaklaştırılacakları yazılıyor ve gerçekten de izleyen günlerde bu hâkimler hakkında soruşturma açılıyor ve hâkimler görevden uzaklaştırılıyor veya bu hâkimlerin görev yerleri değiştiriliyor. Bir örnek vermek isterim: 7 Eylül 2015 tarihinde *Yeni Şafak* gazetesinde çıkan bir haberde, Afyonkarahisar İdare Mahkemesinin İçişleri Bakanlığı hukuk müşaviri iken Afyonkarahisar vali yardımcılığına atanan bir kamu görevlisinin açtığı davada “yürütme-yürütme” kararı verdiği belirtiliyor ve kararda imzası bulunan iki hâkim “paralel” olmakla suçlanıyor⁶⁰. 22 Eylül 2015 tarihli *Sabah* gazetesinden adı geçen iki hâkim hakkında HSYK’nın inceleme başlattığını ve müfettiş atadığını öğreniyoruz⁶¹. 17 Ekim 2015 tarihli gazetelerden ise adı geçen hâkimlerden birinin Sivas Vergi Mahkemesi, diğersinin ise Batman Vergi Mahkemesi üyeliğine atandığı yolunda haberler okuyoruz⁶².

Buna benzer daha pek çok haber basına yansdı⁶³. Bu konuda en son ve en kapsamlı haber ve geleceğe yönelik öngörü, *Sabah* gazetesinde Hayrettin Bektaş tarafından yayınlanan “680 Hâkim-Savcı Açığa Alınıyor” başlıklı haberdır. Haberde “120’si idari yargı, 560’ı adli yargı olmak üzere toplam 680 hâkim ve savcı için soruşturma başlatıldı. Terör örgütüne üye olmak ve örgütsel eylemde bulunmak suçlarından yürütülen soruşturma kısa sürede tamamlanacak. *Paralel hâkim ve savcılar ihraç edilecek ve yargı-*

-
- *Zaman*, 22 Şubat 2016, http://www.zaman.com.tr/gundem_gazi-baskomiser-mehmet-akif-yilmazi-tutuklamadi-su...
 - *Zaman*, 11 Mart 2015, http://www.zaman.com.tr/gundem_iktidarin-istedigi-karari-vermeyen-hakime-ya-surgun-ya-ihrac_2282604.html.
 - *Hürriyet*, 15 Ekim 2015, <http://www.hurriyet.com.tr/156-hakim-ve-savcinin-gorev-yeri-degisti-30322710>.
 - *Hürriyet*, 17 Ekim 2015, <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/30331345.asp>.
 - *Zaman*, 4 Mart 2016, http://www.zaman.com.tr/gundem_hakimi-once-gorevden-aldilar-ardindan-10-polisle-evin...
 - *Cumhuriyet*, 24 Mart 2016, http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/turkiye/503285/Dundar_ve_Gul_un_durusmasina_iki_gun_kala_supheli_degisim.html

59. *Haberdar*, 20 Nisan 2016, “HSYK Üyesi Mahmut Şen’den Manifesto Gibi Şerh!”, <http://m.haberdar.com/gundem/hsyk-uyesi-mahmut-sen-den-manifesto-gibi-serh-h26404.html>
60. *Yeni Şafak*, 7 Eylül 2015, “Paralel hâkimler haddini aştı”, <http://www.yenisafak.com/gundem/paralel-hakimler-haddini-asti-2267863>
61. *Sabah*, 22 Eylül 2015, Yetkisini aşan paralelci hâkimlere inceleme, <http://www.sabah.com.tr/gundem/2015/09/22/yetkisini-asan-paralelci-hkimlere-inceleme>
62. *Milliyet*, 16 Ekim 2015, “HSYK 156 hâkim Ve Savcının Görev Yerini Değiştirdi”, <http://www.milliyet.com.tr/hsyk-156-hakim-ve-savcinin-gorev-yerini-ankara-yerelhaber-1015755/>; *Hürriyet*, 17 Ekim 2015, <http://www.hurriyet.com.tr/suikast-davasinin-h-kimi-konyaya-30331345>; Söz konusu karar, HSYK, Birinci Dairesinin 15 Ekim 2015 tarih ve 1609 sayılı Atama kararıdır. Bkz.: <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2015/11/20151113-2.pdf>; <http://www.hsyk.gov.tr/duyurular/2015/ekim/15-10-2015-idari.pdf>
63. Örnek olarak yukarıda 35 nolu dipnotta zikredilen haberlere bakılabilir.

lanmaları sağlanacak” denmektedir⁶⁴. Sabah’ın “haber”inin doğruluğunu ve haberdeki öngörünün gerçekleşip gerçekleşmeyeceğini önümüzdeki günlerde göreceğiz⁶⁵.

Örnek 10: Anayasa Mahkemesi Kararlarının Bağlayıcılığı.- Anayasamızın 153’üncü maddesinin son fıkrası “Anayasa Mahkemesi kararları Resmî Gazetede hemen yayımlanır ve yasama, yürütme ve yargı organlarını, idare makamlarını, gerçek ve tüzelkişileri bağlar” diyor. Daha geçenlerde gazetelerde Cumhurbaşkanının bir Anayasa Mahkemesi kararı hakkında “*bu karara uymuyorum, saygı da duymuyorum*”⁶⁶ demedi mi? Artık Anayasa Mahkemesi hangi cesaretle karar verecek?

Örnek 11: Yargı Kararlarına Uymama.- Anayasamızın 138’inci maddesinin son fıkrası “yasama ve yürütme organları ile idare, mahkeme kararlarına uymak zorundadır; bu organlar ve idare, mahkeme kararlarını hiçbir suretle değiştiremez ve bunların yerine getirilmesini geciktiremez” diyor. Ne var ki neredeyse her gün, uygulanmayan bir idare mahkemesi kararına ilişkin haber duyuyoruz. Bu konuda belirtmek isterim ki, Türkiye’de yargı kararlarına uyulmaması, sadece bu döneme has bir şey değil. Geçmiş dönemlerde de hükûmetlerin ve idarenin pek çok durumda yargı kararlarına uymadığı, bu kararları uygulamamak için çok direndiği bilinen bir gerçektir. Ancak bu dönemde, yargı kararlarına karşı artık bir “direnme”ye değil, açık bir “meydan okuma”ya şahit oluyoruz. Örneğin⁶⁷ daha sonra Cumhurbaşkanlığı Sarayı olduğu anlaşılan Atatürk Orman Çiftliği arazisinde yapılan “Başbakanlık Binası” inşaatı hakkında Ankara 11. İdare Mahkemesi yürütmeyi durdurma kararı vermiştir. Dönemin Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan’ın bu Mahkeme kararı hakkında şöyle dediği yolunda gazetelerde haberler çıkmıştır:

64. Sabah, 6 Mart 2016, Hayrettin Bektaş, “680 Hâkim-Savcı Açığa Alınıyor”,

<http://www.sabah.com.tr/gundem/2016/03/06/680-hkim-savci-aciga-aliniyor>. İtalikler bana ait.

65. Bu makalenin konusu, “paralel yapı”nın denilen yapıya mensup olduğu iddia edilen kişilerin yaptığı Anayasaya ve hukuka aykırılıkları incelemek değildir. Ama yeri gelmişken not eklemek isterim ki, suç işleyen herkes, özellikle de kamu görevlileri bunun hesabını vermelidir. Bilindiği gibi “paralel yapı” denen bir yapıya mensup olduğu iddia edilen bazı kişilerin, başta “yasa dışı dinleme”, “özel hayatın gizliliğini ihlâl”, “delil uydurma” olmak üzere pek çok suç işlediği yolunda ciddi iddialar ve bu iddiaları destekler deliller ortaya çıkmıştır. Bu suçlardan dolayı pek çok soruşturma açıldı ve bunlardan bazılarının yargılanmasına da başlandı. Bu kişiler bu suçları işlemişler ise, bunların yargılanmasında ve hatta şartları var ise tutuklanmalarında Anayasaya ve hukuka aykırı bir yan yoktur. Ancak bu suçları işlediği iddia edilen kişilerden hesap sormak amacıyla olsa dahi hukukun öngördüğü usûl ve şartların dışına çıkılamaz. Örneğin bu kişilerin tutuklanmasını sağlamak için, tabii hâkim, yargı bağımsızlığı, hâkimlik teminatı ilkeleri çiğnenemez. Keza “paralel yapı” ile mücadele argümanı, bu yapının kontrol ettiği iddia edilen televizyon kanallarının uydu vericilerinden çıkarılmasını meşrulaştıramaz. Bu yapıyla mücadele argümanı, hiçbir şekilde gazetelere kayyım atanması ve bu gazetede çalışan gazetecilerin ve yazarların susturulmasını haklı kılamaz. Paralel yapıya mensup olduğu iddia edilen kişilerin işlediği suçlardan dolayı yargılanmaları başka şey, basın hürriyetinin ve haber alma hakkının kısıtlanması başka şeydir.

66. Bu haber, bu başlık altında Cumhurbaşkanlığının resmi internet sitesinde yayınlanmıştır: “Anayasa Mahkemesi’nin Kararına Uymuyorum, Saygı da Duymuyorum”, 28 Şubat 2016,

<http://www.tccb.gov.tr/haberler/410/39955/anayasa-mahkemesinin-kararina-uyumuyorum-saygi-da-duymuyorum.html> (Erişim Tarihi: 24 Nisan 2016). Ayrıca bkz.: *Milliyet*, 29 Şubat 2016,

<http://www.milliyet.com.tr/karara-uyumuyorum-saygi-duymuyorum/siyaset/detay/2201472/default.htm>.

67. Örnek benim dikkatime bir okuyucum ve Veysel Dinler tarafından sunulmuştur. Kendilerine teşekkür ederim.

“Güçleri yetiyorsa yıksınlar. Yürütmeyi durdurdular, bu binayı durduramayacaklar. Açılışını da yapacağım, içine de girip oturacağım”⁶⁸.

Örnek 12: Cumhurbaşkanı Tarafsızlığı⁶⁹.- Bilindiği gibi 2007 Anayasa değişikliğiyle Cumhurbaşkanı TBMM tarafından seçilmesi usûlünün yerine halk tarafından seçilmesi usûlü getirildi. Bu çok önemli bir değişikliktir; ama bu değişiklik Cumhurbaşkanı seçim usûlünün değiştirilmesinden ibarettir. 2007 yılında veya sonraki yıllarda Cumhurbaşkanı statüsü ile görev ve yetkilerine ilişkin yapılmış Anayasamızda tek bir değişiklik yoktur. Anayasamıza göre hiç şüphe yok ki Cumhurbaşkanı tarafsız davranması gerekir. Anayasamızın 101’inci maddesinin son fıkrası “*Cumhurbaşkanı seçilenin, varsa partisi ile ilişkisi kesilir ve Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeliği sona erer*” diyor. 103’üncü maddesi, Cumhurbaşkanı *üzerine aldığı görevleri tarafsızlıkla yerine getirmek için çalışacağına yemin etmesini* öngörmektedir. Anayasamızın 104’üncü maddesinde, Cumhurbaşkanı tarafsızlık statüsüne uygun olarak, “Cumhurbaşkanı Devletin başıdır. Bu sıfatla Türkiye Cumhuriyetini ve Türk Milletinin birliğini temsil eder; Anayasanın uygulanmasını, Devlet organlarının düzenli ve uyumlu çalışmasını gözetir” denmektedir. Aynı doğrultuda Anayasamızın 105’inci maddesi, Cumhurbaşkanı sorumsuzluğu prensibini hükme bağlamıştır.

Ne var ki 2014 yılının Ağustos ayından bu yana Cumhurbaşkanı Anayasanın öngördüğü tarafsızlık statüsüne uygun olarak hareket ettiğini söylemek çok zordur. Neredeyse her hafta Cumhurbaşkanı, Cumhurbaşkanı tarafsızlık statüsü açısından oldukça tartışmalı sözler işitiyor ve davranışlara şahit oluyoruz. Örneğin 7 Haziran 2015 genel seçimlerinden önce Cumhurbaşkanı adeta bir parti lideriymiş gibi il il dolaşım miting yaptı. Bu mitinglerde Cumhurbaşkanı tarafsızlığı statüsüyle bağdaşmayacak sözler söyledi. Bunlardan en tipik ve belki hafızalardan hiç kazanmayacak olanı, 7 Mart 2015 tarihinde Gaziantep’te yaptığı miting konuşmasında halktan “400 milletvekili” istemesi olmuştur⁷⁰. Muhtemelen bu sözün tarafsızlık açısından çok problemli olduğunu Cumhurbaşkanı da izleyen haftalarda fark etmiş olacak ki, bu konuşmadan bir ay kadar sonra yaptığı 19 Nisan 2015 günü bir açılış töreninde yaptığı konuşmada “*Ben A partisi, B partisi, C partisi demiyorum, 400 milletvekili diyorum*” demiştir⁷¹. Hâliyle Cumhurbaşkanı

68. *Hürriyet*, 5 Mart 2014, <http://www.hurriyet.com.tr/basbakan-erdogandan-onemli-aciklamalar-25944219>; *Milliyet*, 5 Mart 2014, <http://www.milliyet.com.tr/-gucleri-yetiyorsa-yiksinlar-siyaset/detay/1847040/default.htm>. Bbu konuda TBMM’de 17.4.29014 tarihinde bir de Aylın Nazlıkaya tarafından bir soru önergesi verilmiştir. Bkz.: <http://www2.tbmm.gov.tr/d24/7/7-43095s.pdf> (Erişim Tarihi: 20 Nisan 2016).

69. Makalenin konusu açısından “Cumhurbaşkanının tarafsızlığı” sorununu da tartışmamın uygun olacağı konusunda dikkatimi çeken Prof. Dr. Mehmet Turhan ve Yard. Doç. Dr. Veysel Dinler’e teşekkür ederim.

70. Cumhurbaşkanlığı resmi internet sitesinde yayımlanan habere göre Cumhurbaşkanı, 7 Mart 2015 tarihinde Gaziantep’te mitingde halka hitaben “400 milletvekilini verin ve bu iş huzur içinde çözülsün” demiştir (<http://www.tccb.gov.tr/haberler/410/29626/gazilik-unvanini-ziyadesiyle-hak-eden-antep-bugun-de-zor-durumdaki-kardelerine-sahip-cikarak-ensar-unvanini-aliyor.html>, Erişim Tarihi: 24 Nisan 2016). Aynı yönde gazete haberleri için bkz.: *Vatan*, 8 Mart 2015, “400 Milletvekilini Verin ve Bu İş Huzur İçinde Çözülsün”, <http://www.gazetevatan.com/-400-vekil-verin-bu-is-huzur-icinde-cozulsun--747571-gundem/>. Bu sözleri Cumhurbaşkanı’nın kendi ağzından dinlemek için: <https://www.youtube.com/watch?v=V17fkYwPTw> (Erişim Tarihi: 22 Nisan 2016).

71. Cumhurbaşkanı bu sözü 19 Nisan 2015 tarihinde İstanbul’da Levent-Rumeli Hisarüstü Metro Hattının açılış töreninde söylemiştir. Kaynak için Cumhurbaşkanlığı resmî internet sitesine bakılabilir: <http://www.tccb.gov.tr/haberler/410/31874/turkiyenin-gelecegi-icin-ihiyac-duydugu-proje-koalisyon-degil-yeni-anayasa-ve-baskanlik-sistemidir.html> (Erişim Tarihi: 24 Nisan 2016). Sözleri

başkanının, hangi parti için olursa olsun, halktan milletvekili istemesinin onun tarafsızlık statüsüyle bağdaşır bir yanı yoktur. Kaldı ki, olayın yaşandığı bağlamda, Cumhurbaşkanının, 400 milletvekilinin hangi parti için istediği gayet açıktır. Olayın üzerinden bir ay sonra, Cumhurbaşkanının 400 milletvekilini belirli bir parti için istemediğini söylemesi inandırıcılıktan tamamıyla yoksundur.

Diğer yandan Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan’ın Cumhurbaşkanı seçildikten sonra AKP ile ilişkisinin gerçekten kesilip kesilmediği hususu çok tartışmalıdır. Cumhurbaşkanının AKP ile ilişkisinin devam ettiğini şüphesini doğuran yığınla olay yaşadık. Genel seçim dönemlerinde AKP milletvekili listelerine Cumhurbaşkanının müdahale ettiği yolunda yığınla haber okuduk⁷². AKP çevrelerinde Recep Tayyip Erdoğan’ın, Cumhurbaşkanı seçildikten sonra da AKP’nin “doğal lideri” olarak görülmeye devam ettiği bir sır değil. Recep Tayyip Erdoğan’ın Cumhurbaşkanı seçildikten sonra da “doğal liderliği”nin devam ettiği düşüncesi, AKP’nin en önemli isimleri tarafından pek çok defa ve çok samimi bir şekilde dile getirilmiştir. Örneğin uzun yıllardır bakanlık yapan AKP’nin önemli isimlerinden Binali Yıldırım, 1 Mayıs 2015 tarihinde “*Cumhurbaşkanı'nın sokakta olması partiye bir destektir, katkıdır. Doğal lider olarak görevini yapıyor*” demiştir⁷³. AKP İstanbul Milletvekili ve aynı zamanda Cumhurbaşkanı Başdanışmanı Burhan Kuzu, 5 Mayıs 2016 akşamı *TGRT Haber* ekranlarında yayınlanan “Neler Oluyor” programında “*Recep Tayyip Erdoğan’ın hukuken olmasa da doğal liderliği tartışılmaz*” demiştir⁷⁴.

Anayasamızın 101’inci maddesinin son fıkrası “*Cumhurbaşkanı seçilenin, varsa partisi ile ilişkisi kesilir*” diyor. Ama acaba Cumhurbaşkanının Recep Tayyip Erdoğan, AKP ile ilişkisinin gerçekten kesildiğine inanan biri var mı?

Sanıyorum Anayasamızın 101’inci maddesinin son fıkrası hükmü, AKP’yi ve Cumhurbaşkanını da son derece rahatsız ediyor ki, zaman zaman açık bir şekilde “*partili Cumhurbaşkanı*” istemlerini dile getirmekten çekinmiyorlar. Örneğin Katar dönüşü 4 Aralık 2015 tarihinde gazetecilerin sorularını yanıtlayan Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan, “*başkanlık sistemi Türkiye’ye sıçrama kazandırır. Ama olmazsa, partili cumhurbaşkanlığı da mevcut tıkanıklığın aşılmasını sağlar*” demiştir⁷⁵.

Cumhurbaşkanının kendi ağzından aynı linkteki video kaydının 18’inci dakikasından dinleyebilirsiniz.

72. Birkaç örnek: *Cumhuriyet*, 8 Nisan 2015,

http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/siyaset/247451/Yeni_AKP_ye_eski_gomlek.html; *Cumhuriyet*, 18 Eylül 2015, http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/siyaset/372475/Saray_da_gizli_gorusme.html.

73. *Hürriyet*, 1 Mayıs 2015, <http://www.hurriyet.com.tr/ak-parti-milletvekili-yildirim-koalisyon-ihhtimali-gormuyorum-28891697>.

74. *TGRT Haber*, 5 Mayıs 2016, <http://www.tgrthaber.com.tr/politika/burhan-kuzu-yurutmede-iki-basilik-olan-erde-sorun-olur--122244>; *Hürriyet*, 5 Mayıs 2016, <http://www.hurriyet.com.tr/burhan-kuzudan-davutoglu-yorumu-dogal-lideri-mutlaka-dinlemek-lazim-40099523>.

75. *Haber Türk*, 4 Aralık 2015, <http://www.haberturk.com/gundem/haber/1162182-cumhurbaskani-erdogan-partili-cumhurbaskanligi-sistemi-tikanikligi-asar>; *A Haber*, 4 Aralık, 2015, <http://www.ahaber.com.tr/gundem/2015/12/04/turkiye-bunu-konusuyor-partili-cumhurbaskani>. Aynı haber için bkz.: Cumhurbaşkanlığı Sitesi, 31 Aralık 2015, <http://www.tccb.gov.tr/haberler/410/37462/baskanlik-sistemiyle-turkiye-daha-guclu-adimlar-atabilecek.html>

Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan, 6 Mayıs 2016 tarihinde Cumhurbaşkanlığı sarayında bazı milletvekillerine hitaben yaptığı konuşmada şöyle demiştir:

“İlla başkanlık değil, ‘partili cumhurbaşkanı’ sistemi de olabilir. Ben partinin kurucu genel başkanım, ancak partiye üye olamıyorum, tüm ilişkim kesildi. Bu doğru değil”⁷⁶.

Yukarıdaki paragraf üç cümle içeriyor. Üçü hakkında da gözlemde bulunmak isterim: (1) Yukarıdaki “*illa başkanlık değil, ‘partili cumhurbaşkanı’ sistemi de olabilir*” şeklindeki birinci cümle, muhtemelen Cumhurbaşkanının hükûmet sistemi konusundaki gerçek niyetinin bir ifadesidir. Eğer böyleyse Cumhurbaşkanının asıl önem verdiği şey, yasama ve yürütme organları arasındaki ilişkilerin nasıl olacağı değil, kendisiyle eski Partisi arasındaki ilişkilerin devamıdır. Eğer böyleyse belirtmek isterim ki, “hükûmet sistemi” denen şey, bir devlette yasama ve yürütme organları arasındaki ilişkilerin nasıl olacağı sorunuyla ilgilidir; yoksa cumhurbaşkanının eski partisiyle olan ilişkilerinin devam edip etmeyeceği sorunuyla ilgili değildir. (2) Yukarıdaki “*ben partinin kurucu genel başkanım, ancak partiye üye olamıyorum, tüm ilişkim kesildi*” şeklindeki ikinci cümledeki yakınma da pek ikna edici değildir. Zira Cumhurbaşkanı, Cumhurbaşkanlığına aday olmadan önce Anayasamızda “*Cumhurbaşkanı seçilenin, varsa partisi ile ilişkisi kesilir*” şeklinde bir hüküm olduğunu herhalde biliyordu. Kurduğu partinin genel başkanlığını sürdürmeyi arzu ediyor idiyse, pekâlâ Cumhurbaşkanlığına aday olmayabilirdi. Hâliyle bir hukuk devletinde parti genel başkanları anayasaya uymak zorundadır, tersi değil! (3) Yukarıdaki “*bu doğru değil*” şeklindeki üçüncü cümleyle Cumhurbaşkanı, Cumhurbaşkanı seçildikten sonra Partisiyle ilişkisinin kesilmesinin doğru olmadığını iddia ediyor. Ne var ki Cumhurbaşkanının bu iddiası doğru değildir. Bir parlâmenter hükûmet sisteminde cumhurbaşkanı seçilen bir kişinin partisiyle ilişkisinin kesilmesinde herhangi bir yanlışlık yoktur. Partisiyle ilişkisini sürdüren bir cumhurbaşkanı nasıl olur da devletin tarafsız başı olabilir? Tersine, cumhurbaşkanının tarafsızlığı bütün parlâmenter hükûmet sistemlerinde kabul edilen bir prensiptir.

“Partili cumhurbaşkanı sistemi”ne ilişkin olarak özellikle belirtmek isterim ki, Türkiye’de parlâmenter hükûmet sisteminden başkanlık hükûmet sistemine geçilmeden “partili cumhurbaşkanı sistemi”ne geçilmesi akla gelebilecek en büyük felaketlerden biri olur. Bunun yerine Cumhurbaşkanının partili olmasını bu derece arzu edenlere başkanlık hükûmet sistemini kurmalarını tavsiye ederim.

Örnek 13: Yasama Dokunulmazlığının Askıya Alınması İçin Anayasa Değişikliği Teklifi Verilmesi.- Bu makalenin kaleme alındığı günlerde, bu makalenin konusu açısından ilginç bir örnek daha yaşadık. Başbakan Konya Milletvekili Ahmet Davutoğlu’nun önderliğinde 316 AKP milletvekili, 12 Nisan 2016 tarihinde TBMM Başkanlığına Anayasamızın yasama dokunulmazlığı kurumunu düzenleyen 83’üncü maddesini geçmişe etkili olarak askıya almaya yönelik Anayasaya bir geçici madde ek-

76. *Hürriyet*, 6 Mayıs 2016, <http://www.hurriyet.com.tr/erdogan-ak-partili-vekillere-anlatti-isin-uzamasi-zarar-verecekti-40099946>; *Takvim*, 6 Mayıs 2016, <http://www.takvim.com.tr/guncel/2016/05/06/kimse-birligimizi-bozamaz>.

lenmesine ilişkin Anayasa değişikliği kanun teklifi verdi⁷⁷. Değişiklik teklifi 14 Nisan 2016 tarihinde Anayasa Komisyonuna sevk edildi. Teklifin metni şöyle:

TÜRKİYE CUMHURİYETİ ANAYASASINDA DEĞİŞİKLİK YAPILMASINA DAİR KANUN TEKLİFİ

MADDE 1 - 7/11/1982 tarihli ve 2709 sayılı Türkiye Cumhuriyeti Anayasasına aşağıdaki geçici madde eklenmiştir.

“GEÇİCİ MADDE 20 - Bu maddenin yürürlüğe girdiği tarihte; soruşturmaya ve ya soruşturma ya da kovuşturma izni vermeye yetkili mercilerden, Cumhuriyet Başsavcılıklarından ve Mahkemelerden, Adalet Bakanlığına, Başbakanlığa, Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığına veya Anayasa ve Adalet Komisyonu Üyelerinden Kurulu Karma Komisyon Başkanlığına intikal etmiş yasama dokunulmazlığının kaldırılmasına ilişkin dosyaları bulunan milletvekilleri hakkında, bu dosyalar bakımından, Anayasanın 83 üncü maddesinin ikinci fıkrasının birinci cümlesi hükmü uygulanmaz.

Bu maddenin yürürlüğe girdiği tarihten itibaren onbeş gün içinde; Anayasa ve Adalet Komisyonu Üyelerinden Kurulu Karma Komisyon Başkanlığında, Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığında, Başbakanlıkta ve Adalet Bakanlığında bulunan yasama dokunulmazlığının kaldırılmasına ilişkin dosyalar, gereğinin yapılması amacıyla, yetkili merciine iade edilir.”

MADDE 2 - Bu Kanun yayımı tarihinde yürürlüğe girer ve halkoylamasına sunulması halinde oylanır”.

Yasama dokunulmazlığı kurumu, kapsamı ve sağladığı güvenceler birbirinden farklı olmakla birlikte bütün çağdaş demokrasilerde olan bir kurumdur⁷⁸. Temel amacı, milletvekillerini iktidar tarafından tahrik edilebilecek keyfi ceza soruşturmalarına karşı korumaktır⁷⁹. Başbakan Ahmet Davutoğlu önderliğinde 316 AKP milletvekili tarafından verilen Anayasa değişikliği kanunu teklifi, yasama dokunulmazlığıyla ilgili medenî dünyada bilenen bütün ilkelere aykırıdır. Bu değişiklik sadece Anayasamızın 83’üncü maddesinin öngördüğü koruma sistemini değil, 85’inci maddesinin öngördüğü denetim sistemini de ortada kaldırmaktadır.

Bu Anayasa değişikliği kanunu teklifi, başta ceza sorumluluğunun kişiselliği, savunma hakkı, kanunların geçmişe yürümezliği, masumluk karinesi olmak üzere hukukun genel ilkesi niteliğinde olan ilkelerle çelişki halindedir. Ben anayasa üstü değerde temel ilkelerin olduğuna veya anayasa normları arasında hiyerarşi bulunduğuna ve dolayısıyla tali kurucu iktidarın bu ilkeler veya üst normlar ile sınırlı olduğuna inanan bir hukukçu değilim⁸⁰. Ancak bunun böyle olması, söz konusu anayasa değişikliği teklifinin eleştirilemeyeceği anlamına gelmez. Söz konusu anayasa değişikliğinin isabeti, Anayasamızın bütünlüğü ve tutarlılığı açısından çok tartışmalıdır.

77. 12 Nisan 2016 tarih ve 2/1028 sayılı Türkiye Cumhuriyeti Anayasasında Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun Teklifi, <http://www2.tbmm.gov.tr/d26/2/2-1028.pdf> (Erişim Tarihi: 20 Nisan 2016).

78. Bu konuda 25 ülkenin düzenlemelerini incelediğim bir karşılaştırmalı anayasa hukuku çalışması için bkz. Kemal Gözler, “Yasama Dokunulmazlığı: Bir Karşılaştırmalı Anayasa Hukuku İncelemesi”, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Cilt 56, No 3, Temmuz-Eylül 2001, s.71-101 (<http://www.anayasa.gen.tr/dokunulmazlik.htm>)

79. Ergun Özbudun, *Türk Anayasa Hukuku*, Ankara, Yetkin, Onbeşinci Baskı, 2014, s.301.

80. Kemal Gözler, *Anayasa Normlarının Geçerliliği Sorunu*, Bursa, Ekin, 1999, s.153-177, 180-197; Kemal Gözler, “İnsan Hakları Normlarının Anayasaüstülüğü Sorunu”, in *Türkiye’de İnsan Hakları*, Oya Çitçi (Ed.), Ankara, TODAİE Yayını, 2000, s.25-46.

Ayrıca belirtmek isterim ki, yukarıda belirtilen ilkeler, aynı zamanda “hukuk devleti ilkesi”nin bir unsurudur. Bilindiği gibi “hukuk devleti” ilkesi, Anayasamızın değiştirilemez bir maddesi olan 2’nci maddesinde yer alan temel bir ilkedir. Dolayısıyla bu değişiklik teklifi Anayasamızın değiştirilemez nitelikte olan 2’nci maddesine de aykırıdır. Bu açıdan burada Prof. Dr. Hikmet Sami Türk’ün şu cümlelerinin zikredilmeye değer olduğunu düşünüyorum:

“Anayasa’ya eklenmek istenen Geçici Madde 20, Anayasa’nın 2. maddesinde Türkiye Cumhuriyeti’nin nitelikleri arasında belirtilen “insan haklarına saygılı, ... demokratik, ... hukuk devleti” ilkelerine aykırıdır. Anayasa’nın 4. maddesi gereğince bu nitelikler değiştirilemeyeceği ve değiştirilmesi teklif edilemeyeceği gibi; onları zedeleyecek Anayasa değişikliği de yapılamaz”⁸¹.

Geçici 20’nci madde, bir Anayasa değişikliği yoluyla yapılmak isteniyor olsa bile, geriye yürümezlik prensibine dahi saygı duymayan bu değişiklik teklifinin benim hukuk ve adalet hissimi zedelediğini söylemeden geçemeyeceğim.

Şunu söylemekte bir mahzur görmüyorum: Bugün geçmişe etkili biçimde anayasa değişikliği yoluyla, suç ve cezaların kişiselliği prensibine aykırı olarak Anayasamızın 83’üncü maddesini askıya almaya teşebbüs edenlerin, şunu iyi bilmesi gerekir ki, yarın, Anayasamızın 38’inci maddesinin 8’inci fıkrasındaki “Ölüm cezası... verilemez” hükmünün geçmişe etkili olarak askıya alınması halinde verecekleri bir cevap olamaz. Bugün önerilen “Geçici 20’nci Madde”den sonra, yarın, Anayasamıza aşağıdaki gibi bir “Geçici 21’inci Madde” konulursa, bugün 83’üncü maddenin askıya alınmasını öngören Anayasa Değişikliği Kanunu Teklifinde imzası bulunan 316 milletvekilinin yarın söyleyecekleri tek bir söz kalmaz:

“GEÇİCİ MADDE 21 - 12 Nisan 2016 tarihli Türkiye Cumhuriyeti Anayasasında Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun Teklifinde imzaları bulunan 316 milletvekili bakımından Anayasamızın 38 inci maddesinin 8 inci fıkrası hükmü uygulanmaz”.

İlginç ve üzücüdür ki, bu vahim Anayasa değişikliği teklifine Ana Muhalefet Partisi Genel Başkanı Kemal Kılıçdaroğlu da destek vermiştir; daha üzücü olanı ise destek verirken “Anayasaya aykırı olmasına rağmen” “Evet” diyeceklerini söyleyebilmiş olmasıdır⁸². Kılıçdaroğlu’nun sözlerine aşağıda tekrar döneceğim.

* * *

Bu örneğe ilişkin ayrıca şu hususu da vurgulamak isterim ki, Anayasamız yasama dokunulmazlığını mutlak olarak tanımamış, TBMM Genel Kurulu kararıyla kaldırılmasına imkân tanımıştır. Dahası Anayasamız, yasama dokunulmazlığının kaldırılması için özel bir karar yetersayısı da aramamış, genel karar yetersayısını, yani toplantıya katılan milletvekillerinin salt çoğunluğunun kabul oyunu yeterli saymıştır. Dolayısıyla bugün

81. Söz konusu Anayasa değişikliği teklifinin değerlendirilmesi için bkz.: Hikmet Sami Türk, “Dokunulmazlıkları Kaldıran Anayasa Değişikliği”, *Milliyet*, 18 Nisan 2016, <http://www.milliyet.com.tr/dokunulmazliklari-kaldiran-anayasa/gundem/ydetay/2228876/default.htm>; Aynı yazının ikinci kısmı devamı: *Milliyet*, 19.04.2016, <http://www.milliyet.com.tr/dokunulmazliklari-kaldiran-/gundem/ydetay/2229505/default.htm>.

sadece İktidar Partisi milletvekilleri, yasama dokunulmazlığının kaldırılması istenen her milletvekilinin yasama dokunulmazlığını kaldırma imkanına fazlasıyla sahiptirler. Yukarıda eleştirilen Anayasa değişikliği kanunu teklifinin altında 316 (üç yüz on altı) milletvekilinin imzası vardır. Bu 316 milletvekilinin çok daha azı, örneğin 276 milletvekili isterlerse istedikleri milletvekilinin yasama dokunulmazlığını Anayasamızın 83’üncü maddesinde ve TBMM İçtüzüğü’nün 131-134’üncü maddelerinde öngörülen usûle göre, Anayasaya ve hukuka uygun olarak, mükemmel bir şekilde kaldırabilirler. Anayasa uyarak istenilen sonucu elde etmek mümkün iken, 83’üncü maddenin geçmişe etkili olarak askıya alınması gibi böylesine tartışmalı bir usûle neden başvuruluyor? Bunun sebebini anlayabilmiş değilim. Sanki illa ki hukuku çiğneyelim gibi bir saikle hareket ediyorlar. Yukarıda birinci örnekte de belirttiğim gibi, sanki amaç, üzüm yemek değil, bağcıyı dövmek.

* * *

Şüphesiz bazı okuyucular bu örneklerin hepsinin veya bazılarının tartışmalı olduğunu, bu örneklerdeki uygulamaların Anayasaya aykırı olduğu yolundaki iddiaların her birinin ayrıntılı olarak incelenmesi ve tartışılması gerektiğini ileri sürebilirler. Doğrudur. Yukarıda birinci örneği biraz ayrıntılı olarak incelemeye çalıştım. İkinci örneğe ilişkin de yukarıda pek çok veri vardır. Keza ikinci örneğe ilişkin, örneğin başında dipnotta göndermede bulunulan benim *Türk Anayasa Hukuku Dersleri* kitabımın ilgili sayfalarına ve bu konuda yazılmış iki makaleme de bakılabilir⁸³. Yedinci örneğe konu teşkil eden sulh ceza hâkimliklerinin, nasıl tabiî hâkim ilkesine aykırı olduğunu da 2014 yılının Ağustos ayında yazdığım bir makalede ayrıntılarıyla açıklamıştım. Bu konuda oraya bakılabilir⁸⁴. Diğer örnekleri ise verip geçtim. Bunlarda anlatılan uygulamaların nasıl ve neden Anayasamıza aykırı olduğunu ayrıntılarıyla ayrıca tartışmadım. Verdiğim örneklerdeki uygulamaların Anayasamıza aykırı olduğunu ispatlamak için ayrıca bir tartışma içine girmeyi gereksiz görüyorum. Kanımca bu örneklerdeki uygulamaların Anayasaya aykırılığı kendiliğinden bellidir. Bunları ispatlamak için ayrıca bir delile de gerek yoktur. Delil bu örneklerin kendisidir. Örneklerdeki iddiaların doğruluğunun takdirini “aklı selim”e havale ediyorum.

Şüphesiz yukarıdaki örnekler daha da çoğaltılabilir. Ancak makalenin temel problematiğini tartışmak için on üç adet örneğin yeterli olduğunu düşünüyorum.

Şunu da belirtmek isterim ki yukarıdaki örneklerden her biri, izole bir Anayasaya aykırılık örneği olarak kalmıyor, bir de *zincirleme etki* doğuruyor. Örneğin ifade hürriyetinin olmadığı yerde Anayasamızın (m.2) tanıdığı “demokratik devlet” ilkesinin de bir anlamı kalmaz. Basın hürriyetine yapılan her müdahale, kamuoyunun serbestçe oluşmasına ve seçim hürriyetine de bir müdahaledir. Basının susturulduğu yerde seçmenler nasıl olup da serbestçe siyasî tercihte bulunacaklar? Sıradan bir kanun ihlal edildiğinde

82. *Milliyet*, 14 Nisan 2016, <http://www.milliyet.com.tr/anayasaya-aykiri-ama-vev/siyaset/detay/2226787/default.htm>. Aynı sözleri kendi ağzından dinlemek için bkz: <https://www.youtube.com/watch?v=2n-pL3bJ9HY> (Erişim Tarihi: 22 Nisan 2016).

83. Gözler, *Türk Anayasa Hukuku Dersleri*, *op. cit.*, s.299-303; Gözler, “Hükümet Sistemimiz Değişecek mi?”, *op. cit.*, s.62-69; Gözler, “Türkiye’de Hükümet Sistemi Tartışmaları Üzerine Bir Deneme”, *op. cit.*, s.17-21.

84. Gözler, “Sulh Ceza Hâkimlikleri ve Tabiî Hâkim İlkesi” *op. cit.*, s.46-49.

hukuk devleti ilkesi de ihlal edilmiş olur. Keza mahkeme kararlarına uyulmayan bir yerde “hukuk devleti” ilkesinden kim söz edebilir? Yargı bağımsızlığı yok ise hukuk devleti ilkesi sözde kalır. Tabii hâkim, mahkemelerin bağımsızlığı ve hâkimlik teminatı ilkelerinin olmadığı yerde Anayasamızın “yargı yetkisi, Türk milleti adına bağımsız mahkemelerce kullanılır” diyen 9’uncu maddesinin ne anlamı olabilir? Bu ilkelerin ve bu maddenin çiğnendiği yerde “kuvvetler ayrılığı” ilkesinin de bir anlamı kalmaz. Kuvvetler ayrılığının olmadığı bir yerde, anayasanın devlet iktidarını sınırlandıran bir belge olduğunu artık kimse söyleyemez.

* * *

Şimdi “1982 Anayasası hâlâ yürürlükte midir” sorumuza geri dönelim:

Yukarıdaki örnekler bize neyi gösteriyor? Her bir örneğe tekrar dönelim:

Yukarıdaki **1 nolu örnekte** açıklanan uygulama, Anayasamızın 15 ve 120’nci maddelerine bütünüyle aykırı bir uygulamadır. Bu uygulama karşısında Anayasamızın bu maddelerinin artık bir anlamı kalmamıştır. *Acaba Anayasamızın 15 ve 120’nci maddeleri hâlâ yürürlükte midir?* Sadece Anayasamızın bu maddeleri hakkında değil, aynı soruyu Olağanüstü Hâl Kanunu ve Sıkıyönetim Kanunu hakkında da sormak gerekir.

Yukarıdaki **2 nolu örneğe** bakarak artık hükümet sistemimizin değiştiğini, Anayasamızın 109’uncu maddesine aykırı olarak bakanların Başbakan tarafından değil, Cumhurbaşkanı tarafından seçildiğini, Başbakanın Anayasamızın 99, 109, 110, 11 ve 112’nci maddelerine aykırı olarak Cumhurbaşkanına karşı sorumlu hâle geldiğini, “*hükümetin genel siyaseti*”nin artık Bakanlar Kurulu tarafından değil, Anayasamızın 112’nci maddesinin ilk fıkrasına aykırı olarak Cumhurbaşkanı tarafından belirlendiğini, yine bakanların artık Başbakana karşı değil, Anayasamızın 112’nci maddesinin ikinci fıkrasına aykırı olarak Cumhurbaşkanına karşı sorumlu hâle geldiklerini söyleyebiliriz.

Şimdi şu soruyu soralım: Anayasamızın hükümet sistemine ilişkin 99, 104, 105, 109, 110, 11, 112’nci maddeleri hâlâ yürürlükte mi?

Yukarıdaki **3 nolu örneğe** bakarak artık düşünce ve ifade hürriyetine ilişkin Anayasamızın 26’nci maddesine güvenerek kimsenin korkmadan düşüncelerini açıklayabileceğini sanmıyorum. 26’nci madde ne derse desin, düşüncelerini açıklayan bir kişi hakkında, “cumhurbaşkanına hakaret”, “halkı kin ve düşmanlığa tahrik”, “halkı kanunlara uymamaya tahrik”, “Türklüğü, cumhuriyeti, devletin kurum ve organlarını aşağılama” ve “terör örgütü propagandası yapmak” gibi suçlardan dolayı savcılıklar tarafından soruşturma açılmayacağı ve hatta sulh ceza mahkemesi kararıyla tutuklanmayacaklarının ve sabah saat 06’da evlerinin polis tarafından aranmayacağı bir garantisi yoktur. Keza düşüncelerini açıklayan kişi, bir kamu görevlisi ise hakkında disiplin soruşturması açılmayacağı, bir özel hukuk tüzel kişisinde çalışıyorsa iş sözleşmesinin feshedilmeceğinin bir garantisi yine yoktur. Durum bu ise Anayasamızın 26’nci maddesinin ne anlamının kaldığını sormak gerekir. *Acaba Anayasamızın 26’nci maddesi hâlâ yürürlükte midir?*

Sadece Anayasamızın 26’nci maddesinin değil, Türk Ceza Kanununun yukarıda zikredilen suçları düzenleyen maddelerinin ve keza Ceza Muhakemesi Kanununun tutuk-

lanma, arama, gözaltına alma sebep ve şartlarını düzenleyen maddelerinin de bir anlamı kalmamıştır.

Yukarıdaki **4 nolu örneğe** bakarak Anayasamızın “basın hürdür” diyen 28’inci maddesinin bir anlamının kalmadığını rahatlıkla söyleyebiliriz. Artık bilmem kaç yüz kanalı olan televizyonlarımızda izlenecek kanal bulamıyoruz. Bugün kaç muhalif kanal kaldı? Pek çok televizyon kanalı, pek çok gazete kapatıldı. Kapatılmadan ayakta kalanlarda ise muhalif ses çıkaran programlara son verildi; muhalif gazeteciler ve televizyoncular işten atıldı ve atılmaya da devam ediliyor. İnsaf sahibi bir kişiye sorayım: Beş yıl önce mi, bugün mü haber alma hakkımız daha iyi gerçekleşiyor? Beş yıl önce mi, bugün mü haber kaynaklarımız daha çeşitli? *Anayasamızın “basın hürdür” diyen 28’nci maddesi acaba hâlâ yürürlükte mi?*

Yukarıdaki **5 nolu örneğe** bakarak *Anayasamızın 30’uncu maddesinin hâlâ yürürlükte olduğunu söyleyebilecek biri var mı?* Kendisine kayyım atanmasından korkmayan bir gazete kaldı mı acaba?

Yukarıdaki **6 nolu örneğe** bakarak artık mülkiyet hakkımıza dokunulmayacağından hangimiz emin olabiliriz? *Anayasamızın 35’nci maddesi hâlâ yürürlükte mi?*

Yukarıdaki **7 nolu örneğe** bakarak, artık, korkmadan sulh ceza hâkimi karşısına çıkacak biri var mı? Artık ülkemizde, “Anayasamız kanunî hâkim güvencesini tanımıştır; tutuklanma talebim hakkında karar verecek hâkim, tarafsız ve bağımsız bir hâkimdir; ona güveniyorum” diyecek biri kaldı mı? *Acaba Anayasamızın 37’nci maddesi hâlâ yürürlükte mi?*

Yukarıdaki **8 nolu örneğe ilişkin** şunu soralım: Türkiye’de bugün hâkimlerin kendileri dâhil, mahkemelerin bağımsız olduklarına inanan bir kişi kaldı mı? *Anayasamızın 138’inci maddesi acaba hâlâ yürürlükte mi?*

Yukarıdaki **9 nolu örneğe** ilişkin olarak şunu soralım: Bir sanığa gelecek duruşmada da kürsüye aynı hâkimin çıkacağını ve kendisini yargılayacak hâkimin kasten değiştirilmeyeceğini ve sırf kendisini mahkûm ettirmek amacıyla kasten bir hâkim atanmayacağını artık kim garanti edebilir? *Anayasamızın 140’ıncı maddesi hâlâ yürürlükte mi?*

Yukarıdaki **10 nolu örneğe** ilişkin olarak şunu soralım: Artık kim önündeki bireysel başvurularda Anayasa Mahkemesinin Cumhurbaşkanından çekinmeden karar verebileceğini söyleyebilir? *Anayasamızın 153’üncü maddesi hâlâ yürürlükte mi?*

Yukarıdaki **11 nolu örneğe** ilişkin olarak şunu soralım: Artık Türkiye’de yasama ve yürütme organlarının mahkeme kararlarına uymak zorunda olduğuna inanan bir kişi kaldı mı? *Anayasamızın 138’inci maddesi hâlâ yürürlükte mi?*

Yukarıdaki **12 nolu örneğe** ilişkin olarak şunu soralım: Türkiye’de bugün Cumhurbaşkanının tarafsız olduğuna inanan biri kaldı mı? *Anayasamızın 101’inci maddesinin son fıkrası, 103’üncü maddesi, 104’üncü maddesinin ilk fıkrası, 105’inci maddesi hâlâ yürürlükte mi?*

Yukarıdaki **13 nolu örneğe** ilişkin olarak şunu soralım: Artık hangi milletvekili, yasama dokunulmazlığına güvenerek, gönül rahatlığıyla görevini yapacak? Artık hangi milletvekili yarın düzmece bir suç soruşturması bahanesiyle tutuklanmayacağından emin olacak? *Anayasamızın 83’üncü maddesi hâlâ yürürlükte mi?*

* * *

Yukarıda hep “*Anayasamızın falanca maddesi yürürlükte mi?*” diye sorduk. Şüphesiz ki bu maddeler yürürlüktedir. Çünkü bu maddeler Anayasamızın bir parçasıdır ve Anayasamız da bütün maddeleriyle birlikte yürürlüktedir. Zira Anayasamızın 177’nci maddesi “*bu Anayasa, halkoylaması sonucu kabul edilip Resmî Gazetede yayımlanması ile Türkiye Cumhuriyeti Anayasası olur ve ... bütünüyle yürürlüğe girer*” demektedir. Bu Anayasa da 7 Kasım 1982 tarihli halkoylaması sonucu kabul edilmiş ve 9 Kasım 1982 tarih ve 17863 mükerrer sayılı Resmî Gazetede yayınlanarak yürürlüğe girmiştir. Dolayısıyla yukarıdaki maddeler dahil, Anayasamız bütün olarak hâlâ yürürlüktedir.

Zaten Anayasamızın bir bütün olarak yürürlükten kaldırılabilmesi için aslî kurucu iktidar tarafından ilga edilmesi gerekir. Bizim görebildiğimiz kadarıyla Türkiye’de 1980’den bu yana bir aslî kurucu iktidar ortaya çıkmamıştır ve dolayısıyla Anayasamız ilga edilmemiştir ve yürürlüktedir. Anayasanın bir bütün olarak ilgası dışında, tali kurucu iktidar tarafından Anayasanın belirli bir maddesinin değiştirilmesi veya yürürlükten kaldırılması her zaman mümkündür. Ne var ki Anayasamızın yukarıda örnek olarak incelenen maddelerini (m.15, 26, 28, 30, 35, 37, 103, 104, 109, 110, 111, 112, 120, 122, 138, 140, 153) *yürürlükten kaldıran* bir Anayasa değişikliği olmamıştır. Dolayısıyla bütün bu maddeler günümüzde de yürürlüktedir.

Peki ama yürürlükte olmalarına rağmen acaba bu maddeler *bağlayıcı mıdır?*

Anayasamızın 11’inci maddesinde açıkça “*Anayasa hükümleri, yasama, yürütme ve yargı organlarını, idare makamlarını ve diğer kuruluş ve kişileri bağlayan temel hukuk kurallarıdır*” denmektedir. Dolayısıyla yukarıda örnek olarak zikredilen bütün maddeler, Anayasamıza göre *hukuken* bağlayıcıdır. Ama bu maddeler *gerçekten* bağlayıcı mıdır? Bu maddeler *gerçekten* uygulanıyor mu?

Yukarıda örneklerde açıkladığımız gibi, hayır! Bunlar gerçekte bağlayıcı değiller. Çünkü bunlar, muhatapları olan Cumhurbaşkanı, Başbakan, Bakanlar Kurulu, bakanlar, valiler, rektörler, mahkemeler gibi devlet organları tarafından uygulanmıyorlar.

Şüphesiz ki bunlar bağlayıcıdır; ama uygulanmıyorlar. Uygulanmayan, muhataplarını bağlamayan bir hukuk kuralı, “hukuk kuralı” olabilir mi?

Bu soruya hukuk kurallarının geçerliliği teorisi açısından cevap vermek gerekir. Hans Kelsen tarafından savunulan hukuk normlarının geçerliliği teorisine göre bir normun “geçerliliği (*validité*)”, esas itibarıyla onun “biçimsel geçerliliği” ile, yani o normun belirli bir hukuk düzenine “aidiyeti” ile belirlenir⁸⁵. Anayasanın bir maddesi, bu

85. Hans Kelsen, *Théorie pure du droit*, (“Reine Rechtslehre”nin İkinci Baskısından Charles Eisenmann Tarafından Yapılan Fransızca Çeviri), Paris, Dalloz, 1962, s.13, 257, 161; Kemal Gözler, *Hukukun Genel Teorisi: Hukuk Normlarının Geçerliliği ve Yorumu Sorunu*, Ankara, US-A Yayıncılık, 1998, s.73-76, 89.

anayasaya ait olduğu için, bu anayasanın bir parçası olduğu için geçerlidir⁸⁶. Ayrıca başkaca bir araştırma yapmaya gerek yoktur. Ne var ki Hans Kelsen’in teorisinde hukuk normlarının geçerliliğinin tespitinde “etkililik (*efficacit *)” kriterine de yer verilir. Hans Kelsen’e göre, bir normun geçerli olabilmesi için, bir yandan o normun ait olduğu hukuk düzeni bütünü itibarıyla (*in glabo*) etkili olmalı, diğer yandan da o normun kendisi bir “minimum etkililiğe (*minimum d’efficacit *)” sahip olmalıdır⁸⁷.

Hukuk bilimi ancak geçerli olan hukuk normlarını inceler. Muhataplarının davranışları üzerinde bir etkiye sahip olmayan bir anayasa maddesi, geçerli bir hukuk normu değildir; dolayısıyla bu maddeler hukuk biliminin inceleme alanına giremezler. Çünkü bunlar muhataplarını bağlamamaktadır. Bunların doğurduğu bir hüküm ve sonuç yoktur. Hukuk biliminde bu maddelere ilişkin yapacağımız tek Şey, bu maddelerin etkililiğe sahip olmadıkları için geçerliliklerini yitirdiklerini gözlemekten ve tespit etmekten ibarettir.

Acaba bu gözlem ve tespit, yukarıdaki örneklerde verilen Anayasamızın maddeleri (m.15, 26, 28, 30, 35, 37, 109, 112, 120, 122, 138, 140, 153) için yapılabilir mi? Bu örneklerde açıklandığı üzere bu maddelerin minimum etkililiğe sahip olup olmadıkları hususu tartışmalı hâle gelmiştir. Zira yukarıda açıklandığı gibi bu maddeler, pek çok olayda, artık uygulanmamaktadırlar. Bu maddelerin etkililiklerini tamamen yitirdikleri için artık geçersiz hâle geldiklerini söylemek için belki henüz daha erkendir. Ama bu durumu tartışmak, bu aşamada içinden geçtiğimiz süreci kavramsal bir çerçeveye oturtmak da gerekir.

III. TEORİK ÇERÇEVE: ANAYASASIZLAŞTIRMA

Türkiye’de olup bitenlere sadece örnek vermek yetmez; bu olguların teorik analizini ve hukukî tavsifini de yapmamız gerekir⁸⁸. Yani yukarıda örnek olaylarda gözlemlediğimiz olgu veya olguların hangi kavram altında analiz edilebileceğini göstermemiz gerekiyor. Eğer bu olgu veya olgular bilinen bir kavramın altında açıklanabilecek nitelikte değil ise, bunları açıklayabilmek için yeni kavram veya kavramlar üretmemiz gerekiyor.

86. Gözler, *Anayasa Normlarının Geçerliliği Sorunu*, *op. cit.*, s.99-102.

87. Kelsen, *Th orie pure du droit*, *op. cit.*, s.14-15, 287-288; Hans Kelsen, *Th orie g n rale des normes*, (Almancadan Fransızcaya  eviren Olivier Beaud ve Fabrice Malkani), Paris, Presses universitaires de France, 1996, s.185; Gözler, *Hukukun Genel Teorisi*, *op. cit.*, s.85-87.

88. I inden geçtiğimiz süreci ifade etmek için basın yayın organlarında “sivil darbe” terimi kullanılıyor. Bu kavramın bilimsel olarak tanımlanması çok zor. Dahası bu kavram, sadece iktidara karşı değil, iktidar tarafından muhalif gruplar için de kullanılan bir kavram. Örneğin AKP’nin “gezi olayları”nı sivil darbe olarak nitelendirdi hatırlardadır. Sivil darbe konusunda bkz.: <http://www.amerikaninsesi.com/content/turkiyede-sivil-darbe-tartismasi/2561748.html> (Erişim Tarihi: 24 Nisan 2016) (Bu makalede “sivil darbe” kavramına da değinmemin uygun olacağını hatırlatan Veysel Dinler’e teşekkür ederim).

Içinde yaşadığımız sürecin analizinde “anayasal yabancılaşma” kavramından da yararlanılabilir. Bu konuda bkz.: İ. Uğur Esg n, “Siyaset ve Anayasal Yabancılaşma: Etik İlkelerin Türk Hukukuna Uyarlanması Problemi”, *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, Mart-Nisan 2013, Sayı 105, s.229-262.

1. “Anayasaya Aykırılık”, “Anayasayı İhlal”, “Anayasal Metrukiyet” ve “Anayasaya Karşı Hile” Kavramları

Yukarıdaki örneklerde dile getirilen olguları analiz etmek için anayasa hukuku literatüründe bilinen “anayasaya aykırılık”, “anayasayı ihlal”, “anayasal metrukiyet” ve “anayasaya karşı hile” gibi kavramlardan yararlanılabilir. Şimdi kısaca bu kavramları görelim.

a) “Anayasaya Aykırılık”.- Yukarıdaki örneklerden her birinde genel olarak “anayasaya aykırılık” dediğimiz durum vardır. Bilindiği gibi anayasa maddeleri ya belirli bir şeyin yapılmasını emreder, ya da belirli bir şeyin yapılmasını yasaklar. Bu nedenle anayasaya aykırılık genel olarak *iki değişik şekilde* ortaya çıkar: (aa) Anayasanın bir maddesinin belirli bir şeyin yapılmasını emrettiği durumda anayasaya aykırılık, maddenin muhataplarının *emredilen şeyi yapmamaları şeklinde* gerçekleşir. Örneğin Anayasamızın 15’inci maddesi temel hak ve hürriyetlerin kullanılmasının durdurulması için olağanüstü hâl veya sıkıyönetim ilân edilmesini emretmektedir. Oysa yukarıda 1 nolu örnekte gördüğümüz gibi Türkiye’de Bakanlar Kurulu 15’inci maddenin emrine uymamakta, olağanüstü hâl ilân etmemektedir. Ancak olağanüstü hâl ilân edilmemiş olmasına rağmen fiilen sokağa çıkma yasağı tedbiri uygulanmaktadır. Anayasayı uygulamakla görevli makamlar, sanki Anayasada bir 15’inci madde yokmuş gibi davranmaktadır. (bb) Anayasanın bir maddesinin belirli bir şeyin yapılmasını yasakladığı durumda ise anayasaya aykırılık, *yasaklanan şeyin yapılması şeklinde* ortaya çıkar. Örneğin yukarıdaki 10 nolu örnekte gördüğümüz gibi Anayasamızın 153’üncü maddesinin son fıkrası “Anayasa Mahkemesi kararları..., yasama, yürütme ve yargı organlarını, idare makamlarını, gerçek ve tüzelkişileri bağlar” diyor; gazetelerde ise Cumhurbaşkanının “bu karara uymuyorum, saygı da duymuyorum” dediği şeklinde haberler çıkıyor⁸⁹.

Yukarıdaki örneklerin her birinde hiç tartışmasız bir “anayasaya aykırılık” vardır. Dolayısıyla “anayasaya aykırılık” kavramını bu örneklerle dile getirilen olguyu açıklamak için kullanabiliriz. Ancak bu örneklerde görülen olgu “anayasaya aykırılık”tan çok daha ileri bir olgudur. Böylesine ağır bir olgu karşısında “anayasaya aykırılık” kavramı çok hafif kalır.

b) “Anayasayı İhlal”.- Yukarıda örneklerde dile getirilen anayasaya aykırılıklar için “anayasayı ihlâl” kavramını kullanabiliriz. Zira bu örneklerdeki anayasaya aykırılıklar, basit aykırılıklar değil, kasten yapılmış, ağır ve yoğun anayasaya aykırılıklardır. Burada belirtmek gerekir ki, “anayasayı ihlal (*violation of the constitution*)” veya “anayasayı çiğneme” terimini teknik bir terim olarak tanımlamak zor. Belki “anayasaya aykırılık” ile “anayasayı ihlal” kavramları arasında bir *derece farkı* olduğu düşünülebilir. Bu açıdan anayasayı ihlalin anayasaya ağır ve yoğun aykırılıklar olduğu söylenebilir. Keza anayasaya aykırılık ile anayasayı ihlâl kavramları arasında bunların *manevî unsu-*

89. Bu haber, bu başlık altında Cumhurbaşkanlığının resmi internet sitesinde yer almıştır: “Anayasa Mahkemesi’nin Kararına Uymuyorum, Saygı da Duymuyorum”, 28 Şubat 2016, <http://www.tccb.gov.tr/haberler/410/39955/anayasa-mahkemesinin-kararina-uyumuyorum-saygi-da-duymuyorum.html> (Erişim Tarihi: 24 Nisan 2016). Ayrıca bkz.: *Milliyet*, 29 Şubat 2016, <http://www.milliyet.com.tr/karara-uyumuyorum-saygi-duymuyorum/siyaset/detay/2201472/default.htm>.

runa ilişkin bir farkın olduğu da söylenebilir. Anayasaya aykırılıklar mazur görülebilecek yorum farklılıklarından kaynaklanır; buna karşılık, anayasayı ihlal durumunda anayasaya aykırılıklar *kasten yapılmışlardır*.

Karşılaştırmalı hukuka baktığımızda Cumhurbaşkanının anayasayı ihlal etmesini müeyyideye bağlayan çeşitli anayasalar olduğunu görüyoruz⁹⁰. Örneğin 1949 Alman Anayasası Cumhurbaşkanının “Anayasayı veya diğer bir federal kanunu kasten ihlâl (*vorsätzlicher Verletzung des Grundgesetzes oder eines anderen Bundesgesetzes*)”den (m.61)⁹¹, 1920 Avusturya Anayasası Federal Başkanının “Federal Anayasayı ihlâl (*Verletzung der Bundesverfassung*)”den (m.142/2-a)⁹² ve 1975 Yunan Anayasası da Cumhurbaşkanının “Anayasayı kasten ihlâl (*intentional violation of the Constitution*)”den (m.49)⁹³ sorumlu olduğunu öngörmektedir⁹⁴. 1947 İtalyan Anayasası ise Cumhurbaşkanının Anayasayı ihlalden değil, “Anayasaya karşı cürüm (*attentato alla Costituzione*)”den sorumlu olduğunu hükme bağlamıştır (m.90)⁹⁵. İtalyan anayasa hukuku literatüründe “Anayasaya karşı cürüm”, Cumhurbaşkanının Anayasanın bir normunu kasten ihlâl etmesi olarak tanımlanmaktadır⁹⁶. Şimdiye kadar uygulaması olmakla birlikte, bu ülkelerde, Cumhurbaşkanının anayasayı ihlalden suçlandırılıp yargılanması mümkündür⁹⁷.

Bizim Anayasamızda “anayasayı ihlal” kavramı geçmemektedir. Bizim Anayasamız Cumhurbaşkanının “anayasayı ihlal”den dolayı değil, sadece “vatana ihanet”ten dolayı sorumlu olduğunu öngörmüştür (m.105).

Türk hukukuna ilişkin şunu da belirtelim ki, 5287 sayılı Türk Ceza Kanununun (TCK) 309’uncu maddesi “anayasayı ihlal” kenar başlığını taşımaktadır. Yani bu başlığa bakarak adı geçen Kanunun 309’uncu maddesinde hükme bağlanan suçun adının “anayasayı ihlal” olduğunu düşünebiliriz. Ne var ki TCK, m.309’da tanımlanan suçun, bizim yukarıda tartışığımız anlamda “anayasayı ihlal” kavramıyla bir ilgisi yoktur. Zira TCK, m.309’a göre “anayasayı ihlal” suçunun oluşabilmesi için “*cebiri ve şiddet kullanarak, Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının öngördüğü düzeni ortadan kaldırmaya veya bu düzen yerine başka bir düzen getirmeye veya bu düzenin fiilen uygulanmasını önlemeye*

90. Louis Favoreu *et al.*, *Droit constitutionnel*, Paris, Dalloz, 1998, s.592; Elisabeth Zoller, *Droit constitutionnel*, Paris, PUF, 1999, s.453; Kemal Gözler, *Devlet Başkanları: Bir Karşılaştırmalı Anayasa Hukuku Çalışması*, Bursa, Ekin, 2001, s.91, 93.

91. <https://www.bundestag.de/bundestag/aufgaben/rechtsgrundlagen/grundgesetz/gg/245216> (Erişim Tarihi: 2 Mayıs 2016). İngilizce metin için bkz.: https://www.bundestag.de/blob/284870/ce0d03414872b427e57fccb703634dcd/basic_law-data.pdf (Erişim Tarihi: 2 Mayıs 2016).

92. <https://www.ris.bka.gv.at/Dokument.wxe?Abfrage=Bundesnormen&Dokumentnummer=NOR40112691> (Erişim Tarihi: 2 Mayıs 2016). İngilizce ve Fransızca metin için bkz.: <https://www.vfgh.gv.at/cms/vfgh-site/english/downloads/englishverfassung.pdf> (Erişim Tarihi: 2 Mayıs 2016).

93. <http://www.hri.org/docs/syntaxma/> (Erişim Tarihi: 2 Mayıs 2016).

94. Çeşitli ülkelerde Cumhurbaşkanlarının sorumluluğu konusunda bkz.: Gözler, *Devlet Başkanları, op. cit.*, s.91-101.

95. <https://www.senato.it/documenti/repository/istituzione/costituzione.pdf> (Erişim Tarihi: 2 Mayıs 2016).

96. Paolo Biscaretti di Ruffia, *Diritto costituzionale*, Napoli, Jovene Editore, Onbeşinci Baskı, 1989, s.488.

97. Bkz. Gözler, *Devlet Başkanları, op. cit.*, s.91-101.

teşebbüs” etmek gerekir⁹⁸. Dolayısıyla Anayasanın *bazı maddelerinin* ihlal edilmesi, TCK, m.309’da tanımlanan “anayasayı ihlal” suçunu oluşturmaz. Bu gösteriyor ki, TCK, m.309’un başlığında kullanılan “anayasayı ihlal” ibaresi yanlış bir ibaredir. Maddede düzenlenen şey Anayasanın belirli bir maddesinin ihlal edilmesi değil, “Anayasal düzeni cebir ve şiddet kullanarak değiştirme suçu”dur⁹⁹.

Yukarıdaki on üç örnekte dile getirilen olguları ifade etmek için “anayasayı ihlâl” terimi kullanılabilir. Ancak sorun tek tek örneklerde gösterilen ihlallerden ibaret değildir. Bu ihlaller bir bütünün parçalarıdır. O nedenle “anayasayı ihlâl” terimi olgunun bütünü anlatmak bakımından yetersiz kalıyor. Kaldı ki, yukarıda açıklandığı gibi, anayasayı ihlâl kavramı özü itibarıyla anayasaya aykırılık kavramından çok da farklı değildir ve Türkiye bağlamında bir anayasa hukuku kavramı olarak değil de, bir ceza hukuku kavramı olarak anlaşılma riski vardır. Bu nedenlerle yukarıdaki örneklerle dile getirdiğimiz olguyu ifade etmek için “anayasayı ihlâl” kavramının kullanılmasının çok da isabetli olmadığını düşünüyorum. Bu olguyu ifade etmek için kavram araştırmasına devam edelim.

c) Anayasal Metrukiyet.- Hukukun genel teorisinde bir normun, hukuk normu olarak geçerli olması için, hiç olmazsa, minimum bir etkililiğe sahip olması gerektiği kabul edilmektedir¹⁰⁰. Sürekli bir şekilde etkililikten yoksun kalan bir norm, geçerli bir norm olarak kabul edilemez¹⁰¹. Kendisine hiçbir zaman uyulmayan veya hiçbir zaman uygulanmayan bir normun geçerliliğini yitirdiği söylenir. İşte bir normun etkililiğini kaybetmek suretiyle geçersizleşmesine, hukuk dilinde “metrukiyet (*désuétude*)” denir¹⁰². Yani metrukiyet, hukuk normunun, devamlı bir şekilde uyulmamış ve uygulanmamış olarak kalmasından dolayı geçerliliğini fiilen kaybetmesidir¹⁰³. Örneğin Türkiye’de hukuka giriş derslerinde 28 Haziran 1938 tarih ve 3517 sayılı Yazılı ve Basılı Kararların Kese Kağıdı Olarak Kullanılmamasına Dair Kanunun metrukiyete düştüğü örneği verilir¹⁰⁴.

Yukarıdaki on üç örnekte verilen Anayasa maddelerinin “metrukiyet”e düştükleri düşüncesi akla gelebilir. Zira bu örneklerde açıklanmaya çalışıldığı gibi, artık bu maddelere, bunların muhatapları tarafından uyulmuyor ve bunlara uymayan muhataplar da bir müeyyideyle karşılaşmıyorlar. O hâlde Anayasamızın kendisine uyulmayan söz konusu maddelerinin etkililiklerini yitirdikleri ve dolayısıyla metrukiyete düştükleri düşünülebilir. Bu düşünce doğru ise, yukarıda gözlemlediğimiz olguya “anayasal metrukiyet (*désuétude constitutionnelle*)” ve keza bugün Türkiye’nin içinde bulunduğu duruma da genel olarak “anayasal metrukiyet durumu” ismi verilebilir.

98. TCK, m.309’da düzenlenmiş “anayasayı ihlâl” suçu hakkında bkz.: Faruk Turinay, “Anayasayı İhlal Suçu Üzerine Bir İnceleme”, *Yalova Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Yıl 2012 (Gerçek Basım yılı: 2015), Cilt 1, Sayı 2, s.289-310.

99. Bu konuda bkz.: Veysel Dinler, “Anayasal Suç Ne (Değil)dir?”, *Çorum Barosu Dergisi*, Sayı 19, Mart 2015, s.7-13 (<http://veyseldinler.com/YuklenenDosyalar/Yayinlar/anayasalsuc.pdf>, Erişim Tarihi: 24 Nisan 2016).

100. Metrukiyet kavramı hakkında bkz.: Kelsen, *Théorie pure du droit, op. cit.*, s.288; Kelsen, *Théorie générale des normes, op. cit.*, s.185; Gözler, *Hukukun Genel Teorisi, op. cit.*, s.86.

101. Kelsen, *Théorie pure du droit, op. cit.*, s.15.

102. *Ibid.*, s.288.

103. Kelsen, *Théorie pure du droit, op. cit.*, s.288; Kelsen, *Théorie générale des normes, op.cit.*, s.185.

104. Kemal Gözler, *Hukuka Giriş*, Bursa, Ekin, Onikinci Baskı, 2015, s.61.

Ne var ki, bu durumu ifade etmek için “anayasal metrukiyet” teriminin isabeti tartışmaya açıktır. Metrukiyet, normun minimum bir etkililiğe dahi sahip olmaması demektir. Metrukiyet durumunda norm, etkililikten sürekli bir şekilde yoksun kalır. Norma hiç uyulmaz; norm hiçbir zaman uygulanmaz. Yukarıdaki örneklerde söz konusu Anayasa normlarına uyulmadığı açıktır; ancak bu uymamanın metrukiyet seviyesine gelip gelmediği tartışmalıdır. Bu örneklerde Anayasanın ilgili normlarına birkaç yıldır uyulmaktadır; bu durumun süreklilik kazandığını, daimi hâle geldiğini söylemek henüz erken olabilir.

Diğer yandan bazı Anayasaya aykırılıklar, “seçmece (*selective*)” bir şekilde uygulanıyor. Anayasanın ilgili maddesine genelde saygı gösterilirken, belirli bir grup söz konusu olduğunda, bu madde yokmuş gibi davranılıyor. Örneğin günümüzde Anayasamızın mülkiyet hakkını güvence altına alan 35’inci maddesine hiç uyulmadığını söylemek çok zor. Genelde bu maddeye uyulurken, belirli bir grup söz konusu olduğunda, onların mülkiyet hakkına el atmakta tereddüt edilmiyor. Şüphesiz Anayasaya aykırılıkların selektif bir şekilde uygulanması, sorunun vahametini ortadan kaldırmıyor. Bugün mülkiyet hakkına saygı gösterilen gruplar, esasen potansiyel mağdur konumundadırlar; yarın onların da hedef haline gelmesi mümkündür.

d) Anayasaya Karşı Hile.- Anayasa hukuku doktrininde bazı yazarlara göre, anayasanın temelinde bulunan siyasî ve felsefî prensipler, “anayasanın özü”nü oluştururlar. Bu yazarlara göre, anayasa bu özün değiştirilemeyeceğini açıkça öngörmemiş olsa bile, anayasayı değiştirme iktidarı, anayasanın özünü oluşturan temel ilkelere dokunamaz. Zira böyle ilkelere değişiklik yapılması, yani anayasanın özünün değiştirilmesi, anayasal sistemin bütünüyle çökmesi ve bir başka anayasal sistem ile değiştirilmesi anlamına gelir. Bu görüşte olan yazarlara göre, anayasayı değiştirme iktidarı tarafından anayasayı değiştirme usûlüne uyularak anayasanın özünün değiştirilmesi “anayasaya karşı hile (*fraude à la constitution*)” oluşturur¹⁰⁵.

“Anayasaya karşı hile” kavramı, kendisinden yararlanmamız gereken, konumuz açısından çok önemli, tam da karşılaştığımız sorunun mahiyetine birebir uyan bir kavramdır. Ne var ki, bu kavram, sadece anayasa değişikliği yolunun kullanılması durumunda söz konusu olabilir. Yukarıda verdiğimiz on üç örnek arasında sadece sonuncu örnekte dile getirilen olguyu açıklamak için “anayasaya karşı hile” kavramı kullanılabilir. Yukarıda açıkladığımız gibi, söz konusu örnekte, formel bir anayasa değişikliği yoluyla, Anayasamızın özünüyle bağdaşmayan, Anayasamızın değiştirilemez nitelikte olan ilk üç maddesine aykırı olan bir Anayasa değişikliği yapılmak istenmektedir. Bu değişiklik “anayasaya karşı hile” kavramına güzel bir örnektir.

* * *

Yukarıdaki örneklerde gözlemlediğimiz olguyu tam doğru bir şekilde kavramlaştırmak oldukça zor. Bu olguyu açıklamak için “anayasaya aykırılık”, “anayasayı ihlâl”,

105. Georges Liet-Veaux, “La ‘fraude à la constitution’: essai d’une analyse juridique des révolutions communautaires récentes”, *Revue du droit public*, 1943, s.116-150. Bu kavram hakkında Türkçede bkz.: Gözler, *Kurucu İktidar*, *op. cit.*, s.152-153; Gözler, *Anayasa Hukukunun Genel Teorisi*, *op. cit.*, c.I, s.188.

“anayasal metrukiyet” veya “anayasaya karşı hile” gibi değişik kavramlar kullanılabilir. Bu kavramlar, bu olgunun değişik yönlerini aydınlatan yararlı kavramlardır. Ama tam doğru kavramlar değildirler. *Anayasaya aykırılık* kavramı bütün örneklerde dile getirilen olguyu ifade etmek için kullanılabilir; doğru bir kavramdır; ama bu olguyu ifade etmek için eksik ve yetersizdir; Türkiye’de son yıllarda yaşadığımız şey, bir “anayasaya aykırılık” durumundan çok daha ileri bir şeydir. *Anayasayı ihlâl* kavramı, bu örneklerdeki anayasaya aykırılıkların basit aykırılıklar olmadığı, kasten yapılmış ağır anayasaya aykırılıklar olduğunu anlatması bakımından isabetlidir. Ancak bu kavramın teknik olarak anayasaya aykırılıktan pek bir farkı yoktur ve kavram anayasa hukuku literatürünün yanında ceza hukukunda da kullanıldığı için karıştırılmaya müsait bir kavramdır. *Anayasal metrukiyet* kavramının ise söz konusu olguyu açıklamak için kullanılabileceği hususu tartışmaya açıktır. Çünkü metrukiyet normun hiç uygulanmamasını ve uygulamamanın daimi olduğunu varsayar. *Anayasaya karşı hile* kavramı ise sadece anayasa değişikliği yolunun işletilmesi durumunda kullanılabilecek bir kavramdır. Özetle *anayasaya karşı hile* kavramı yukarıda verdiğimiz on üç örnekten sadece birini açıklanmasında kullanılabilir.

İşte bu nedenle yukarıdaki örneklerde diye getirilen olguyu açıklamak için yeni bir kavrama ihtiyacımız vardır.

2. “Anayasasızlaştırma” Kavramı

Kanımızca yukarıdaki örneklerde gözlemlediğimiz olguyu ifade etmek için en uygun kavram “anayasasızlaşma” veya “anayasasızlaştırma” kavramıdır¹⁰⁶. “Anayasasızlaşma” aşağıda açıklayacağımız gibi kendiliğinden olan bir süreç olmadığına göre, bu sürece “anayasasızlaştırma” demek daha doğru olur.

Türkiye’de bugünlerde bir “anayasasızlaştırma” sürecinin yaşandığını söyleyebiliriz. Yukarıdaki örnekler bunu göstermektedir. Yürürlükte bir “Anayasa” var; ama bu “Anayasa” gerçek anlamda devletin temel organlarını bağlamıyor. Devletin temel organlarından bazıları, işlerine gelmediğinde bu Anayasanın şu ya da bu maddesiyle kendilerini bağlı hissetmiyorlar; maddelerin *emrettiği şeyleri yapmıyorlar* veya maddelerin *yasakladığı şeyleri yapıyorlar*. Yani devletin bazı temel organları, Anayasaya kasten aykırı davranıyor, yani Anayasayı ihlal ediyor ve bu organların bu tür davranışları da bir müeyyideyle karşılaşmıyor. Bu şekilde de Anayasanın ilgili maddesi etkililiğini yitiriyor. Yukarıda açıklandığı gibi Anayasanın bir maddesinin etkililiğini yitirmesi o maddenin geçerliliğini de yitirmesine yol açabiliyor ve böylece Anayasa gerçek anlamda bağ-

106. “Anayasasızlaşma” veya “anayasasızlaştırma” kavramının, geçmişte, benim kullandığım bağlama yakın bağlamlarda, başka yazarlarca kullanıldığı görülmektedir. Örneğin bkz.: İbrahim Ö. Kaboğlu, “Sunuş Yazısı: Anayasa Fetişizmi ve Anayasasızlaştırma İkilemi”, *Anayasa Hukuku Dergisi*, Cilt 2, Sayı 4, Yıl 2013, s.7-8; Dinçer Demirkent, “Liberallerin Dinmeyen Özlemi: Anti-Ceberrut, Anti-Derin, Anti-Paralel Devlet ya da Sadece Devlet”, *Ayrıntı Dergisi*, <http://ayrintidergi.com.tr/liberallerin-dinmeyen-ozlemi-anti-ceberrut-anti-derin-anti-paralel-devlet-ya-da-sadece-devlet/> (Yayın Tarihi: 12 Mayıs 2014; Erişim Tarihi: 25 Nisan 2016). Murat Sevinç, “İnsan Ve Toplum, Kendi Eder Kendi Bulur...”, *Diken*, <http://www.diken.com.tr/insan-ve-toplum-kendi-eder-kendi-bulur/> (Yayın Tarihi: 7 Nisan 2015; Erişim Tarihi: 26 Nisan 2016). Hatta “anayasasızlaştırma” terimi 2009 yılında *Ekşi Sözlük*’te 11 Şubat 2009 tarihinde girilmiş bir sözlük girdisinde geçmektedir (<https://eksisoszluk.com/anayasasizlastirma--2060409>, Erişim Tarihi: 26 Nisan 2016).

layıcı olmayan ve uygulanmayan kurallardan ibaret bir metin hâline geliyor. Yani “Anayasa” denen metin, gerçekte “anayasa” olmaktan çıkıyor; “anayasasızlaşıyor”. Diğer bir ifadeyle Anayasa metni, hukuk normları hiyerarşisinin en üst basamağında yer alan bağlayıcı kurallar topluluğu olmaktan ve devlet iktidarını sınırlandıran bir belge olmaktan çıkıyor; her hangi bir hukukî belge haline geliyor.

Anayasasızlaştırmanın kavramını tanımlamak için şunları söyleyebiliriz: Anayasasızlaştırma, anayasal organların yürürlükteki Anayasayla kendilerini bağlı hissetmemeleri, istediklerinde bu Anayasanın bazı maddelerine aykırı davranmaları ve bu davranışlarının bir müeyyideyle karşılaşmamasıdır. Anayasasızlaştırma sürecinden yapılan anayasaya aykırılıklar, yoğun, sistemli ve kötü niyetlidir. Bunun sonucunda da anayasa kısmen veya tamamen bağlayıcılığını yitirmekte ve devletin temel organlarını sınırlandırma fonksiyonunu yerine getirememektedir. Daha basit bir şekilde, anayasasızlaştırma kavramını, yürürlükteki anayasanın devletin temel organları tarafından yoğun, sistemli ve kötü niyetle ihlal edilmesi suretiyle bağlayıcılığını kısmen veya tamamen yitirmesi olarak tanımlayabiliriz.

* * *

Anayasasızlaştırmanın tam olarak ne olduğunu anlayabilmek için onu kendisine benzer kavramlar olan anayasaya aykırılık, anayasayı ihlâl, anayasal metrukiyet ve anayasaya karşı hile kavramlarıyla karşılaştırmamız gerekir.

Her anayasasızlaştırma durumunda bir *anayasaya aykırılık* vardır. Ancak anayasasızlaştırma anayasaya aykırılıktan çok daha ileri ve ağır bir durumdur. Bazı anayasaya aykırılıklar, dürüst yorum farklılığından kaynaklanan iyi niyetli aykırılıklardır. Buna karşılık anayasasızlaştırma durumunda daima ortada bir kötü niyet bulunur.

Her anayasasızlaştırma durumunda bir *anayasayı ihlal* hali vardır. Ancak anayasasızlaştırma anayasaya ihlalden çok daha yoğun bir durumdur. Anayasasızlaştırma durumunda sadece anayasanın belirli bir maddesi ihlal edilmekle kalmaz, Anayasa sistemli ve yoğun olarak etkisiz hâle getirilmeye çalışılır. Anayasanın bir bütün olarak bağlayıcılığı ve etkililiği tartışmalı hâle gelir.

Anayasasızlaştırma, *anayasal metrukiyete* benzer. Ancak anayasal metrukiyette anayasa veya anayasanın ilgili maddeleri artık tamamıyla etkililiklerini yitirirler; bu madde veya maddeler artık hiç uygulanmazlar. Metrukiyet durumunda anayasa veya anayasanın ilgili maddeleri etkililiklerini tamamıyla ve daimi olarak yitirirler ve dolayısıyla geçerliliklerini de kaybederler. Anayasal metrukiyet durumunda anayasasızlaştırma durumuna çok benzer bir durum vardır. Ancak anayasasızlaştırma durumunda ihlal edilen maddelerin etkililiğini tamamen ve daimi olarak yitirdiklerini söylemek için zaman daha erkendir veya en azından durumun böyle olduğu tartışmalıdır. Anayasasızlaştırma durumunda anayasanın maddelerinin metrukiyete düşüp düşmedikleri tartışmalı olmakla birlikte, yukarıdaki örneklerde görüldüğü gibi bu maddelerin artık bağlayıcılıklarını tamamen ve çok büyük ölçüde yitirdikleri tartışmasızdır. Bu şekilde anayasanın devletin temel organlarını sınırlandıran bir belge olarak görevini yerine getiremediği hususu da yine tartışmasızdır. Özetle anayasasızlaştırma anayasal metrukiyete çok benzer; ama anayasasızlaştırma durumunda henüz anayasal metrukiyet derecesine çıkmamıştır.

Anayasasızlaştırma, *anayasaya karşı hile* kavramına çok benzer. Ama anayasaya karşı sadece anayasa değişikliği yoluyla yapılan anayasasızlaştırma durumunda kullanılabilir.

“Anayasasızlaştırma” anayasanın tamamen ölümü, yok olması, ortadan kalkması demek değildir. En azından ortada yürürlükte olan bir formel anayasa vardır. Ancak bu anayasanın pek çok maddesine muhatapları tarafından uyulmamaktadır. Uyulmadığı için de bu maddelerin etkililiğini büyük ölçüde yitirdiği gözlemlenmekte, bu durum da bu maddelerin geçerliliğinin sorgulanmasına yol açmaktadır.

Anayasasızlaştırma kavramını teknik bir terim olarak hatasız bir şekilde tanımlamak çok zor. Bununla birlikte, içinden geçtiğimiz süreci ifade etmek için, anayasaya aykırılık, anayasayı ihlâl, anayasal metrukiyet, anayasaya karşı hile gibi kavramlara nazaran anayasasızlaştırma kavramının daha isabetli bir kavram olduğunu ve kullanılabilirliğini düşünüyorum.

* * *

“Anayasasızlaştırma (*déconstitutionnalisation*)” kavramı, Fransız anayasa hukuku literatüründe bilinen bir kavramdır. Ancak Fransızlar, anayasasızlaştırmanın ancak “devrimlerin etkisiyle (*par l'effet des révolutions*)” olabileceğini düşünebilmişlerdir. Bu nedenle bu kavram, Fransız anayasa hukuku literatüründe “devrimlerin etkisiyle anayasasızlaştırma (*déconstitutionnalisation par l'effet des révolutions*)” şeklinde geçmektedir¹⁰⁷.

Fransız anayasa hukuku literatüründe kullanılan “devrimlerin etkisiyle anayasasızlaştırma” kavramı, Türkiye’de bugünlerde yaşadığımız “anayasasızlaştırma” durumunu açıklamaya yetmez. Çünkü Türkiye’de geçtiğimiz yıllarda veya içinde bulunduğumuz yıl bir devrim veya bir hükûmet darbesi olmamıştır. Ancak Türkiye’de devrim veya hükûmet darbesi olmamasına rağmen bir anayasasızlaştırma süreci yaşanmıştır ve bu süreç devam etmektedir. Türkiye’de anayasasızlaştırma devrim veya hükûmet darbesi gibi *anayasal sistemin dışından* gelen kuvvetlerin müdahalesiyle değil, *sistemin kendi içindeki* kuvvetlerin etkisiyle gerçekleşmiştir. Hukuk düzenimiz, ihtilal veya hükûmet darbesi yoluyla değil, kendi kurduğu organlar tarafından anayasasızlaştırılmıştır. Bu nedenle Türkiye’de bir “*dıştan anayasasızlaştırma*” değil, bir “*içten anayasasızlaştırma*” olgusuyla karşı karşıyayız. Diğer bir ifadeyle Türkiye’de içinde bulunduğumuz sürece “devrimlerin etkisiyle anayasasızlaştırma (*déconstitutionnalisation par l'effet des révolutions*)” ismini değil, “anayasal organların etkisiyle anayasasızlaştırma (*déconstitutionnalisation par l'effet des organes constitutionnels*)¹⁰⁸” ismini verebiliriz¹⁰⁹.

Hukuk sistemimizi anayasasızlaştıran, yine anayasamızın kurduğu organların kendisi, daha doğrusu bu organlarda bulunan kişilerdir. Bunda şaşırarak bir yan da yok.

107. Adh mar Esmein, *El ments de droit constitutionnel française et compar *, Paris, Sirey, 1921, c.I, s.620-21; Julien Laferri re, *Manuel de droit constitutionnel*, Paris, Editions Domat Montchrestien, 1947, s.303-305. Türkçe de bkz.: Kemal Gözler, *Kurucu İktidar*, Bursa, Ekin, 1998, s.70.

108. Fransızca literatürde böyle bir kavram yok. Bunu bu makalede ben öneriyorum.

109. Esasen anayasasızlaştırma, sonuçları itibarıyla, h k met darbesine çok benzer. Her ikisinde de anayasa yürürlükten kalkar. Aralarındaki fark ise şudur: H k met darbesi anayasanın *resmen* yürürlük-

Bir yandan ülkede devrim veya hükûmet darbesi olmamış ise ve diğer yandan da hukuk düzeni kendi kendine anayasasızlaşabilen bir şey değil ise, kaçınılmaz olarak onu birileri anayasasızlaştırmıştır. Hâliyle bu “birileri”, herhangi birileri değil, anayasayı uygulamakla yükümlü olan birileri, açıkçası anayasal organlarda bulunan kişiler olabilir.

3. Anayasasızlaştırmanın Yolları

Peki ama anayasayı uygulamakla görevli anayasal organlar nasıl olup da bu anayasasızlaştırmayı gerçekleştirebiliyorlar?

Anayasasızlaştırmanın pek çok yolu var. Anayasasızlaştırmaya yukarıda on adet somut örnek verdik. Her bir örnekte nasıl bir yol izlendiği örneğe bakılarak görülebilir. Bununla birlikte başlıca anayasasızlaştırma yolları şu şekilde özetlenebilir:

a) Anayasasızlaştırmanın birinci ve en kolay yolu, anayasa maddelerinin “fiilen” değiştirilmesidir. Daha doğrusu, Anayasaya aykırı fiil ve uygulamaların istikrarlı bir şekilde tekrarıdır¹¹⁰. Bu yolla yapılan anayasaya aykırılıklar, basit bir anayasaya aykırılık değildir. Bunlar bilinçli ve sürekli anayasaya aykırılıklardır. Anayasanın ilgili maddesi veya maddeleri o kadar yoğun ve istikrarlı bir şekilde çiğnenir ki, bu maddeler adeta yürürlükte yokmuş veya bu maddeler değiştirilmiş gibi bir durum ortaya çıkar. Gerçek durum, anayasa metninde yazan durumdan çok açık bir şekilde farklı hâle gelir. O nedenle biz bu yola Anayasa maddelerinin “fiilen” değiştirilmesi isminin verilebileceğini düşünüyoruz.

Ancak bu yol, yargısal denetimin olmadığı alanlarda işleyebilir. Yargısal denetimin olmadığı konularda anayasaya aykırı, anayasanın dışında bir uygulama benimsenebilir ve bu uygulama için bir yargısal denetim mekanizması olmadığı için de, söz konusu uygulama, anayasaya aykırı olsa bile geçerli olmaya ve uygulanmaya devam eder. Böyle bir durumda anayasanın ilgili maddesi etkililiğini yitirdiği için geçerliliğini de yitirir; yani anayasasızlaşır. Adeta anayasa, o maddesi itibarıyla fiilen değiştirilmiş olur. Yukarıdaki 2 nolu hükûmet sistemi örneğinde anayasasızlaştırma böyle olmuştur.

AKP'nin Anayasamızın öngördüğü parlâmenter hükûmet sistemini beğenmediği, başkanlık hükûmet sistemine geçmek istediği bir sır değil. Bir siyasal parti olarak bunu istemeye hakkı da vardır. Ancak bunu gerçekleştirmenin yolu, Anayasamızın parlâmenter hükûmet sistemini öngören pek çok maddesini (örneğin 104, 105, 109, 110, 111, 112, 113, 115, 124), Anayasamızın 175'inci maddesinde öngörülen usûle uygun olarak değiştirmekten geçer. Ancak bunun için AKP iktidarının TBMM'nin beşte üç çoğunluğuna sahip olması ve halk oylaması gitmesi gerekir. Ne var ki AKP iktidarının bunu yapacak gücü yoktur. AKP iktidarı, bunu *hukuken* yapamayınca *fiilen* yapıyor. Diğer bir ifadeyle, anayasayı *hukuken* değiştiremeyince aynı sonuca *fiilen* ulaşıyor.

ten kaldırılması demektir. Anayasasızlaştırma ise anayasanın *fiilen* yürürlükten kaldırılması demektir.

110. Anayasanın fiilen değiştirilmesi ifadesi yerine, “Anayasaya aykırı fiillerin ve uygulamaların mütemadiyen tekrarı” ibaresinin kullanılmasının daha doğru olabileceği konusunda dikkatimi çeken Veysel Dinler'e teşekkür ederim.

Örneğin yukarıda açıkladığımız gibi Anayasamızın 112’nci maddesi, “hükümetin genel siyaseti”nin yürütülmesini gözetme yetkisini Cumhurbaşkanına değil, Başbakanı veriyor. Uygulamada bu yetkinin Cumhurbaşkanı tarafından kullanılması durumunda bu madde *fiilen* değiştirilmiş olur. Nitekim yukarıda 2 nolu örnek altında açıkladığımız gibi Cumhurbaşkanı da 14 Ağustos 2015 tarihinde Türkiye’nin yönetim sisteminin *fiilen değiştiğini* açıkça söylemiş; hukukî çerçevenin de değiştirilmesi gerektiğini ifade etmiştir¹¹¹. Ne var ki Cumhurbaşkanının bu beyanından bu yana sekiz ay geçmesine rağmen, bu hukukî çerçeve değişikliği hâlâ gerçekleştirilememiştir. Demek ki sekiz aydır Türkiye bir “hukukî çerçeve” içinde değil, bir “fiilî çerçeve” içinde idare ediliyor. Yani Anayasa, hükümet sistemine ilişkin maddeleri itibarıyla *fiilen* değiştirilmiş durumda.

Hükümetin genel siyasetinin kimin tarafından gerçekten belirlendiği, bu siyasetin yürütülmesini kimin gözettiği, bakanların gerçekte kime karşı sorumlu olduğu gibi konular, üzerinde yargısal denetim yapılabilecek konular değil. Bu konulardaki Anayasa hükümleri tamamıyla ilgili anayasal organların iyi niyetine kalmıştır. Ancak bu hükümlerin yargısal denetimlerinin olmaması, bu hükümlerin bağlayıcı Anayasa hükmü olmadıkları anlamına gelmez; bu hükümler de birer Anayasa hükmü olarak anayasal organları bağlar. Zira Anayasamızın 11’inci maddesinde “*Anayasa hükümleri, yasama, yürütme ve yargı organlarını, idare makamlarını ve diğer kuruluş ve kişileri bağlayan temel hukuk kurallarıdır*” denmektedir. Ancak bu yükümlülüklerine rağmen Anayasamızın 112’nci maddesi, bu maddenin muhatabı olan Başbakan ve bakanlar tarafından uygulanmıyor; bu maddeye aykırı davranışlar Cumhurbaşkanı tarafından da sergileniyorsa, bu madde artık etkililiğini yitirir; etkililiğini yitirdiği için geçerliliğini de yitirir ve metrukiyete düşer ve böylece anayasasızlaşmış olur.

b) Anayasasızlaştırmanın ikinci yolu, anayasaya aykırı kanunlar yapmaktan geçer. Bu yolda siyasî iktidar, bilerek ve isteyerek anayasaya aykırı kanunlar yapar. Bu kanunlar yürürlükte kaldıkça, gerçekte anayasaya aykırı olsalar bile, anayasa değil, bu kanunlar uygulanır. Dolayısıyla gerçekte ilgili alanda anayasa hükümleri değil, anayasaya aykırı olan bu kanunların dediği olur ve böylece söz konusu anayasa hükümleri, etkililiklerini yitirerek metrukiyete düşerler.

Ancak anayasaya aykırı kanunlar çıkararak anayasasızlaştırma yolunun işleyebilmesinin bir *ön koşulu* vardır: Anayasa Mahkemesi üyelerinin çoğunluğunun siyasî iktidarla aynı çizgide olması veya Anayasa Mahkemesinin siyasî iktidar karşısında bağımsız davranmaması. Bu ön koşul gerçekleşmez ise Anayasaya aykırı kanunlar Anayasa Mahkemesi tarafından iptal edilir ve ilgili Anayasa maddesi geçersiz hâle getirilememiş olur.

Bu ön koşul, Türkiye’de 2010 Anayasa değişikliğiyle gerçekleştirilmiştir. Bilindiği gibi 2010 Anayasa değişiklikleriyle Anayasa Mahkemesinin üye kompozisyonu değiştirilmiştir. 2010 sonrası Anayasa Mahkemesinin, bireysel başvurularda verdiği birkaç

111. *Milliyet*, 14 Ağustos 2015, <http://www.milliyet.com.tr/erdogan-turkiye-nin-yonetim/siyaset/detay/2102172/default.htm>; *Cumhuriyet*, 14 Ağustos 2015, <http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/siyaset/345623/> Türkiye nin yönetim sistemi fiilen degisti . *BBC*, 15 Ağustos 2015, html; http://www.bbc.com/turkce/haberler/2015/08/150814_erdogan_sistem.

karar istisna tutulursa, siyasî iktidar karşısında bağımsız davranabildiğini söylemek çok güçtür. Anayasa Mahkemesi siyasî iktidar karşısında bağımsız davranıp, önüne gelen Anayasaya aykırı kanunları iptal etseydi, şu an karşılaştığımız anayasasızlaştırma olgusu çok daha zayıf bir olgu olarak kalacaktı. Örneğin bugün kendisinden çok şikayet edilen sulh ceza hâkimliklerinin varlığını sürdürebilmesi, Anayasa Mahkemesi sayesinde olmuştur. Sulh ceza hâkimliklerini kuran 18 Haziran 2014 tarih ve 6545 sayılı Kanununun 48’inci ve bu hâkimliklerin görev ve yetkilerini belirleyen 74’üncü maddelerini, Anayasa Mahkemesi, Anayasaya aykırı görüp iptal edebilirdi; ama iptal etmemiştir¹¹². Bugün sulh ceza hâkimlikleri aracılığıyla yaşadığımız anayasasızlıkların sorumlusu sadece siyasî iktidar değil; aynı zamanda Anayasa Mahkemesidir.

Özetle anayasasızlaştırmanın ikinci yolu, siyasî iktidarın Anayasa Mahkemesinin iptal etmediği Anayasaya aykırı kanunlar çıkarmasından geçer. Hâliyle bu tür anayasasızlaştırmanın sorumluları, kanunun arkasındaki yasama çoğunluğu ve bu kanunu iptal etmeyen Anayasa Mahkemesidir.

c) Anayasasızlaştırmanın üçüncü yolu, idarenin eylem ve işlemleriyle gerçekleşiyor. İdare, kişiler hakkında anayasaya aykırı pek çok eylem ve işlem yapıyor. Örneğin yukarıda 1 nolu örnekte görüldüğü gibi bir vali, Anayasamızın 13, 15, 120, 121’inci maddelerine aykırı olarak sokağa çıkma yasağı ilân ediyor veya daha basitinden üniversite rektörlükleri sırf düşüncesini açıkladı diye, bir öğretim üyesine veya bir öğrenciye Anayasamızın 26’ncı maddesine aykırı olarak disiplin cezası veriyor. Böylece ilk örnekte Anayasamızın 13, 15, 120 ve 122’nci maddeleri, ikinci örnekte Anayasamızın 26’ncı maddesi etkililiğini yitiriyor ve metrukiyete düşüyor.

Hâliyle bu üçüncü tür bir anayasasızlaştırmanın gerçekleşebilmesinin bir *ön koşulu* var: Dava açıldığında bu işlemlerin yargı organları tarafından iptal edilmemesi gerekir. Aksi takdirde anayasaya aykırı olan işlemler geçerliliklerini yitirecek ve anayasanın ihlâl edilen maddeleri bu şekilde müeyyidelendirilmiş olacaktır. Bu işlemlerin iptal edilmemesi için ise hâkimlerin yürütme organı karşısında bağımsız davranamaması gerekir. Bu *ön koşula* aşağıdaki anayasasızlaştırmanın dördüncü yolunu gördükten sonra tekrar döneceğiz.

Bireysel başvurunun olduğu bir sistemde anayasasızlaştırmanın bu üçüncü yolu Anayasa Mahkemesinin bireysel başvuru kararlarıyla kısmen engellenebilir veya tersine desteklenebilir. Anayasa Mahkemesinin *Can DüNDAR ve Erdem GÜL* hakkında verdiği 25 Şubat 2016 tarihli kararı¹¹³ anayasasızlaştırmaya kısmen engel olan bir karardır. Ancak Anayasa Mahkemesinin anayasasızlaştırmayı destekleyen pek çok kararı da vardır. Örneğin yukarıda 1 nolu örnekte Anayasaya nasıl aykırı olduğunu açıkladığımız sokağa

112. Anayasa Mahkemesi, 14 Ocak 2015 Tarih ve E.2014/164, K.2015/12 Sayılı Karar, *Resmî Gazete*, 22 Mayıs 2015, Sayı 29263 (<http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2015/05/20150522-18.pdf>).

113. Anayasa Mahkemesi, 25 Şubat 2016 tarih ve 2015/18567 Başvuru Numaralı *Erdem Gül ve Can DüNDAR Kararı*, <http://www.kararlaryeni.anayasa.gov.tr/BireyselKarar/Content/131a2423-8a42-4f99-8ff2-b5e6a979280c?wordsOnly=False> (Erişim Tarihi: 14 Nisan 2016).

çıkma yasakları konusunda yapılan pek çok bireysel başvuruda Anayasa Mahkemesi tedbir kararı verilmesi taleplerini reddetmiştir¹¹⁴.

d) Anayasasızlaştırmanın dördüncü yolu, doğrudan doğruya yargı kararlarıyla gerçekleşiyor. Suç teşkil etmeyen bir fiil, örneğin Anayasamızın 26’ncı maddesinin koruması altında olan bir fikir açıklaması hakkında, bir savcı soruşturma açıyor ve tutuklama talep ediyor. Tutuklama talebinin reddedileceğini bekliyoruz. Ama ne görelim ki tutuklama kararı çıkıyor. Bu konuda örnek olarak yukarıda 3 nolu örneğe bakılabilir. “Barış İçin Akademisyenler Bildirisi”ni imzalayan akademisyenlerden bazıları tutuklandı. Yine örnek olarak yukarıdaki 4, 5 ve 6 nolu örneklere bakılabilir. Savcıların gazetelere, televizyonlara ve holdinglelere kayyım atama isteklerinin reddedileceği tahmin edilirdi; ama ne görelim ki yargı kararıyla bu istekler kabul edildi ve kayyımlar atandı.

Hâliyle anayasasızlaştırmanın bu yolunun ve keza yukarıdaki üçüncü yolunun işleyebilmesinin bir *ön koşulu* vardır: Bu ön koşul, ülkede yargı bağımsızlığının olmamasıdır. Aksi takdirde Anayasaya aykırı uygulamalar hayat bulamaz. Zira yargı bağımsız olursa, Anayasaya aykırı idarî işlemler mahkemeler tarafından iptal edilecek, tutuklama istemi gibi Anayasaya aykırı talepler yargı organı tarafından reddedilecektir.

Türkiye’de yüzlerce mahkeme on binden fazla hâkim ve savcı var. Bağımsızlık konusunda, binlerce hâkim ve savcı hakkında genel bir şey söylemenin hâliyle imkânı yoktur. Ama pek çok olayda, hayretle görüyoruz ki idare mahkemelerinden iptal kararı çıkacağına ret kararı, ceza mahkemelerinden tahliye kararı çıkacağına tutuklama, beraat kararı çıkacağına mahkûmiyet kararı çıkabiliyor.

Anayasasızlaştırmanın üçüncü ve dördüncü yolu, tabîi hâkim ilkesinin çiğnenmesi, mahkemelerin bağımsızlığı ilkesine riayet edilmemesi, hâkimlik teminatının ihlâl edilmesi gibi mekanizmalar sayesinde işletilebiliyor. Yukarıda örneklerde açıkladığımız gibi bugün Türkiye’de tabîi hâkim, mahkemelerin bağımsızlığı, hâkimlik teminatı gibi ilkelere riayet edildiğini söylemek çok zor.

Türkiye’de bu ilkelere saygıyı sağlamakla görevli nihâf organ Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kuruludur. Nasıl anayasasızlaştırmanın ikinci yolunun ön koşulu siyasî iktidar karşısında bağımsız davranamayan bir Anayasa Mahkemesinin varlığı ise, anayasasızlaştırmanın *üçüncü ve dördüncü yollarının ön koşulu* da siyasî iktidar karşısında yeterince bağımsız davranamayan, yargı bağımsızlığını yeterince koruyamayan bir Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulunun varlığıdır. Türkiye’de bugün HSYK’nın yargı bağımsızlığını siyasî iktidar karşısında hakkıyla koruyamadığı iddia edilmektedir. 2010 öncesi HSYK Türkiye’de şiddetle eleştirilmiştir. Neticede 12 Eylül 2010 Anayasa değişiklikle-

114. Örneğin Anayasa Mahkemesi, Birinci Bölüm, 11 Eylül 2015 tarih ve 2015/15266 Başvuru Numaralı *Mehmet Girasun ve Ömer Elçi Kararı* (Tedbir), <http://www.kararlaryeni.anayasa.gov.tr/BireyselKarar/Content/cc3b7777-aaaf-49a0-9197-3e1ba1fa6a29?wordsOnly=False> (Erişim Tarihi: 14 Nisan 2016); Anayasa Mahkemesi, İkinci Bölüm, 22 Aralık 2015 Tarih ve 2015/19545 Başvuru Numaralı *Meral Danış Beştaş Kararı* (Tedbir), <http://www.kararlaryeni.anayasa.gov.tr/BireyselKarar/Content/d98560dd-db10-4548-ada8-f5dafa68bcab?wordsOnly=False> (Erişim Tarihi: 14 Nisan 2016); Anayasa Mahkemesi, İkinci Bölüm, 31 Aralık 2015 Tarih ve 2015/20218 Başvuru Numaralı *Nuriye Acar Kararı* (Tedbir), <http://www.kararlaryeni.anayasa.gov.tr/BireyselKarar/Content/5ac7e944-7448-41c6-9b97-e80da680ec14?wordsOnly=False> (Erişim Tarihi: 14 Nisan 2016).

riyle, HSYK'nın gerek yapısı, gerekse üye seçim usûlü baştan sona değiştirilmiştir. 12 Eylül 2010 değişikliği olmasaydı, bugün çok farklı bir HSYK'mızın olacağı, yargı ile siyasî iktidar arasındaki ilişkilerin çok daha farklı bir boyutta olacağı açıktır. Bugün yaşadıklarımızda gerek Anayasa Mahkemesinin, gerekse HSYK'nın yeni yapısı ve seçim usûlünün etkisi olmadığını kim söyleyebilir? Gerek Anayasa Mahkemesinin, gerekse HSYK'nın yeni yapısı ve yeni üye seçim usûlü, rastlantı sonucu oluşmuş bir şey değil; tam tersine plânlanmış ve tasarlanmış bir şeydir.

1982 Anayasası şimdiye kadar 18 defa değiştirilmiştir. Bu değişikliklerden birisi, 12 Eylül 2010 tarihli halkoylamasıyla onaylanan 2010 Anayasa değişikliği, diğerlerinden çok farklı, çok önemli bir Anayasa değişikliğidir. 2010 Anayasa değişikliğinin siyasî iktidarın yargıyı ele geçirmesi amacıyla planlanmış ve gerçekleştirilmiş bir anayasa değişikliği olduğu yaygın olarak iddia edilmektedir. Bu açıdan Prof. Dr. Fazıl Sağlam'ın 12 Eylül 2010 tarihli halkoylamasıyla gerçekleştirilen bu anayasa değişikliklerini “*İkinci 12 Eylül*” diye nitelendirmesi oldukça çarpıcıdır. Fazıl Sağlam'a göre,

“bugün Türkiye’de yargı düzeni için iki ayrı 12 Eylül’den söz etmek mümkün. Birinci 12 Eylül, getirdiği anayasa ile yargı düzenini siyasal iktidarın etkisine açtı. *İkinci 12 Eylül ise, 2010 anayasa değişikliğinin halkoylamasında kabulünden sonra yargıyı siyasal iktidara bağlamanın temelini attı*”¹¹⁵.

Fazıl Sağlam şöyle devam ediyor:

“Halkoylaması için 12 Eylül’den daha uygun ve anlamlı bir gün bulunamazdı. Çünkü iktidar çevrelerince halka ‘12 Eylül’le hesaplaşmak’ diye sunulan bu paket, özünde 12 Eylül anlayışının daha da koyutulmuş olarak AKP’ye uyarlanmasından başka bir şey değildir. Özünde derken, Anayasa Mahkemesi (AYM) ve Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulu (HSYK) ile ilgili maddeleri kastediyorum. Bunlar anayasa değişikliğinin asıl amacı ve kalbidir. Gerisi bunu örtmeye yönelik zevksiz bir makyajdır”¹¹⁶.

Özetle anayasasızlaştırmanın ön koşulu veya alt yapısı, “İkinci 12 Eylül” ile, yani 12 Eylül 2010 halkoylamasıyla onaylanan Anayasa değişiklikleriyle hazırlanmıştır.

AKP iktidarının sadece yasama ve yürütmeyi değil, yargıyı da ele geçirdiği iddiası, sadece muhalif kesimler tarafından dile getirilen bir iddia değildir. Bu yönde düşünceler, zaman zaman AKP'nin ileri gelenleri tarafından samimî bir şekilde ve dahi övünülerek dile getirilmiştir. Örneğin dönemin Başbakan Yardımcısı Sayın Bülent Arınç, Danıştay Başkanı ve Yargıtay Başkanı seçimlerinden sonra memnuniyetini ifade etmek için 9 Haziran 2011 günü “*kurban olduğum Allah, verdikçe veriyor*” demiştir¹¹⁷. Belirtmek isterim ki “*Allah, durup dururken değil, 2010 Anayasa değişikliklerinden sonra verdikçe vermeye*” başlamıştır.

5 Nisan 2016 tarihinde Erkan Tan'ın sunduğu “Arka Plan” isimli televizyon programına katılan AKP Diyarbakır Milletvekili Sayın Galip Ensarioğlu, “*yasama bizde, yü-*

115. Fazıl Sağlam, “İki ‘12 Eylül’ ve Yargı”, *Cumhuriyet*, 7 Mart 2015, http://www.cumhuriyet.com.tr/koseyazisi/228301/iki_12_Eylul_ve_Yargi.html. İtaliçler bana ait.

116. *Ibid.*

117. NTV, 9 Haziran 2011, http://www.ntv.com.tr/turkiye/arinc-allah-verdikce-veriyor,U6GpmBRUBEmOsTG_WD813A?_ref=infinite.

rütme bizde, yargı bizde” demiştir. Aynı programa katılan Cumhurbaşkanı Tayyip Erdoğan’ın başdanışmanlarından ve TBMM’de 22, 23 ve 24. dönemlerde Anayasa Komisyonu Başkanlığı yapan Sayın Prof. Dr. Burhan Kuzu ise gülümseyerek “oğlan bizim kız bizim” cevabını vermiştir¹¹⁸. Ensarioğlu ve Kuzu’nun sözlerine biraz aşağıda tekrar değineceğim.

e) Anayasasızlaştırmanın beşinci ve son yolu, anayasa değişikliği yoludur¹¹⁹. Bu sonuncu yol, oldukça paradoksal bir yol gibi görünmektedir. Zira her anayasa kendi değiştirilişini kendisi öngörür. Dolayısıyla anayasanın, yine anayasanın öngördüğü usûl ve organlarca değiştirilmesi esasen bir “anayasasızlaştırma” değil; anayasa maddesinin usulüne uygun olarak değiştirilmesidir. Anayasa maddesi usulüne uygun olarak değiştirildiğinde ise, bu normun anayasaya aykırı olduğu iddia edilemez; çünkü değiştirilen madde ile anayasanın diğer maddeleri aynı anayasa içinde yer almak bakımından normlar hiyerarşisinde aynı düzeyde bulunurlar. Bu nedenle bunlardan birinin diğerine aykırı olduğu zaten iddia edilemez.

Mantıksal olarak, ancak bir anayasada değiştirilemez maddeler var ise bir anayasa değişikliğinin anayasaya aykırı olduğu iddia edilebilir. Bizim Anayasamızın ilk üç maddesi değiştirilemez niteliktedir. O nedenle Türkiye’de bir Anayasa değişikliğinin, Anayasamızın ilk üç maddesine aykırı olmaması gerekir. Ne var ki, bizim Anayasamız, Anayasa Mahkemesine Anayasa değişikliklerini sadece şekil bakımından denetleme yetkisi vermiştir. Anayasa Mahkemesi, Anayasa değişikliklerini esas bakımından denetleme yetkisine sahip değildir¹²⁰. Dolayısıyla Anayasamızın bu ilk üç maddesinin yargısal bir müeyyidesinin olmadığını söyleyebiliriz.

Bu ortamda tali kurucu iktidar, Anayasamızın ilk üç maddesine aykırı anayasa değişikliklerini, örneğin hukuk devleti, laik devlet, demokratik devlet ilkelerine aykırı olan anayasa değişiklikleri gerçekleştirebilir. Bu değişiklikler Anayasamızın ilk üç maddesini değiştirir nitelikte olsalar bile Anayasa Mahkemesi tarafından denetlenemezler¹²¹ ve yürürlükte kalırlar. Çünkü, Anayasamız Anayasa Mahkemesine, anayasa değişikliklerini içerik bakımından denetleme yetkisini vermemektedir. Böylece Anayasamızın temel ilkelerinin yer aldığı ilk üç maddesiyle bağdaşmayan, özünde Anayasamızın değişmez maddelerine aykırı olan değişiklikler yine Anayasamızın öngördüğü usûle uyularak gerçekleştirilebilir. Anayasa hukuku literatüründe Anayasamızın öngördüğü usûle uyularak anaya-

118. *Cumhuriyet*, 5 Nisan 2016, http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/siyaset/510316/AKP_li_milletvekillerinden_canli_yayinda_skanal_diyaloglar_Oglan_bizim_kiz_bizim.html. Gerek Ensarioğlu, gerekse Kuzu’nun beyanlarını kendi ağızlarından izleyen video linkinden dinleyebilirsiniz: https://www.youtube.com/watch?v=LdJ5Dm_xlNY (Erişim Tarihi: 13 Nisan 2016).

119. Anayasasızlaştırmamın böyle bir yolu olabileceği hususuna dikkatimi Artuk Ardıçoğlu çekti. Kendisine teşekkür ederim.

120. Bu konuda bkz. Gözler, *Türk Anayasa Hukuku, op. cit.*, s.471-475.

121. Gerçi Türk Anayasa Mahkemesi zaman zaman Anayasa değişikliklerini esas bakımından denetleme yetkisini de kendisinde görmüştür. Ancak mahkemenin bu içtihadı kanımızca yanlıştır. Bu konuda bkz.: Kemal Gözler, *Judicial Review of Constitutional Amendments: A Comparative Study*, Bursa, Ekin, 2008, s.64-65, 95-96 (<http://www.anayasa.gen.tr/jrca.htm>).

sanın özünün değiştirilmesine, yukarıda da gördüğümüz gibi, “anayasaya karşı hile (*fraude à la constitution*)” ismi verilir¹²².

Yukarıdaki 13 nolu örnekte verilen Anayasamızın 83’üncü maddesinin askıya alınmasına ilişkin 12 Nisan 2016 tarihinde 316 AKP milletvekilinin imzasıyla verilen Anayasa değişikliği teklifi, anayasasızlaştırmanın bu sonuncu yoluna örnek teşkil edebilir. Bu Anayasa değişikliği teklifi, yukarıda açıkladığımız gibi, Anayasamızın hukuk devleti ilkesini öngören ve değiştirilemez nitelikte olan 2’nci maddesine aykırıdır. Ama kabul edilirse iptal edilmeden kalacak ve uygulanacaktır¹²³.

Beşinci yol, normal koşullarda, iktidar partisinin tek başına anayasa değişikliği yapacak çoğunluğa ulaşması şartıyla işletilebilecek bir yoldur. Parlâmentoda böyle bir çoğunluğa sahip olmayan iktidar partisinin, bu yolu işletilebilmesi için muhalefet partileriyle işbirliği yapması gerekir. Muhalefet partilerinin desteğiyle gerçekleşmiş bir anayasa değişikliği durumunda ise, anayasasızlaştırmanın tek sorumlusu iktidar partisi olmaz, ona destek veren muhalefet partileri de bundan sorumlu olur. Yukarıda 13’üncü örnekte açıklanan Anayasamızın 83’üncü maddesinin askıya alınmasına ilişkin Anayasa değişikliği teklifini CHP’nin destekleyeceğini açıklaması buna bir örnektir. Hâliyle iktidar partisi tek başına Anayasada değişiklik yapma çoğunluğuna sahip ise ve değişiklik bu şekilde yapılmış ise, bu değişikliğin tek sorumlusu iktidar partisi olur.

4. Anayasasızlaştırmanın Sonucu ve Tamamlayıcısı Olarak Korku Atmosferi ve Diğer Unsurlar

Anayasasızlaştırma süreci toplumda yaygın bir korku ortamının egemen olmasıyla da destekleniyor. Esasen bu korku, bizatihi bu anayasasızlaştırmanın bir sonucu. Zira Anayasanın yürürlükte olduğu ve uygulandığı bir yerde korku atmosferi olamaz. Ancak anayasasızlaştırmadan doğan bu korku atmosferi, bir süre sonra, anayasasızlaştırma sürecini destekleyen ve onu pekiştiren bir unsur haline geliyor. Toplumda kimse iktidarı açıkça ve dürüstçe, kendini gizlemeden eleştirmeyi göze alamıyor.

Bürokratların siyasî iktidara karşı çıkma gibi bir gelenekleri zaten yok. Hâkimlerin durumunu ise zaten yukarıda yargı bağımsızlığı kısmında açıkladık. Normalde hiç korkmamaları gereken üniversite öğretim üyeleri bile konuşmaya cesaret edemiyorlar. Şüphesiz bu korku sebepsiz bir korku değil. Konuşanların başına neler geldiğini her gün görüyorlar. Bin öğretim üyesi bulunan bir üniversitede sadece üç öğretim üyesi gözaltına alınıyor¹²⁴. Ama bu üç öğretim üyesinin gözaltına alınması bin öğretim üyesini de korkutuyor ve neticede korku yayılıyor.

122. Liet-Veaux, *op. cit.*, s.116-150; Gözler, *Kurucu İktidar, op. cit.*, s.152-153; Gözler, *Anayasa Hukukunun Genel Teorisi*, *op. cit.*, c.I, s.188.

123. Bir üst dipnotta belirtildiği gibi Türk Anayasa Mahkemesinin anayasa değişikliklerini esas bakımından denetlediği istisnai kararları da vardır. Bkz.: Gözler, *Türk Anayasa Hukuku Dersleri, op. cit.*, s.472-474.

124. Bu bir hayali örnek değil. Maalesef 15 Ocak 2016 Cuma günü Türkiye’nin değişik şehirlerinde “Barış İçin Akademisyenler Bildirisi”ni imzalayan pek çok akademisyen gözaltına alındı. Bu arada benim mensubu olduğum Uludağ Üniversitesinde de üç imzacı akademisyen üniversitedeki odalarında polis tarafından gözaltına alındı (*Bursaport*, 15 Ocak 2016, <http://www.bursaport.com/haber/guncel/uc-gozalti-da-uludag-universitesinde-71525.html> (Erişim

Şüphesiz ki insanların korkması ve susuyor olması, onların, iktidarı destekledikleri anlamına gelmez. Keza pek çok kişi, güvendikleri ortamlarda, arkadaş çevrelerinde kendi fikirlerini söylüyorlar, iktidarı bolca eleştiriyorlar. Ancak bu eleştirileri açıkça yapmaktan korkuyorlar; kendilerini gizliyorlar. İnsanların korktukları ve kendilerini gizledikleri bir yerde medenî bir tartışma yapılamayacağı ve doğrunun da bulunamayacağı açıktır.

Eklemek isterim ki anayasasızlaştırma sadece korkuyla değil, plüralist toplum yapısının ortadan kaldırılmasıyla da destekleniyor. Artık siyasî partiler dışında, siyasî iktidarı eleştiren sendika, vakıf, dernek, meslek kuruluşu neredeyse kalmadı. Muhalefet partilerinin dahi etkili bir muhalefet yaptıklarını söylemek çok zor. Bir muhalefet partisi tamamıyla kendi iç sorunlarıyla boğuşuyor. Diğer muhalefet partisinin ise, yasama dokunulmazlıklarının askıya alınmasını öngören Anayasa değişikliği teklifi kabul edilirse, kolayca susturulacağı tahmin edilebilir.

Gazete ve televizyonların nasıl susturulduğuna ise yukarıda değinmiştim. Sadece üniversite mensubu aydınlar değil, yazarlar, çizerler, sanatçılar, televizyoncular, gazeteciler de susmuş durumda. Susmayanların zaten gazete ve televizyonları kapatıldı veya bunlar çalıştıkları gazete ve televizyonlardan kovuldular.

Esasen anayasasızlaştırma, sadece korku ile veya çoğulcu toplum yapısının yok edilmesiyle değil, aynı zamanda, kendisinden eleştiri beklenen kişi ve gruplara çeşitli menfaatler sağlanması, iktidarı destekleyenlerin ödüllendirilmesi yoluyla da destekleniyor. Ben bürokrasi ve yargıya ilişkin bir şey diyecek değilim. Ama üniversitenin içinde bunun çok büyük ölçüde böyle olduğunu görüyorum. İktidarı destekleyen akademisyenlerin üniversitelerde nasıl hızlıca önemli yönetim görevlerine geldiğini her gün görüyoruz. Dahası iktidarı destekleyen akademisyenler, çeşitli kurum, kuruluş ve kurullara üye seçilerek hem onursal, hem de maddî olarak tatmin ediliyorlar.

5. “Anayasal Kötü Niyet”

Anayasasızlaştırma süreci hata sonucu içine düşülen bir süreç olamaz. Bu süreç istenmiş, plânlanmış bir süreçtir. Anayasasızlaştırma sehven, dikkatsizlik ve ihmal yoluyla gerçekleşen bir şey değildir. Yukarıda gördüğümüz anayasasızlaştırma yollarının hepsi, ancak bilinçli bir irade tarafından kullanılabilen yollardır. Bu yollardan her biri istenmiş, tasarlanmış ve niyet edilmiştir.

Zaten her insan eyleminin bir amacı vardır; her beşerî fiilin altında bir “niyet” yatar. Hukukta “iyi niyet (*bono fides*)” asıldır¹²⁵. Medenî hukukta 2500 yıldır herkesin “iyi niyetli” olduğu yolunda karine vardır. Çünkü böyle bir karine olmaksızın liberal bir hu-

Tarihi: 24 Nisan 2016) ; *Hürriyet*, 15 Ocak 2016, <http://www.hurriyet.com.tr/kocaeli-ve-bursada-imzaci-24-akademisyen-hakkinda-gozalti-karari-40040684>).

125. Örneğin 4721 sayılı Türk Medenî Kanununun 3'üncü maddesine göre “kanunun iyiniyete hukukî bir sonuç bağladığı durumlarda, asıl olan iyiniyetin varlığıdır”.

kuk sistemini inşa etmek mümkün değildir. Ancak medenî hukuk, kişilere iyi niyetle ve dürüstçe davranma ödevini de yükler¹²⁶.

Aynı iyi niyet karinesi ve iyi niyetle ve dürüstçe davranma ödevi, anayasal organlar için de geçerlidir. Anayasal organların iyi niyetli oldukları varsayılır. Ancak bu organlar aynı zamanda iyi niyetle ve dürüstçe davranma ödevi altında da bulunurlar. Aksi takdirde bırakın bir anayasal sistemin, herhangi bir sistemin işlemesi mümkün olmaz.

Diğer bir ifadeyle Türk Medenî Kanununun 2’nci maddesinde yer alan “herkes, haklarını kullanırken ve borçlarını yerine getirirken dürüstlük kurallarına uymak zorundadır” şeklindeki hükmün bir benzerine Anayasa hukukunda da ihtiyacımız var: “*Her anayasal organ, yetkilerini kullanırken ve görevlerini yerine getirirken dürüstlük kurallarına uymak zorundadır*”. Keza Türk Medenî Kanununun 2’nci maddesinde yer alan “bir hakkın açıkça kötüye kullanılmasını hukuk düzeni korumaz” şeklindeki hükmün bir benzerine Anayasa hukukunda da ihtiyacımız vardır: “*Bir anayasal yetkinin açıkça kötüye kullanılmasını Anayasa korumaz*”. Aynı şekilde Türk Medenî Kanununun 3’üncü maddesinde yer alan “durumun gereklerine göre kendisinden beklenen özeni göstermeyen kimse iyiniyet iddiasında bulunamaz” şeklindeki hükmün bir benzerine Anayasa hukukunda da ihtiyacımız vardır: “*Durumun gereklerine göre kendisinden beklenen özeni göstermeyen anayasal organ, iyi niyet iddiasında bulunamaz*”.

Yukarıdaki önermelerimize bazı okuyucular, “niyet” kavramının sübjektif bir kavram olduğunu, bu kavramın hukuken bilinmeyeceğini ileri sürerek itiraz edebileceklerdir. Doğrudur; niyet kavramı sübjektif ve psikik bir kavramdır. Ama bu kavram, böyle olmasına rağmen, medenî hukukta vardır ve adliye mahkemeleri tarafından kullanılabilir. Özel hukukta mahkemeler, bir özel hukuk ilişkisinin taraflarından hangisinin iyi niyetli, hangisinin kötü niyetli olduğu teşhis edilebilmekte ve bu teşhise göre hüküm tesis edilebilmektedir. Aynı şey anayasa hukukunda neden olmasın?

Hatta anayasa hukukunda “kötü niyet”i teşhis etmek, özel hukuktaki “kötü niyet”i teşhis etmekten daha kolay bile olabilir. Yukarıda açıklanan anayasasızlaştırma örneklerinin pek çoğunda, bu kötü niyet gizlenmemiş, açıkça dile getirilmiştir. Örnekler:

a) Yukarıda 2 nolu örnek altında da verdiğimiz Cumhurbaşkanının 14 Ağustos 2015 tarihinde yaptığı konuşmada söylediği şu sözler neyin ifadesidir? “*İster kabul edilsin ister edilmesin, Türkiye’nin yönetim sistemi bu anlamda değişmiştir. Şimdi yapılması gereken bu fiilî durumun hukukî çerçevesinin yeni bir Anayasa ile netleştirilmesi, keskinleştirilmesidir*”¹²⁷.

126. Örneğin 4721 sayılı Türk Medenî Kanununun 2’nci maddesine göre “herkes, haklarını kullanırken ve borçlarını yerine getirirken dürüstlük kurallarına uymak zorundadır. Bir hakkın açıkça kötüye kullanılmasını hukuk düzeni korumaz”. Keza 3’üncü maddesine göre “durumun gereklerine göre kendisinden beklenen özeni göstermeyen kimse iyiniyet iddiasında bulunamaz”.

127. Su sözler aynen Cumhurbaşkanlığı resmi internet sitesinde yayımlanan haberde de yer almaktadır: 14 Ağustos 2015, <http://www.tccb.gov.tr/haberler/410/34099/yurt-disina-kacan-eski-savcilar-icin-kirmizi-bulten-cikarilacak-simdi-almanyayi-da-gorecegiz.html> (Erişim Tarihi: 24 Nisan 2016). Ayrıca bkz.: *Milliyet*, 14 Ağustos 2015, <http://www.milliyet.com.tr/erdogan-turkiye-nin-yonetim-siyaset/detay/2102172/default.htm>; *Cumhuriyet*, 14 Ağustos 2015, http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/siyaset/345623/Turkiye_nin_yonetim_sistemi_fiilen_degisti_.

b) Yine yukarıda verdiğimiz, dönemin Başbakan Yardımcısı Sayın Bülent Arınç’ın, Danıştay Başkanı ve Yargıtay Başkanı seçimlerinden sonra memnuniyetini ifade etmek için 9 Haziran 2011 günü söylediği “*kurban olduğum Allah, verdikçe veriyor*”¹²⁸ şeklindeki söz neyin ifadesidir?

c) Yine yukarıda da verdiğimiz gibi 5 Nisan 2016 tarihinde bir televizyon programında AKP Diyarbakır Milletvekili Sayın Galip Ensarioğlu’nun sarf ettiği “*yasama bizde, yürütme bizde, yargı bizde*”¹²⁹ sözü neyin ifadesidir? Yine aynı programa katılan Cumhurbaşkanı Tayyip Erdoğan’ın başdanışmanlarından ve TBMM’de 22, 23 ve 24. dönemlerde Anayasa Komisyonu Başkanlığı yapan Sayın Prof. Dr. Burhan Kuzu’nun gülererek söylediği “*oğlan bizim kız bizim*”¹³⁰ sözü neyin ifadesidir? Tereddüdünüz var ise söz konusu programın video kaydını *youtube*’tan¹³¹ izlemenizi ve Sayın Ensarioğlu’nun “*yasama bizde, yürütme bizde, yargı bizde*” derken yüzünün büründüğü hâlde dikkatlice bakmanızı tavsiye ederim.

d) 3 Mart 2015 günü gazetelerde¹³² İçişleri Bakanı Efkân Ala’nın “Anayasayı tanımıyorum” dediği yolunda haberler okuduk¹³³. *TBMM Tutanak Dergisinde*, Efkân Ala’nın 2 Mart 2015 tarihinde TBMM Genel Kurulunda konuşmacı kürsünde yaptığı konuşmada “Anayasayı tanımıyorum” değil, “tanımıyorum” dediği kayıtlıdır. Efkân Ala’nın “tanımıyorum” sözünü ne için kullandığı tartışmaya açık olmakla birlikte¹³⁴, söz konusu konuşma, anayasal iyi niyet açısından sadece “tanımıyorum” kelimesi itibarıyla değil, başka cümleleri itibarıyla da fevkalade problemlidir. Söz konusu konuşmanın *TBMM Tutanak Dergisine* yansıyan şekli şöyledir:

“İÇİŞLERİ BAKANI EFKAN ALA (Devamla) - Yine, bana arkadaşlarımız diyor ki: “Anayasa.” Anayasa’ya, evet, yemin ediyoruz, uyuyoruz... ama bu Anayasa’nın kötü bir anayasa olduğunu söylememize engel bir durum yok, olsa da *tanımıyoruz*.”

-
- http://www.bbc.com/turkce/haberler/2015/08/150814_erdogan_sistem. Sözlere Cumhurbaşkanının kendi ağzından dinlemek için bkz.: <https://www.youtube.com/watch?v=YaECGxHgY0I> (Erişim Tarihi: 22 Nisan 2016).
128. *NTV*, 9 Haziran 2011, http://www.ntv.com.tr/turkiye/arinc-allah-verdikce-veriyor,U6GpmBRUBEmOsTG_WD8l3A?_ref=infinite.
129. *Cumhuriyet*, 5 Nisan 2016, http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/siyaset/510316/AKP_li_milletvekillerinden_canli_yayinda_ska_ndal_diyaloglar_Oglan_bizim_kiz_bizim.html. Video kaydı: https://www.youtube.com/watch?v=LdJ5Dm_xlNY (Erişim Tarihi: 13 Nisan 2016).
130. *Cumhuriyet*, 5 Nisan 2016, http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/siyaset/510316/AKP_li_milletvekillerinden_canli_yayinda_ska_ndal_diyaloglar_Oglan_bizim_kiz_bizim.html. Video kaydı: https://www.youtube.com/watch?v=LdJ5Dm_xlNY (Erişim Tarihi: 13 Nisan 2016).
131. https://www.youtube.com/watch?v=LdJ5Dm_xlNY (Erişim Tarihi: 13 Nisan 2016).
132. Örneğin bkz.: *Hürriyet*, 3 Mart 2015, <http://www.hurriyet.com.tr/icisleri-bakani-efkan-ala-anayasayi-tanimiyorum-28344069>; *Milliyet*, 3 Mart 2015, “Bu Anayasayı Tanımıyorum”, <http://www.milliyet.com.tr/bu-anayasayi-tanimiyorum/siyaset/detay/2022009/default.htm>.
133. Bu sözlere bu bağlamda dikkatimi çeken Artuk Ardıçoğlu’na ve Veysel Dinler’e teşekkür ediyorum.
134. İzleyen günlerde Efkân Ala, sözlerine açıklık getirmeye çalışmıştır. Bkz.: *Haber Türk*, 5 Mart 2015, “İçişleri Bakanı Ala, ‘Anayasayı Tanımıyorum’ Sözlerine Açıklık Getirdi”, <http://www.haberturk.com/gundem/haber/1050162-icisleri-bakani-ala-anayasayi-tanimiyorum-aciklamasina-aciklik-getirdi>.

İÇİŞLERİ BAKANI EFKAN ALA (Devamla) - Bu Anayasa, darbe anayasasıdır, kötü bir anayasadır, doğru dürüst bir anayasa değildir. Onun için, Türkiye Büyük Millet Meclisini...

İÇİŞLERİ BAKANI EFKAN ALA (Devamla) - Bakın, son bir şey söyleyeceğim: Anayasa’da diyor ki: Milletindir egemenlik. Millet bu egemenliğini devletin anayasal kurumları eliyle kullanılır.

İÇİŞLERİ BAKANI EFKAN ALA (Devamla) - Katılıyor musunuz buna Allah aşkına? Millet bu egemenliğini milletvekilleri eliyle kullanır ve referandum yoluyla kullanır. Hiçbir anayasal kurum millet egemenliği kullanma yetkisine sahip değildir, *tanımıyorum*. (AK PARTİ sıralarından alkışlar, CHP ve MHP sıralarından gürültüler) Bunda ne var? *Bu Anayasa, onun için, behemahâl ve derhâl değişmelidir. Milletin iradesini gasbetmiş, satır aralarına gizlemiştir, söküp çıkarıp millete teslim etmek bizim görevimizdir*¹³⁵.

Yukarıdaki cümlelerde sadece “tanımıyoruz”, “tanımıyorum” kelimelerinin değil, “*Bu Anayasa, onun için, behemahâl ve derhâl değişmelidir*” cümlesinin de altı çizilmiştir. “Behemahal” (doğrusu behemehâl), *TDK Türkçe Sözlük*’e göre ise “*her hâlde, ne olursa olsun, ne yapıp yapıp, mutlaka*” demektir¹³⁶. Ferit Devellioğlu’nun *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügatine* göre ise “*behemehâl*”, “*her halde, elbette, nasıl olursa olsun, mutlaka*” demektir¹³⁷. Önemle belirtmek isterim ki, Anayasa, “*ne olursa olsun*”, “*ne yapıp yapıp*”, “*nasil olursa olsun*” değiştirilebilen bir şey değildir. Anayasa, ancak Anayasanın kendisininin 175’inci maddesinde öngörülen usûle uygun olarak değiştirilebilir.

Durum bu ise İçişleri Bakanı Efkana Ala’nın yukarıdaki sözleri neyin ifadesidir?

e) Yukarıda, anayasal kötü niyete iktidar partisi mensuplarının sözlerinden örnekler verilmiştir. İlginçtir ki bu anayasal kötü niyete bu makalenin yazıldığı günlerde Anamuhalefet Partisi Genel Başkanı Kemal Kılıçdaroğlu da sözleriyle örnek teşkil etmiştir. Yukarıdaki 11 nolu örnekte açıkladığımız gibi, Anayasanın 83’üncü maddesini geçmişe etkili olarak ve şahsilik prensibine ve hukuk devleti ilkesine aykırı olarak askıya alınmasını öngören bir Anayasa değişikliği teklifine CHP Genel Başkanı Kemal Kılıçdaroğlu 13 Nisan 2016 tarihinde CNN Türk’te “Tarafsız Bölge” programında “*Anayasaya aykırı olmasına rağmen*” “*evet*” diyeceklerini söylemiştir¹³⁸.

Sayın Kemal Kılıçdaroğlu’nun “*Anayasaya aykırı olmasına rağmen*” “*evet*” diyeceklerini söylemesi neyin ifadesidir?

135. Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi, 24. Dönem, 5. Yasama Yılı, 67. Birleşim, 2 Mart 2015 Pazartesi, <https://www.tbmm.gov.tr/tutanak/donem24/yil5/ham/b06701h.htm> (Erişim Tarihi: 20 Nisan 2016). Vurgu bana ait. İzleyen linkten bu sözleri Efkana Ala’nın kendi ağzından dinleyebilirsiniz: *Hürriyet*, 3 Mart 2015, <http://www.hurriyet.com.tr/icisleri-bakani-efkan-ala-anayasayi-tanimiyorum-28344069>.

136. *TDK Türkçe Sözlük*, http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&kelime=behemehal&uid=5759&guid=TDK.GTS.5717abf095f419.89819499 (Erişim Tarihi: 22 Nisan 2016).

137. Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Ankara, Aydın Kitabevi, 1984, s.98.

138. *Milliyet*, 14 Nisan 2016, <http://www.milliyet.com.tr/anayasaya-aykiri-ama-eyet/siyaset/detay/2226787/default.htm>; Bu sözleri kendi ağzından dinlemek için bkz.: <https://www.youtube.com/watch?v=2n-pL3bJ9HY> (Erişim Tarihi: 22 Nisan 2016).

Kılıçdaroğlu’nun yukarıdaki sözleri anayasal kötü niyetin sadece iktidar partisi mensuplarında değil, Anamuhalefet Partisi mensuplarında da olabileceğini göstermesi bakımından oldukça ilginçtir¹³⁹.

f) Yukarıda anayasal kötü niyete çeşitli örnekler verilmiştir. Sadece anayasaya aykırılık konusunda değil, kanun, tüzük ve yönetmeliklere, kısaca mevzuata aykırılık konusunda da kötü niyet olabilir. Bu tür kötü niyete, Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan’ın 26 Ocak 2016 günü Cumhurbaşkanlığı Sarayında düzenlenen “Kaymakamlar Toplantısı”nda kaymakamlara hitaben söylediği şu sözler örnek olarak gösterilebilir¹⁴⁰:

“Mevzuat şöyledir, böyledir, yeri geldiği zaman koyun mevzuatı bir kenara, kendi zihinsel inkılabınızı devreye sokun”¹⁴¹.

Bu “zihinsel inkılap” ne demektir?

Bu sözlerin bir sohbet sırasında veya bir televizyon programında veya bir mitingde söylenmiş sözler olmadığını, bu sözlerin Cumhurbaşkanlığı Sarayında, Cumhurbaşkanı tarafından ilçe idarelerinin baş yöneticileri olan ve mevzuatı uygulamakla görevli olan yüzlerce kaymakama hitaben söylenmiş sözler olduğunu hatırlatalım. Ve yine hatırlatalım ki, 5442 sayılı İl İdaresi Kanununun 31’inci maddesine göre “*kaymakam, kanun, tüzük yönetmelik ve hükümet kararlarının neşir ve ilanını, uygulanmasını sağlar ve bunların verdiği yetkileri kullanır ve ödevleri yerine getirir*”. Kaymakamların “mevzuatı bir kenara koyması” ve “kendi zihinsel inkılaplarını devreye sokması” 5442 sayılı İl İdaresi Kanununun 31’inci maddesine aykırıdır.

* * *

Ben Türkiye’de bugün anayasal organlarda bulunan kişilerin önemli bir kısmının iyi niyetli olduklarından ciddi olarak şüphe duyuyorum. O nedenle Türkiye’de anayasasızlaştırma sürecinin altında bir “anayasal kötü niyet” bulunduğunu düşünüyorum. Türkiye’de anayasasızlaştırma sürecini analiz ederken “*anayasal kötü niyet*” kavramını kullanabiliriz.

“Anayasal kötü niyet” kavramının mucidi ben değilim. Columbia Hukuk Fakültesi öğretim üyesi David E. Pozen, *Harvard Law Review*’in 2016 yılı Şubat sayısında “*Constitutional Bad Faith (Anayasal Kötü Niyet)*” başlıklı 71 sayfa uzunluğunda bir makale yayınladı¹⁴². Kavram onun kavramı.

David E. Pozen, “anayasal kötü niyet”in nasıl teşhis edileceğini de tartışıyor. Öncelikle “anayasa hukuku (*constitutional law*)” ile “siyasal ahlak (*political morality*)”

139. Bu konuda dikkatim bir okuyucum tarafından çekilmiştir. Kendisine teşekkür ederim.

140. Örnek konusunda dikkatimi çeken Artuk Ardıçoğlu ve Veysel Dinler’e teşekkür ederim.

141. *Hürriyet*, 26 Ocak 2016, “Cumhurbaşkanı Erdoğan Kaymakamlara Seslendi”, <http://www.hurriyet.com.tr/cumhurbaskani-erdogan-kaymakamlara-seslendi-40045474>. Aynı ibareler Cumhurbaşkanlığı resmi internet sitesinde yayınlanan haberde de vardır: 26 Ocak 2016, <http://www.tccb.gov.tr/haberler/410/38624/kamu-gorevlileri-icin-mukfat-vatandaslarimizin-ettigi-hayir-duadir.html> (Erişim Tarihi, 24 Nisan 2016). Bu sözleri Cumhurbaşkanının kendi ağzından dinlemek için: <https://www.youtube.com/watch?v=xLDrFUQBNUQ> (Erişim Tarihi: 22 Nisan 2016).

142. David E. Pozen, “Constitutional Bad Faith”, *Harvard Law Review*, Cilt 129, Sayı 4, Şubat 2016, s.884-955.

arasındaki yakın ilişkiye işaret ediyor¹⁴³. Sonra “anayasal kötü niyet, bütün kötü niyetler gibi, düzenbazlık¹⁴⁴ ve samimiyetsizlik ile bağlantılıdır”¹⁴⁵ diye yazıp şöyle devam ediyor:

“Belki de anayasal kötü niyetin en açık tipi,... *görünüşte tarafsız olan fakat gerçekte gayrimeşru saik ve amaçlara dayanan hükümet eylem ve işlemlerini içerir*. Bu eylem ve işlemler, onların gerçek niteliğini maskeler şekilde sunulur ve ilave riyakarlıkların¹⁴⁶ devam etme eğilimi vardır”¹⁴⁷.

David E. Pozen’in yukarıdaki şekilde açıkladığı anayasal kötü niyetin bu birinci tipine muhtemelen en çarpıcı örnekler, AKP iktidarı dönemi Türkiye’inden verilebilir.

David E. Pozen’a göre,

“anayasal kötü niyetin devlet organlarının içinde daha çok görülen ikinci paradigmatik tipi, *kasten anayasal kısıtlamaları çiğneyerek veya anayasal ödevleri hiçe sayarak bir anayasal aktörün başka bir aktörün anayasal yetkilerini gasp etmesi şeklinde* ortaya çıkar. Nasıl özel hukukta bir taraf, sözleşmede diğer tarafı istismar etmek veya kasten komşusunun mülkiyetine el atmak suretiyle kötü niyet içinde olursa, aynı şekilde bir devlet organı da, bir başka organı istismar etmek veya diğerinin yetki sahasına kasten el atmak suretiyle kötü niyet içinde olabilir. Her iki durumda da ‘ taraflar arasında zorlama gücü ve bilgi sahibi olma bakımından mevcut olan asimetri’, ‘ taraflardan birisi tarafından kendi çıkarına ve diğerinin zararına yol açacak şekilde istismar edilir’”¹⁴⁸.

David E. Pozen, bu ikinci tip anayasal kötü niyete “fırsatçı, sınır çiğneyen kötü niyet (*opportunistic, boundary-breaching bad faith*)” ismini veriyor¹⁴⁹.

David E. Pozen’in bu cümleleri bizim yukarıda verdiğimiz 2 nolu örneğe ne kadar da uyuyor! Türkiye’de Anayasamızın 112’nci maddesi hükümetin genel siyasetinin Bakanlar Kurulu tarafından belirleneceğini ve Başbakan tarafından gözetileceğini söylüyor. Yukarıda gösterdik ki 2014 yılının Ağustos ayından bu yana bu doğru değil. Anayasamızın 112’nci maddesi, Bakanların Başbakana karşı sorumlu olduğunu söylüyor. 2014 yılının Ağustos ayından bu yana hepimiz biliyoruz ki Türkiye’de Bakanlar, gerçekte

143. *Ibid.*, s.919.

144. Yazar burada “*dishonesty*” kelimesini kullanıyor. “*Dishonesty*”, “*honesty*”nin yani dürüstlüğü ter-sidir. Türkçede “dürüstsüzlük” diye bir kelime olmadığı “*dishonesty*” yerine “düzenbazlık” kelime-sini kullandık.

145. “*Constitutional bad faith, like all bad faith, is strongly linked to dishonesty and insincerity*” (*Ibid.*, s.920).

146. Orijinal metinde “*dissimulation*” terimi kullanılıyor (*Ibid.*, s.920). Bu terimi “takiyye” olarak çevir-memek için “riyakarlık” kelimesini kullandım.

147. “Perhaps the most straightforward type of constitutional bad faith, ... involves *facially neutral gov-ernment actions that are in fact based on illegitimate motives or purposes*. The framing of these ac-tions masks their true character; additional dissimulation tends to follow” (*Ibid.*, s.920). (İtalikler Pozen’in kendisine ait).

148. “A second paradigmatic type of constitutional bad faith, more internal to government, involves (2) *usurpation of another actor’s constitutional prerogatives by deliberately violating constitutional constraints or disregarding constitutional duties*. Just as private parties may be in bad faith for tak-ing advantage of a contractual partner or intentionally trespassing on a neighbor’s property,178 so too may government institutions be in bad faith for taking advantage of one another or intentionally trespassing on each other’s turf. In each case, “an asymmetry of information or coercive power be-tween the parties” may be “exploited by one to its advantage and to the detriment of the other(s).” (*Ibid.*, s.922) (İtalikler Pozen’in kendisine ait).

149. *Ibid.*, s.922.

Başbakana karşı değil, Cumhurbaşkanına karşı sorumlu. Cumhurbaşkanının Başbakan ve Bakanlar Kurulunun yetki sahasına el attığını ve bunun David E. Pozen’in tasnifinde ikinci tip anayasal kötü niyete örnek oluşturduğunu söyleyebiliriz.

David E. Pozen tarafından ortaya atılan “anayasal kötü niyet” kavramı kullanılarak Türkiye’de son yıllarda yaşadıklarımızın analiz edilebileceğini düşünüyorum¹⁵⁰.

“Anayasal kötü niyet” hakkında şunu da ilave edelim: Her anayasaya aykırılığın altında hâliyle “kötü niyet” yatmaz. Bazen anayasal organlar, iyi niyetle, anayasanın ilgili maddesini yanlış yorumlayarak, anayasaya aykırı davranmış, hataya düşmüş olabilirler. Hukukta “dürüst yorum farklılıkları”¹⁵¹ her zaman mümkündür ve olağan karşılanırlar. Zaten böyle bir durumda ortaya ciddi bir problem de çıkmaz. Çünkü hukuk devletinin cari olduğu bir sistemde bu tür anayasaya aykırılıklar yargı organı tarafından geçersiz kılınır. Bizim bu makalede eleştirdiğimiz şey, böyle iyi niyetli anayasaya aykırılıklar değildir. Yukarıda verdiğimiz 10 örneğin hepsindeki anayasaya aykırılıklar, iyi niyetle, yorum farklılığı nedeniyle, içine düşülmüş hatalar değildir. Tersine bunlar bilerek ve istenerek, kasten ve hatta uyarılara rağmen ısrarla yapılmış anayasaya aykırılıklardır.

“Anayasal kötü niyet” terimi hakkında şunu da belirtmek isterim ki Türkçede bulunan “art niyet” terimi de bu anlamda kullanılabilir. “Anayasal art niyet”, bazı durumlar için “anayasal kötü niyet” terimine göre daha isabetli bile olabilir.

6. Anayasamızın Bir Günahı Var mı?

Acaba anayasasızlaştırma sürecinde Anayasamızın bir günahı var mı? Acaba Anayasamızda Anayasal organların kötü niyetle kullanabileceği bazı eksiklikler mi var? Yoksa Anayasamız anayasal organların kötü niyetine prim veren bir Anayasa mı?

Sanmıyorum.

Örneğin David E. Pozen, yukarıdaki makalesinde ABD Anayasasının Başkanın yemininde geçen görevini “sadakatle yerine getirme (*faithful execution*)”¹⁵² ibaresine¹⁵³

150. Bu arada belirteyim ki David E. Pozen’in makalesinde kullanılan pek çok terimi biz bugün Türkiye’de hükümet hakkında kullanmaktan korkuyoruz. Ben bu makaleyi yazarken ilk aklıma gelen terimleri kullanmak yerine daha kibar, daha risksiz terimler seçmeye gayret ettim. Örneğin “anayasayı ihlal” değil, “anayasaya aykırılık” terimini kullandım. David E. Pozen’in makalesinde ise bol bol “düzenbazlık (*dishonesty*)” (s.919) “samimiyetsizlik (*insincerity*)” (s.919), “gasp (*usurpation*)” (s.922), “anayasal kısıtlamaları kasten ihlâl (*deliberately violating constitutional constraints*)” (s.922), “fırsatçı (*opportunistic*)” (s.922); “korkak (*faint-hearted*)” (s.925); “iki yüzlülük (*hypocrisy*)” (s.925); “sadakatsizlik (*disloyalty*)” (s.926), “ihamet (*treason*)” (s.926); “yağcılık (*insinuation*)” (s.927), “düşüncenin kötücül hâli (*malicious state of mind*)” (s.933); “hasta irade (*ill will*)” (s.934) gibi terimler kullanılmaktadır. Hâliyle bunlardan bazıları yazarın kendi terimleri değil, başka yazarlara atfen aktardığı terimlerdir. Yazarın şu cümlesine ne demeli? “Başkan, kendisinin Kongre’nin yetkisini gasp ettiğinin farkındadır ve bu konuda ısrarcıdır. Bu bakış açısından, onun hukukçularının çetrefilli argümanları, bunların icrasının hatalı olmasından ziyade, anayasaya uygunluk konusunda özen gösterdikleri iddiasından dolayı hilelidir (*The President knows he has usurped congressional power and is undeterred. His lawyers’ intricate arguments, on this view, are not so much faulty in their execution as they are fraudulent in their pretense to care about constitutional compliance*)” (s.924). Makalede “*President*” ile kastedilen kişi Başkan Barack Obama’dır.

151. Ergun Özbudun, “Cumhurbaşkanı Seçimi ve Anayasa”, *Zaman*, 17 Ocak 2007.

152. ABD Anayasası, Madde II, Bölüm 1.- “...I will faithfully execute the Office of President of the United States”.

153. Pozen, *op. cit.*, s.907.

ve keza Anayasada hükme bağlanan Başkanın “kanunların sadakatle uygulanması (*faithful execution of the laws*)”nı¹⁵⁴ gözetme görevine özel bir vurgu yapmaktadır¹⁵⁵.

Bizim Anayasamızda da “Anayasaya sadakat”e vurgu yapan pek çok hüküm vardır. Örneğin:

a) Anayasamızın 81’inci maddesi, yasama organı üyelerinin, yani milletvekillerinin “*hukukun üstünlüğüne... bağlı kalacağı(na), ... Anayasaya sadakatten ayrılmayacağı(na)*”, namus ve şerefleri üzerine yemin etmesini öngörmektedir.

b) Anayasamızın 103’üncü maddesi Cumhurbaşkanının “*Anayasaya, hukukun üstünlüğüne*” bağlı kalacağına ve “*aldığı görevi tarafsızlıkla*” yerine getireceğine “namusu ve şerefi üzerine” and içmesini öngörmektedir.

c) Anayasamızın Başlangıç kısmının üçüncü paragrafında “millet iradesinin mutlak üstünlüğü, egemenliğin kayıtsız şartsız Türk Milletine ait olduğu ve bunu millet adına kullanmaya yetkili kılınan *hiçbir kişi ve kuruluşun*, bu Anayasada gösterilen hürriyetçi demokrasi ve bunun icaplarıyla belirlenmiş *hukuk düzeni dışına çıkamayacağı*” belirtilmektedir.

d) Yukarıda zaten Anayasamızın 11’inci maddesinin açıkça “*Anayasa hükümleri, yasama, yürütme ve yargı organlarını, idare makamlarını ve diğer kuruluş ve kişileri bağlayan temel hukuk kurallarıdır*” dediğini not etmiştim.

e) Anayasamızın 6’ncı maddesinin son cümlesi “*hiçbir kimse veya organ kaynağını Anayasadan almayan bir Devlet yetkisi kullanamaz*” demektedir¹⁵⁶.

f) Anayasamızın 14’üncü maddesinin ikinci fıkrası çok açıkça “Anayasa hükümlerinden hiçbiri, Devlete veya kişilere, Anayasayla tanınan temel hak ve hürriyetlerin yok edilmesini veya Anayasada belirtilenden daha geniş şekilde sınırlandırılmasını amaçlayan bir faaliyette bulunmayı mümkün kılacak şekilde yorumlanamaz” diyor¹⁵⁷.

Bir anayasadan daha ne beklenebilir? Anayasamız, “ben bağlayıcıyım” ve “bana saygı gösterin” diyor. Dahası devletin temel organlarında görev yapan kişilere “hukukun üstünlüğüne bağlı kalacakları” ve “Anayasaya sadakatten ayrılmayacakları” konusunda yemin ettiriyor. Anayasa daha ne yapsın?

Yukarıdaki hükümler göstermektedir ki, bizim Anayasamızın bir kusuru yoktur. Anayasamız, Anayasanın bağlayıcılığını ve hukukun üstünlüğünü, anayasal organların hukukun dışına çıkamayacaklarını, kimsenin kaynağını Anayasadan almayan bir devlet yetkisi kullanamayacağını en açık bir şekilde ifade etmiştir. Anayasa, daha ne desin?

Anayasasızlık durumuna düşmemizde Anayasamızın bir kusuru yoktur. Anayasasızlaştırmanın sorumlusu yukarıda açıkladığımız gibi anayasal organların kendisidir.

154. ABD, Anayasası, madde II, Bölüm 3.- “... *he shall take Care that the Laws be faithfully executed*”.

155. Pozen, *op. cit.*, s.889, 916.

156. Bu maddenin bu bağlamda örnek olarak zikredilebileceği konusunda dikkatimi çeken Artuk Ardiçoğlu’na teşekkür ederim.

157. Bu maddenin bu bağlamda örnek olarak zikredilebileceği konusunda dikkatimi çeken Artuk Ardiçoğlu’na teşekkür ederim.

7. “Anayasasızlık” Durumundan Nasıl Çıkılır?

Hulus ve saffet içinde Anayasamıza uymak dışında içinde bulunduğumuz anayasasızlık durumdan çıkmanın başka bir yolu yoktur. Anayasal organlarda bulunan herkesi iyi niyetle ve dürüstçe Anayasamıza uymaya çağırıyorum.

Anayasamız yukarıda açıklandığı gibi bugünlerde artık “anayasasızlaşmıştır”; diğer bir ifadeyle artık bir “anayasal metrukiyet” durumu içinde bulunuyoruz. Ancak bu durumdan çıkabiliriz. Zira Anayasamız, resmen yürürlükten kaldırılmamıştır. Pek çok maddesi, bugün bağlayıcılık gücünü yitirmiş olsa da Anayasamız hâlâ yürürlüktedir. Anayasamızın pek çok maddesi, geçerlilik koşullarından minimum etkililik koşulunu şu an sağlamıyorsa da, hâlâ geçerliliğin birinci koşulu olan “maddî varlık (*existence materielle*)” şartını¹⁵⁸ yerine getirmektedir. Anayasamızın beyaz üzerinde siyah harflerle Resmî Gazetede yayınlanmış metni hâlâ mevcuttur. Bu metne uyulmaya başlanırsa, Anayasamızın metrukiyete düşmüş maddeleri tekrar canlanır, yani etkililiğini kazanır ve geçerli hâle gelir.

Türkiye’de anayasasızlaştırma, yukarıda açıklandığı gibi, sistem dışı güçlerin değil, sistem içindeki güçlerin etkisiyle gerçekleşmiştir. Bu anayasasızlaştırma sürecinden Türkiye’yi çıkarma görevi de sistem dışı güçlere değil, yine sistem içi güçlere, yani anayasal organların üzerine düşmektedir. Hâliyle bunun için anayasal organlarda görev alan kişilerde “anayasal iyi niyet”in geri gelmesi gerekir.

8. Yeni Bir Anayasa Yapmak Çare mi?

Türkiye’de içinde bulunduğumuz süreçten yeni bir anayasa yapılarak çıkılamaz. Çünkü TBMM, mevcut Anayasayı anayasasızlaştıran organların içinde en büyük sorumluluğa sahip bir organ olsa da, yeni bir Anayasa yapma yetkisine sahip değildir. Çünkü TBMM, “aslî kurucu iktidar” değil, mevcut Anayasanın kurduğu bir “kurulmuş iktidar”dır. Bir kurulmuş iktidar olarak da kendisini kuran normu ilga edemez; kendi bindiği ağacı kesemez¹⁵⁹. TBMM, bir “aslî kurucu iktidar” değil, bir “tali kurucu iktidar”dır ve bir tali kurucu iktidar olarak da sadece mevcut Anayasada değişiklik yapma iktidarına sahiptir. Bunun için de Anayasanın 175’inci maddesindeki usûl ve şartlara uyması gerekir.

Ayrıca belirtmek isterim ki yukarıda açıkladığım “anayasal kötü niyet” sorunu aşılmadan, Türkiye’de yeni yapılacak anayasa ne kadar demokratik, ne kadar hukuk devletine değer veren, ne kadar insan haklarına saygılı, ne kadar kuvvetler ayrılığı ilkesini üstün tutan bir anayasa olsa bile, yeni bir anayasa yapmanın bir anlamı olmayacaktır. Türkiye’de anayasal aktörlerdeki kötü niyet sorunu aşılmadan, yeni anayasa devlet iktidarını sınırlandıran, devlet karşısında vatandaşların temel hak ve hürriyetlerini güvence altına alan bir anayasa olamayacaktır. Yapılacak yeni anayasa, Giovanni Sartori

158. Bkz. Gözler, *Hukukun Genel Teorisi*, op. cit., s.27.

159. TBMM’nin mevcut anayasayı ilga etme ve yeni bir anayasa yapma yetkisine neden ve nasıl sahip olmadığı konusunda ayrıntılı bir inceleme için bkz.: Kemal Gözler, “Asli Kurucu İktidar - Tali Kurucu İktidar Ayrımı: TBMM Yeni Bir Anayasa Yapabilir mi?”, in Ece Göztepe ve Aykut Çelebi (Editörler), *Demokratik Anayasa: Görüşler ve Öneriler*, İstanbul, Metis Yayınları, 2012, s.45-61 (<http://www.anayasa.gen.tr/tbmm-yeni-anayasa.htm>).

tarafından ortaya atılan “itibarî anayasalar (*nominal constitutions*)” veya “görünüşte anayasalar (*facade constitutions*)” kavramlarına¹⁶⁰ mükemmel bir örnek teşkil edecektir.

Bugün yürürlükteki Anayasaya uymayan anayasal organların, yarın o yeni anayasaya uyacaklarını kim garanti edecek? Bugün başkanlık sistemi isteyenlerin, yarın başkanlık sisteminde başkanın ve bakanların kanun yapma yetkisine, hatta kanun teklif etme yetkisine dahi sahip olmadığını fark ettiklerinde, bu sefer, başkanlık sistemine karşı savaş açmayacaklarını kim garanti edecek?

Türkiye’nin sorunu bir hükümet sistemi sorunu değil, anayasal iyi niyet sorunu- dur. Anayasal organlarda bulunan kişilerde böyle bir iyi niyet olmadıkça, bu kişilerde kurullarla bağlılık duygusu oluşmadıkça hiçbir anayasal sistem işleyemez.

Yukarıda Anayasamızın parlâmenter hükûmet sistemine ilişkin öngördüğü kurulların nasıl bağlayıcılıklarını yitirdiklerini gördük. Başkanlık hükûmet sistemini öngören yeni bir anayasa kabul edilse bile, değişen bir şeyin olacağını sanmam. Yeni Anayasanın başkanlık hükûmet sistemine ilişkin hükümleri de bu iyiniyet olmadıkça bağlayıcılıklarını yitireceklerdir. Tabir caiz ise “*Türk tipi* parlâmenter sistem”den, yine “*Türk tipi* başkanlık sistemi”ne geçilecektir. Hepsi bu.

9. “Hukuksuzluk Devleti”ne Göre “Kanun Devleti” Evladır

Şüphesiz AKP iktidarı, bugün için Anayasada değişiklik yapma gücüne sahip olmasa da, kanun çıkarma, yürürlükteki kanunlarda değişiklik yapma iktidarına sahiptir. Beğenmedikleri kanunlar var ise, bunları bütünüyle veya sadece beğenmedikleri maddeleri itibarıyla değiştirebilirler.

Örneğin Cumhurbaşkanı hakaret davalarında sanığın her halükarda tutuklanmasını arzu ediyorlarsa, Ceza Muhakemesi Kanununun 100’üncü maddesine bir fıkra eklenip Cumhurbaşkanı hakaret davalarında sanığın tutuklanacağını hüküm altına alabilirler. Keza arzu ediyorlarsa, aynı yolla Cumhurbaşkanı hakaret davalarının gizli görüleceğini ve hatta bu davalarda verilen kararların temyiz de edilemeyeceğini hükme bağlayabilirler. Bu takdirde ortaya hukuk devleti, anayasal devlet değil, olsa olsa “kanun devleti” çıkar; ama bu “kanun devleti” bile şu içinde bulunduğumuz “hukuksuzluk devleti” durumundan evladır. İnsanlar hiç olmaz ise başlarına gelecekleri önceden bilirler ve davranışlarını ona göre ayarlarlar. Örneğin Anayasanın 26’ncı maddesine boş yere güvenerek başlarına bela açmazlar; dahası hâkimler de vicdanları sızlamadan tutuklama kararı verirler.

10. İnsan İnsana Değil, İnsan Kurala Tabi Olmalı

Türkiye’de şu an siyasî iktidarı rahatsız eden neredeyse her konuda “anayasal devlet” değil, “anayasasız devlet” var. Türkiye’de siyasî iktidarı kızdıran konularda “hukuk devleti” değil, “hukuksuzluk devleti” cari. Anayasasızlık ve hukuksuzluk durumu güzel

160. Giovanni Sartori, “Constitutionalism: A Preliminary Discussion”, *American Political Science Review*, 1962, Cilt 56, s.853-862.

bir şey değil. Anayasasızlık ve hukuksuzluk ortamında insan kurala değil, insan insana tabi hâle gelir.

İnsanın insana itaat etmesi dünyanın en kötü şeyidir. İnsanın insana itaat etmesi keyfilik demektir. M. Ö. birinci yüzyılda yaşamış, kendisi de azat edilmiş bir köle olan düşünür Publilius Syrus, “*miserrimum est arbitrio alterius vivere* (en büyük sefalet, başkalarının iradesine bağlı olarak yaşamaktır)” demiştir¹⁶¹. Bir ihtimal bir insan gönüllü olarak köle olmayı seçse bile değişen bir şey olmaz: Sevilen ve her isteği yerine seve seve getirilen efendi, yarın fikrini değiştirebilir ve ona yaranmak için çırpınan köle so-payı yiyebilir.

Oysa insan insana değil, kurallara itaat ederse, herkes kendi davranışını önceden bilinen ve olaydan sonra da değişmeden kalacak olan kurallara göre ayarlayabilir ve böylece kötü sürprizlerle karşılaşmadan güvenli bir şekilde yaşayabilir. Georges Burdeau, “insan, insana itaat etmemek için devleti icat etti (*l’homme a inventé l’État pour ne pas avoir à obéir à l’homme*)” der¹⁶². Biz de Burdeau’dan esinlenerek “insan, insana itaat etmemek için hukuku icat etti” diyebiliriz.

Şu an Türk vatandaşları Anayasaya mı itaat ediyor; yoksa birtakım kişilere mi?

Özelde anayasa, genelde bütün hukuk sistemi, insan davranışlarının önceden belli olan kurallara tabi olması gerektiği, insanların insanlara değil; insanların kurallara itaat etmesi gerektiği varsayımına dayanır. Yine bir hukuk düzeninden bahsedebilmek için, sadece kuralların olması yetmez, insanlarda ve özellikle kamu makamlarında kuralların bağlayıcı olduğu yolunda bir inanç olmalıdır. Böyle bir inanç olmadıkça, bir devlette ne kadar mükemmel kurallar olursa olsun, o devlette bir “hukuk” olduğu, o devletin bir “hukuk devleti” olduğu söylenemez.

Korkarım ki Türkiye’de “devlet” denince, insanın hukuka itaat ettiği bir düzen değil, insanın insana itaat ettiği bir düzen anlaşılıyor. Ne olduğu bir türlü söylenemeyen “*Türk tipi* başkanlık sistemi”, acaba, insanların kurallara değil, insanların başkana itaat ettiği bir sistem mi olacaktır?

İnsanın insana itaat ettiği yerde, anayasa da olmaz, hukuk da olmaz.

İnsanın kurala değil, insana itaat ettiği yerde, kimse hukukî güvenlik içinde olmaz; iktidarın en yakınındakiler bile. Herkes keyfilikten payını alabilir. Türkiye’de 2010 yılında anayasasızlaştırma sürecini birlikte başlatan ve bu süreci birlikte gerçekleştiren gruplardan birisi bugün iktidardan elendi ve dahası iktidarın en büyük hedefi haline geldi. Sadece bu grup değil, iktidarı uzun yıllar desteklemiş önemli siyasetçiler bile bugün anayasasızlaştırmanın hedefi halindedir. Bugünlerde iktidarı sınırsızca destekleyen bazı gazetecilerin dahi işten atıldıkları yolunda haberler okuyoruz. Dün anayasasızlaştırmanın önde gelen aktörleri, bugün anayasasızlaştırma mağdurları arasına katılabiliyor. Anayasasızlaştırma, anayasasızlaştırmanın mimarlarına karşı dahi kullanılabilir.

161. Publilius Syrus, *Sententiae* (M.Ö. 1. yüzyıl) (<http://www.thelatinlibrary.com/syrus.html>, Erişim Tarihi: 13 Nisan 2016).

Georg Büchner’in Danton’a söylediği meşhur sözden¹⁶³ ilham alarak “*anayasasızlaştırma Satürn gibidir, kendi evlatlarını yer*” diyebiliriz. Bunun başka türlü olması da zaten beklenemez. Hukuk kurallarına bağlı olunmayan bir yerde, kimse güvende değildir; iktidarın en yakınında olanlar bile!

SONUÇ: ANAYASAMIZA UYUN!

Türkiye Cumhuriyetinin şu an içinde bulunduğu sorun, kendi Anayasasına kendisinin uymaması sorunudur.

30 Mart 2016 tarihli gazetelerde “*ABD uyardı: Anayasanızı uyun*” şeklinde tüylerimi diken diken eden bir haber okudum¹⁶⁴. Haberin doğruluğundan şüphe ettim. İnternette araştırdım. Gerçekten gördüm ki haber doğruymuş. Dışişleri Bakanımız Mevlüt Çavuşoğlu ile ABD Ulusal Güvenlik Danışmanı Susan E. Rice arasında 28 Mart 2016 tarihinde Beyaz Saray’da yapılan görüşme hakkında Beyaz Saray’dan yapılan aynı tarihli Basın Açıklamasında aynen şöyle denmektedir:

“Büyükelçi Rice, *Türk Hükümetine, Türk Anayasası’nda yer alan evrensel demokratik değerlere uygunluğun gözetilmesi çağrısında bulunmuştur*¹⁶⁵ (*She urged the Turkish Government to uphold the universal democratic values enshrined in Turkey’s constitution*¹⁶⁶)”.

Yani Amerikalılar Türk Hükümetine kendi Anayasanızı uyun demişler!

Ben de aynı şeyi söylüyorum; üstelik üç defa: Anayasamıza uyun! Anayasamıza uyun! Anayasamıza uyun!

Versiyon 1 (Kısa Versiyon): 17 Nisan 2016

Versiyon 2 (Orta Versiyon): 25 Nisan 2016

Versiyon 3 (Uzun Versiyon): 7 Mayıs 2016

162. Georges Burdeau’dan nakleden Vlad Constantinesco ve Stéphane Pierré-Caps, *Droit constitutionnel*, Paris, PUF, 2004, s.12.

163. “İhtilal Satürn gibidir, kendi evlatlarını yer (*Die Revolution ist wie Saturn, sie frisst ihre eigenen kinder*)” Georg Büchner, *Dantons Tod*’den aktaran: Robert ve Mary Collison (Ed.), *Dictionary of Foreign Quotations*, Londra, Macmillan Reference Books, 1980, s.294.

164. *Cumhuriyet*, 30 Mart 2016, http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/dunya/506733/ABD_uyardi_Anayasanziza_uyun.html.

165. Türkçe çeviri ABD Ankara Büyükelçiliğinin resmi sitesinde adı geçen görüşmeye ilişkin Türkçe yapılan resmi “basın açıklaması”ndan alınmıştır. Bkz.: http://turkish.turkey.usembassy.gov/aciklama_032816.html (Erişim Tarihi: 12 Nisan 2016). Metindeki “Türk” kelimelerine vurgu bana ait.

166. İngilizce orijinal metin için bkz.: *The White House President Barack Obama for Immediate Release*, March 28, 2016 (<https://www.whitehouse.gov/the-press-office/2016/03/28/statement-national-security-council-spokesperson-ned-price-national>, Erişim Tarihi: 12 Nisan 2016). Metindeki “Turkish” ve “Turkey” kelimelerindeki vurgu bana ait.

KAYNAKLAR

Doktrin

- ALTIPARMAK (Kerem) ve AKDENİZ (Yaman), “TCK 299: Olmayan Hükümün Gazabı mı?”, *Güncel Hukuk*, Sayı 142 (Ekim 2015), <http://bianet.org/biamag/ifade-ozgurlugu/167994-tck-299-olmayan-hukmun-gazabi-mi> (Erişim Tarihi: 24 Nisan 2016).
- ALTIPARMAK (Kerem) ve AKDENİZ (Yaman), “Barış için Akademisyenler: Devam Eden Üniversite Disiplin Soruşturmaları Hakkında Hukuki Görüş”, http://cyber-rights.org.tr/docs/Disiplin_Gorus2_YAKA.pdf (Konuluş Tarihi: 8 Şubat 2016) (Erişim Tarihi: 22 Nisan 2016).
- ARDIÇOĞLU (Artuk), “Hukuka Uygun Olmayan Sokağa Çıkma Yasağı Hukuka Aykırı mıdır?”, <http://www.birikimdergisi.com/guncel-yazilar/7331/hukuka-uygun-olmayan-sokaga-cikma-yasagi-hukuka-aykiri-midir#.Vwi1M-RJnv8> (Konuluş Tarihi: 27 Kasım 2015; Erişim Tarihi: 14 Nisan 2016).
- ARDIÇOĞLU (Artuk), “Ama Hukuk...”, <http://www.birikimdergisi.com/guncel-yazilar/7431/ama-hukuk#.VxofxORJnv8> (Konuluş Tarihi: 10 Ocak 2016; Erişim Tarihi: 22 Nisan 2016).
- AUBY (Jean-Marie) ve DRAGO (Roland), *Traité de contentieux administratif*, Paris, LGDJ, İkinci Baskı, 1975, Cilt II.
- AYDINLAR *Dilekçesi Davası*, İstanbul, Adam Yayınları, 1986.
- BISCARETTI DI RUFFIA (Paolo), *Diritto costituzionale*, Napoli, Jovene Editore, Onbeşinci Baskı, 1989.
- COLLISON (Robert ve Mary) (Ed.), *Dictionary of Foreign Quotations*, Londra, Macmillan Reference Books, 1980.
- CONSTANTINESCO (Vlad) ve PIÉRRÉ-CAPS (Stéphane), *Droit constitutionnel*, Paris, PUF, 2004.
- DEMİRKENT (Dinçer), “Liberallerin Dinmeyen Özlemi: Anti-Ceberrut, Anti-Derin, Anti-Paralel Devlet ya da Sadece Devlet”, *Ayrıntı Dergisi*, <http://ayrintidergi.com.tr/liberallerin-dinmeyen-ozlemi-anti-ceberrut-anti-derin-anti-paralel-devlet-ya-da-sadece-devlet/> (Yayın Tarihi: 12 Mayıs 2014; Erişim Tarihi: 25 Nisan 2016).
- DEVELLİOĞLU (Ferit), *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Ankara, Aydın Kitabevi, 1984.
- DİNLER (Veysel), “Anayasal Suç Ne (Değil)dir?”, *Çorum Barosu Dergisi*, Sayı 19, Mart 2015, s.7-13 (<http://veyseldinler.com/YuklenenDosyalar/Yayinlar/anayasalsuc.pdf>, Erişim Tarihi: 24 Nisan 2016).
- ESGÜN (İ. Uğur), “Siyaset ve Anayasal Yabancılaşma: Etik İlkelerin Türk Hukukuna Uyarlanması Problemi”, *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, Mart-Nisan 2013, Sayı 105, s.229-262.
- ESMEIN (Adhémar), *Éléments de droit constitutionnel française et comparé*, Paris, Sirey, 1921, c.I.
- FAVOREU (Louis) et al., *Droit constitutionnel*, Paris, Dalloz, 1998.
- GÖZLER (Kemal), “Asli Kurucu İktidar - Tali Kurucu İktidar Ayrımı: TBMM Yeni Bir Anayasa Yapabilir mi?”, in Ece Göztepe ve Aykut Çelebi (Editörler), *Demokratik Anayasa: Görüşler ve Öneriler*, İstanbul, Metis Yayınları, 2012, s.45-61 (<http://www.anayasa.gen.tr/tbmm-yeni-anayasa.htm>).
- GÖZLER (Kemal), “Cumhurbaşkanının Seçimi Konusunda Bir Açıklama”, *Türkiye Günlüğü*, Sayı 89, Yaz 2007, s.17-23 (<http://www.anayasa.gen.tr/cbnin-secimi-tgunlugu.htm>).
- GÖZLER (Kemal), “Devletin Bir Unsuru Olarak 'Millet' Kavramı”, *Türkiye Günlüğü*, Sayı 64, Kış 2001, s.108-123 (<http://www.anayasa.gen.tr/millet.htm>).
- GÖZLER (Kemal), “Hukukun Siyasetle İmtihani: Kim Sınıfta Kaldı?”, *Türkiye Günlüğü*, Sayı 89, Yaz 2007, s.5-16 (<http://www.anayasa.gen.tr/kim-sinifta-kaldi.htm>).
- GÖZLER (Kemal), “Hükümet Sistemimiz Değişecek mi?”, *Türkiye Günlüğü*, Bahar 2104, Sayı 118, s.62-69 (<http://www.anayasa.gen.tr/hs-degisecek-mi.htm>) (Erişim Tarihi: 5 Mayıs 2016)
- GÖZLER (Kemal), “İnsan Hakları Normlarının Anayasaüstünlüğü Sorunu”, in *Türkiye'de İnsan Hakları*, Oya Çitçi (Ed.), Ankara, TODAİE Yayını, 2000, s.25-46.
- GÖZLER (Kemal), “Parti Kapatmanın Kriteri Ne? Parti Kapatmaya Karşı Anayasa Değişikliği Çözümü mü?”, *Türkiye Günlüğü*, Sayı 93, Bahar 2008, s.24-31 (<http://www.anayasa.gen.tr/parti-kapatma.htm>).
- GÖZLER (Kemal), “Sulh Ceza Hâkimlikleri ve Tabii Hâkim İlkesi”, *Güncel Hukuk*, Ekim 2014, s.46-49 (Makale önce 29 Ağustos 2014 tarihinde www.anayasa.gen.tr/tabii-hakim.htm’de yayınlanmıştır).
- GÖZLER (Kemal), “Türkiye’de Hükümet Sistemi Tartışmaları Üzerine Bir Deneme”, *Türkiye Günlüğü*, Sayı 125, Kış 2016, s.17-21 (<http://www.anayasa.gen.tr/hukumet-sistemi-tartismalari.htm>) (Erişim Tarihi: 5 Mayıs 2016).
- GÖZLER (Kemal), “Üniter Devlet ve Demokratik Açılım”, *Türkiye Günlüğü*, Sayı 99, Güz 2009, s. 81-89 (<http://www.anayasa.gen.tr/acilim.htm>).

- GÖZLER (Kemal), “Yasama Dokunulmazlığı: Bir Karşılaştırmalı Anayasa Hukuku İncelemesi”, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Cilt 56, No 3, Temmuz-Eylül 2001, s.71-101 (<http://www.anayasa.gen.tr/dokunulmazlik.htm>).
- GÖZLER (Kemal), “Yorum İlkeleri”, *Anayasa Hukukunda Yorum ve Norm Somutlaşması*, Ankara, KHP ve TBB Ortak Yayını, 2013, s.43, 54-65 (<http://www.anayasa.gen.tr/yorum-ilkeleri.pdf>).
- GÖZLER (Kemal), *Anayasa Hukukunun Genel Teorisi*, Bursa, Ekin, 2011, c.II, s.505.
- GÖZLER (Kemal), *Anayasa Normlarının Geçerliliği Sorunu*, Bursa, Ekin, 1999.
- GÖZLER (Kemal), *Devlet Başkanları: Bir Karşılaştırmalı Anayasa Hukuku Çalışması*, Bursa, Ekin, 2001.
- GÖZLER (Kemal), *Hukuka Giriş*, Bursa, Ekin, Onikinci Baskı, 2015.
- GÖZLER (Kemal), *Hukukun Genel Teorisi: Hukuk Normlarının Geçerliliği ve Yorumu Sorunu*, Ankara, US-A Yayıncılık, 1998.
- GÖZLER (Kemal), *Kurucu İktidar*, Bursa, Ekin, 1998.
- GÖZLER (Kemal), *Türk Anayasa Hukuku Dersleri*, Bursa, Ekin, 19. Baskı, 2015, s.446-450.
- İYİMAYA (Ahmet), *Siyaset ve Anayasa Hukuku Sorunları: II. Cilt*, Ankara, 2015.
- İYİMAYA (Ahmet), “Anayasa Hazırlama Süreci: Gözlemler-Ürünler-Öngörüler”, *Yeni Türkiye*, Ocak-Şubat 2014, Sayı 50, s.81-96.
- KABOĞLU (İbrahim Ö.), “Sunuş Yazısı: Anayasa Fetişizmi ve Anayasasızlaştırma İkilemi”, *Anayasa Hukuku Dergisi*, Cilt 2, Sayı 4, Yıl 2013, s.7-9.
- KELSEN (Hans), *Théorie générale des normes*, (Almancadan Fransızcaya Çeviren Olivier Beaud ve Fabrice Malkani), Paris, Presses universitaires de France, 1996.
- KELSEN (Hans), *Théorie pure du droit*, (“Reine Rechtslehre”nin İkinci Baskısından Charles Eisenmann Tarafından Yapılan Fransızca Çeviri), Paris, Dalloz, 1962.
- KOLBÜKEN (Bırol) “‘Cumhurbaşkanına Hakaret’ Suçu Üzerine Bir Deneme”, *Ankara Barosu Dergisi*, Yıl 2015, Sayı 3, s.33-50.
- LIET-VEAUX (Georges), “La ‘fraude à la constitution’: essai d'une analyse juridique des révolutions communautaires récentes”, *Revue du droit public*, 1943, s.116-150.
- ÖZBUDUN (Ergun), “Cumhurbaşkanı Seçimi ve Anayasa”, *Zaman*, 17 Ocak 2007.
- ÖZBUDUN (Ergun), *Türk Anayasa Hukuku*, Ankara, Yetkin, Onbeşinci Baskı, 2014.
- POZEN (David E.), “Constitutional Bad Faith”, *Harvard Law Review*, Cilt 129, Sayı 4, Şubat 2016, s.884-955.
- PUBLILIUS SYRUS, *Sententiae* (M.Ö. 1. yüzyıl) (<http://www.thelatinlibrary.com/syrus.html>).
- SAĞLAM (Fazıl), “İki ‘12 Eylül’ ve Yargı”, *Cumhuriyet*, 7 Mart 2015, http://www.cumhuriyet.com.tr/koseyazisi/228301/iki_12_Eylul_ve_Yargi.html.
- SARTORI (Giovanni), “Constitutionalism: A Preliminary Discussion”, *American Political Science Review*, 1962, Cilt 56, s.853-862.
- SEVİNÇ (Murat), “İnsan Ve Toplum, Kendi Eder Kendi Bulur...”, *Diken*, 7 Nisan 2015, <http://www.diken.com.tr/insan-ve-toplum-kendi-eder-kendi-bulur/> (Erişim Tarihi: 26 Nisan 2016).
- TDK Türkçe Sözlük, http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&kelime=behemehâl&uid=5759&guid=TDK.GTS.5717abf095f419.89819499.
- TURİNAY (Faruk), “Anayasayı İhlal Suçu Üzerine Bir İnceleme”, *Yalova Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Yıl 2012 (Basım Yılı: 2015), Cilt 1, Sayı 2, s.289-310.
- TÜRK (Hikmet Sami), “Dokunulmazlıkları Kaldıran Anayasa Değişikliği (1)”, *Milliyet*, 18 Nisan 2016, <http://www.milliyet.com.tr/dokunulmazliklari-kaldiran-anayasa/gundem/ydetay/2228876/default.htm>. Aynı yazının ikinci kısmı devamı: *Milliyet*, 19 Nisan 2016 <http://www.milliyet.com.tr/dokunulmazliklari-kaldiran-gunem/ydetay/2229505/default.htm>
- ULUSOY (Ali), OZANSOY (Cüneyt), TEKİNSOY (Ayhan), ÖZTÜRK (Burak) ve ARDIÇOĞLU (Artuk), “Üniversite Öğretim Elemanlarının Disiplin İşlerinde 657 Sayılı Devlet Memurları Kanunu Uygulanabilir mi?”, *Cumhuriyet*, 8.2.2006, http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/turkiye/477695/Ankara_Hukuk_hocalarindan_uyari_niteligin_de_makale_Akademisyenlere_sorusturma_acilamaz_.html.
- ZOLLER (Elisabeth), *Droit constitutionnel*, Paris, PUF, 1999.

Mevzuat

- 10 Haziran 1949 Tarih ve 5442 Sayılı İl İdaresi Kanunu
13 Mayıs 1971 Tarih ve 1402 Sayılı Sıkıyönetim Kanunu
25 Ekim 1983 Tarih ve 2935 Sayılı Olağanüstü Hâl Kanunu
16 Haziran 2014 Tarih ve 6545 Sayılı Kanun

Yasama Çalışmaları

- 12.04.2016 tarih ve 2/1028 sayılı Türkiye Cumhuriyeti Anayasasında Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun Teklifi, <http://www2.tbmm.gov.tr/d26/2/2-1028.pdf> (Erişim Tarihi: 20 Nisan 2016).
Ali Haydar Hakverdi'nin Soru Önergesi, Dönemi ve Yasama Yılı 26/1; Esas Numarası 7/2509; Başkanlığa Geliş Tarihi 10/02/2016, <http://www2.tbmm.gov.tr/d26/7/7-2509s.pdf> (Erişim Tarihi: 20 Nisan 2016).
Aylin Nazlıkaya'nın Soru Önergesi, 14.4.2014, <http://www2.tbmm.gov.tr/d24/7/7-43095s.pdf> (Erişim Tarihi: 20 Nisan 2016).
TBMM Genel Kurul Tutanağı, 24. Dönem, 4. Yasama Yılı, 72. Birleşim 19 Mart 2014, https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/Tutanak_B_SD.birlesim_baslangic?P4=22111&P5=H&page1=39&page2=39 (Erişim tarihi: 7 Mayıs 2016).
TBMM Genel Kurul Tutanağı, 24. Dönem, 5. Yasama Yılı, 67. Birleşim, 2 Mart 2015, <https://www.tbmm.gov.tr/tutanak/donem24/yil5/ham/b06701h.htm> (Erişim Tarihi: 20 Nisan 2016).
TBMM Genel Kurul Tutanağı, 26. Dönem, 1. Yasama Yılı, 49. Birleşim, 1 Mart 2016, <https://www.tbmm.gov.tr/tutanak/donem26/yil1/ham/b04901h.htm> (Erişim Tarihi: 20 Nisan 2016).

Anayasa Mahkemesi Kararları

- Anayasa Mahkemesi, 1 Mayıs 2007 tarih ve E.2007/45, K.2007/54 Sayılı Kararı, *Resmî Gazete*, 27 Haziran 2007, Sayı 26565 (<http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2007/06/20070627-17.htm>).
Anayasa Mahkemesi, 30 Temmuz 2008 Tarih ve E.2008/1, K.2008/2 Sayılı Parti Kapatma Kararı, *Resmî Gazete*, 24 Ekim 2008, Sayı 27034 (<http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2008/10/20081024-10.htm>).
Anayasa Mahkemesi, 14 Ocak 2015 Tarih ve E.2014/164, K.2015/12 Sayılı Karar, *Resmî Gazete*, 22 Mayıs 2015, Sayı 29263 (<http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2015/05/20150522-18.pdf>) (Erişim Tarihi: 14 Nisan 2016).
Anayasa Mahkemesi, Birinci Bölüm, 11 Eylül 2015 tarih 2015/15266 Başvuru Numaralı *Mehmet Girasun ve Ömer Elçi Kararı* (Tedbir), <http://www.kararlaryeni.anayasa.gov.tr/BireyselKarar/Content/cc3b7777-aaaf-49a0-9197-3e1ba1fa6a29?wordsOnly=False> (Erişim Tarihi: 14 Nisan 2016).
Anayasa Mahkemesi, İkinci Bölüm, 22.12.2015 Tarih ve 2015/19545 Başvuru Numaralı *Meral Danış Beştaş Kararı* (Tedbir), <http://www.kararlaryeni.anayasa.gov.tr/BireyselKarar/Content/d98560dd-db10-4548-ada8-f5dafa68bcab?wordsOnly=False> (Erişim Tarihi: 14 Nisan 2016).
Anayasa Mahkemesi, İkinci Bölüm, 31.12.2015 Tarih ve 2015/20218 Başvuru Numaralı *Nuriye Acar Kararı* (Tedbir), <http://www.kararlaryeni.anayasa.gov.tr/BireyselKarar/Content/5ac7e944-7448-41c6-9b97-e80da680ec14?wordsOnly=False> (Erişim Tarihi: 14 Nisan 2016).
Anayasa Mahkemesi, Genel Kurul, 25 Şubat 2016 tarih ve 2015/18567 Başvuru Numaralı *Erdem Gül ve Can Dündar Kararı*, <http://www.kararlaryeni.anayasa.gov.tr/BireyselKarar/Content/131a2423-8a42-4f99-8ff2-b5e6a979280c?wordsOnly=False> (Erişim Tarihi: 14 Nisan 2016).

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararları

- La Cour européenne des droits de l'homme (Cinquième section), *Eon c. France* - 26118/10, 14.03.2016, <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-117137> (Erişim Tarihi: 25 Nisan 2016). Kararın Türkçe çevirisi için http://www.ifadeozgurlugu.adalet.gov.tr/faaliyetler/6_8_mayis/aihm_yabanci/eon.pdf ((Erişim Tarihi: 25 Nisan 2016).

HSYK Kararları

- HSYK, Birinci Dairesi, 15 Ekim 2015 Tarih ve 1609 Sayılı Atama Kararı, <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2015/11/20151113-2.pdf> (Erişim Tarihi: 22 Nisan 2016); <http://www.hsyk.gov.tr/duyurular/2015/ekim/15-10-2015-idari.pdf> (Erişim Tarihi: 22 Nisan 2016).

Cumhurbaşkanlığı Resmî İnternet Sitesinde Yayımlanan Haberler

- 7 Mart 2015, <http://www.tccb.gov.tr/haberler/410/29626/gazilik-unvanini-ziyadesiyle-hak-eden-antep-bugun-de-zor-durumdaki-kardelerine-sahip-cikarak-ensar-unvanini-aliyor.html> (Erişim Tarihi: 24 Nisan 2016).
- 19 Nisan 2015: <http://www.tccb.gov.tr/haberler/410/31874/turkiyenin-gelecegi-icin-ihtiyac-duydugu-proje-koalisyon-degil-yeni-anayasa-ve-baskanlik-sistemidir.html> (Erişim Tarihi: 24 Nisan 2016).
- 14 Ağustos 2015, <http://www.tccb.gov.tr/haberler/410/34099/yurt-disina-kacan-eski-savcilar-icin-kirmizi-bulten-cikarilacak-simdi-almanyayi-da-gorecegiz.html> (Erişim Tarihi: 24 Nisan 2016).
- 31 Aralık 2015 <http://www.tccb.gov.tr/haberler/410/37462/baskanlik-sistemiyle-turkiye-daha-guclu-adimlar-atabilecek.html>.
- 12 Ocak 2016, <http://www.tccb.gov.tr/haberler/410/37539/turkiye-kadar-terore-bedel-odeyen-baska-ulke-yoktur.html> (Erişim Tarihi: 24 Nisan 2016).
- 16 Ocak 2016, <http://www.tccb.gov.tr/haberler/410/37580/zalimlerle-beraber-olanlar-da-zalimdir.html> (Erişim Tarihi: 24 Nisan 2016).
- 26 Ocak 2016, <http://www.tccb.gov.tr/haberler/410/38624/kamu-gorevlileri-icin-mukfat-vatandaslarimizin-ettigi-hayir-duadir.html> (Erişim Tarihi, 24 Nisan 2016).
- 28 Şubat 2016, <http://www.tccb.gov.tr/haberler/410/39955/anayasa-mahkemesinin-kararina-uyumuyorum-saygi-da-duymuyorum.html> (Erişim Tarihi: 24 Nisan 2016).

Televizyon ve Radyo Haberleri

- A Haber*, 4 Aralık, 2015, <http://www.ahaber.com.tr/gundem/2015/12/04/turkiye-bunu-konusuyor-partili-cumhurbaskani>.
- BBC Türkçe*, 15 Ağustos 2015, http://www.bbc.com/turkce/haberler/2015/08/150814_erdogan_sistem.
- BBC Türkçe*, 26 Kasım 2015, http://www.bbc.com/turkce/haberler/2015/11/151126_can_dundar_selin.
- BBC Türkçe*, 26 Ocak 2016, http://www.bbc.com/turkce/haberler/2016/01/160126_aydin_akademisyen.
- CNN Türk*, 5 Mayıs 2016, <http://www.cnnurk.com/video/turkiye/davutoglundan-kritik-myk-sonrasi-aciklama>;
- NTV*, 9 Haziran 2011, http://www.ntv.com.tr/turkiye/arinc-allah-verdikce-veriyor,U6GpmBRUBEmOsTG_WD8I3A?_ref=infinite.
- NTV*, 24 Mart 2016, http://www.ntv.com.tr/turkiye/can-dundar-ve-erdem-gulun-yargilandigi-dava-kapali-yapilacak,awhDqP_kSUefAYXSKEBjzQ?_ref=infinite.
- NTV*, 6 Mayıs 2016, http://www.ntv.com.tr/turkiye/can-dundara-saldiri-girisimi,oT4M9QErcUGbAOX8sZYLUw?_ref=infinite.
- TRT Haber*, 3 Ocak 2014, <http://www.trthaber.com/haber/gundem/138-madde-bu-memlekette-olmuyor-114122.html>.
- TRT Haber*, 31 Mayıs 2015, <http://www.trthaber.com/haber/gundem/eger-bulursa-cumhurbaskanligini-birakacagim-187594.html>.
- TRT Haber*, 5 Mayıs 2016, <http://www.trthaber.com/haber/turkiye/kongrede-aday-olmayi-dusunmuyorum-248873.html>
- TGRT Haber*, 5 Mayıs 2016, <http://www.tgrthaber.com.tr/politika/burhan-kuzu-yurutmede-iki-baslilik-olan-yerde-sorun-olur--122244>.

Gazete Haberleri (Kendi İçinde Tarih Sırasına Göredir)

(Cumhuriyet gazetesinin 29 Mayıs 1984 tarihli nüshasına olan atıf dışında gazetelere atıfta belirtilen tarih, kağıt gazetenin çıkış tarihi değil, gazetenin internet sitesinde söz konusu haberin “giriş tarihi”dir. Haber giriş tarihi verildiğinden, URL adresinden sonra ayrıca “erişim tarihi” verilmemiştir. Ancak Zaman gazetesinde söz konusu sayfaları 10 Nisan 2016-25 Nisan 2016 tarihleri arasında erişilmiştir. Zaman gazetesindeki haberler ise kayımlı atanmadan önce internet sitesinden tarafımızdan kaydedilmiş haberlerdir. Bu haberler kayımlı atamdan önce *Zaman* gazetesinin sitesinde mevcuttu).

Cumhuriyet, 29 Mayıs 1984, s.1; <http://www.cumhuriyetarsivi.com/monitor/index2.xhtml>;

Cumhuriyet, 8 Nisan 2015, http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/siyaset/247451/Yeni_AKP_ye_eski_gomlek.html.

Cumhuriyet, 31 Mayıs 2015, http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/turkiye/288885/Erdogan_dan_canli_yayinda_Can_Dundar_a_tedit.html

- Cumhuriyet*, 14 Ağustos 2015, http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/siyaset/345623/Turkiye_nin_yonetim_sistemi_filen_degisti_.html.
- Cumhuriyet*, 18 Eylül 2015, http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/siyaset/372475/Saray_da_gizli_gorusme.html.
- Cumhuriyet*, 25 Kasım 2015, http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/turkiye/432157/SARAY_DAN_TALiMATLI_ADALET..._Can_Dundar_ve_Erdem_Gul_tutuklandi.html;
- Cumhuriyet*, 11 Ocak 2016, http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/turkiye/462120/1100_un_uzerinde_akademisyenden_baris_c_ agrisi_Bu_suca_ortak_olmayacagiz.html.
- Cumhuriyet*, 15 Mart 2016, http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/turkiye/498652/Baris_isteyen_3_akademisyen_tutuklandi.ht ml.
- Cumhuriyet*, 24 Mart 2016, http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/turkiye/503285/Dundar_ve_Gul_un_durusmasina_iki_gun_k_ ala_supheli_degisim.html
- Cumhuriyet*, 30 Mart 2016, http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/dunya/506733/ABD_uyardi_Anayasani_uyun.html.
- Cumhuriyet*, 5 Nisan 2016, http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/siyaset/510316/AKP_li_milletvekillerinden_canli_yayinda_s_ kandal_diyaloglar_Oglan_bizim_kiz_bizim.html.
- Cumhuriyet*, 5 Nisan 2016, http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/turkiye/510677/Ozel_harek_tcalar_Kurban_ediliyoruz.html.
- Cumhuriyet*, 22 Nisan 2016, http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/turkiye/520152/Tarihi_savunma..._Akademisyenler_tahliye_ edildi.html.
- Cumhuriyet*, 4 Mayıs 2016, http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/siyaset/527169/4_Mayis_Saray_darbesi.html.
- Cumhuriyet*, 5 Mayıs 2016, http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/siyaset/528176/Davutoglu_Erdogan_i_yalanlayip_gitti_Te rcih_degil_zaruret.html.
- Cumhuriyet*, 6 Mayıs 2016, http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/turkiye/528908/Can_Dundar_a_silahl_i_saldiri.html.
- Haber Türk*, 6 Şubat 2015, <http://www.haberturk.com/gundem/haber/1039707-bocek-ve-dinleme- davisinin-hakimleri-degisti>
- Haber Türk*, 5 Mart 2015, “İçişleri Bakanı Ala, ‘Anayasayı Tanımıyorum’ Sözlerine Açıklık Getirdi”, <http://www.haberturk.com/gundem/haber/1050162-icisleri-bakani-ala-anayasayi-tanimiyorum- aciklamasina-aciklik-getirdi>.
- Haber Türk*, 4 Aralık 2015, <http://www.haberturk.com/gundem/haber/1162182-cumhurbaskani-erdogan- partili-cumhurbaskanligi-sistemi-tikanikligi-asar>.
- Haber Türk*, 22 Nisan 2016, <http://www.haberturk.com/gundem/haber/1228961-akademisyenler-tahliye- edildi>.
- Haber Türk*, 6 Mayıs 2016, <http://www.haberturk.com/gundem/haber/1235842-can-dundara-saldiri- girisimi>;
- Haber Türk*, 7 Mayıs 2016, <http://www.haberturk.com/gundem/haber/1235608-can-dundar-ve-erdem-gul- icin-karar-durusmasi>.
- Haberdar*, 20 Nisan 2016, “HSYK Üyesi Mahmut Şen’den Manifesto Gibi Şerh!”, <http://m.haberdar.com/gundem/hsyk-uyesi-mahmut-sen-den-manifesto-gibi-serh-h26404.html>.
- Hürriyet*, 5 Mart 2014, <http://www.hurriyet.com.tr/basbakan-erdogandan-onemli-aciklamalar-25944219>.
- Hürriyet*, 15 Ocak 2015, <http://www.hurriyet.com.tr/erdogandan-akademisyenler-bildirisine-sert-sozler- 40040876>.
- Hürriyet*, 6 Şubat 2015, <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/28134791.asp>;
- Hürriyet*, 3 Mart 2015, <http://www.hurriyet.com.tr/icisleri-bakani-efkan-ala-anayasayi-tanimiyorum- 28344069>.
- Hürriyet*, 1 Mayıs 2015, <http://www.hurriyet.com.tr/ak-parti-milletvekili-yildirim-koalisyon-ihtimali- gormuyorum-28891697>.
- Hürriyet*, 15 Ekim 2015, <http://www.hurriyet.com.tr/156-hakim-ve-savcinin-gorev-yeri-degisti- 30322710>.

- Hürriyet*, 17 Ekim 2015: <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/30331345.asp>.
- Hürriyet*, 17 Ekim 2015, <http://www.hurriyet.com.tr/suikast-davasinin-h-kimi-konyaya-30331345>.
- Hürriyet*, 12 Ocak 2016, <http://www.hurriyet.com.tr/yokten-1128-akademisyene-cevap-40039542>.
- Hürriyet*, 14 Ocak 2016, “10 Maddede ‘Barış İçin Akademisyenler’ Vakası”, <http://www.hurriyet.com.tr/10-maddede-baris-icin-akademisyenler-vakasi-40040999>.
- Hürriyet*, 15 Ocak 2016, <http://www.hurriyet.com.tr/kocaeli-ve-bursada-imzaci-24-akademisyen-hakkinda-gozalti-karari-40040684>.
- Hürriyet*, 26 Ocak 2016, “Cumhurbaşkanı Erdoğan Kaymakamlara Seslendi”, <http://www.hurriyet.com.tr/cumhurbaskani-erdogan-kaymakamlara-seslendi-40045474>.
- Hürriyet*, 27 Ocak 2016, <http://www.hurriyet.com.tr/can-dundar-ve-erdem-gul-icin-istenen-cezalar-belli-odu-40045729>.
- Hürriyet*, 9 Şubat 2016, <http://www.hurriyet.com.tr/nisantasi-universitesi-6-akademisyenin-gorevine-son-verdi-40052261>.
- Hürriyet*, 26 Şubat 2016, <http://www.hurriyet.com.tr/can-dundar-ve-erdem-gul-92-gun-sonra-serbest-40060550>.
- Hürriyet*, 4 Mayıs 2016, <http://www.hurriyet.com.tr/erdogan-davutoglu-zirvesi-sona-erdi-40098768>;
- Hürriyet*, 5 Mayıs 2016, <http://www.hurriyet.com.tr/ak-partide-myk-toplantisi-sona-erdi-aciklama-bekleniyor-40099610>.
- Hürriyet*, 5 Mayıs 2016, <http://www.hurriyet.com.tr/burhan-kuzudan-davutoglu-yorumu-dogal-lideri-mutlaka-dinlemek-lazim-40099523>.
- Hürriyet*, 6 Mayıs 2016, <http://www.hurriyet.com.tr/erdogan-ak-partili-vekillere-anlatt-i-sin-uzamasi-zarar-verecekti-40099946>
- Hürriyet*, 26 Şubat 2016, <http://www.hurriyet.com.tr/can-dundar-ve-erdem-gul-92-gun-sonra-serbest-40060550>.
- Hürriyet*, 6 Mayıs 2016, <http://www.hurriyet.com.tr/can-dundara-silahlisaldirida-en-net-goruntuler-ortaya-cikti-40100407>.
- Hürriyet*, 7 Mayıs 2016, <http://www.hurriyet.com.tr/5-yil-10-ay-hapis-40100524>.
- Milliyet*, 3 Ocak 2014, <http://www.milliyet.com.tr/cicek-ten-birlik-eraberlik/siyaset/detay/1816769/default.htm>.
- Milliyet*, 5 Mart 2014, <http://www.milliyet.com.tr/-gucleri-yetiyorsa-yiksinlar-/siyaset/detay/1847040/default.htm>.
- Milliyet*, 3 Mart 2015, “Bu Anayasayı Tanımıyorum”, <http://www.milliyet.com.tr/bu-anayasayi-tanimiyorum/siyaset/detay/2022009/default.htm>
- Milliyet*, 1 Haziran 2015, <http://www.milliyet.com.tr/-bedelini-cok-agir-odeyecek-/siyaset/detay/2067388/default.htm>.
- Milliyet*, 14 Ağustos 2015, <http://www.milliyet.com.tr/erdogan-turkiye-nin-yonetim/siyaset/detay/2102172/default.htm>;
- Milliyet*, 16 Ekim 2015 “HSYK 156 hâkim Ve Savcının Görev Yerini Değiştirdi”, <http://www.milliyet.com.tr/hsyk-156-hakim-ve-savcinin-gorev-yerini-ankara-yerelhaber-1015755>.
- Milliyet*, 29 Şubat 2016, <http://www.milliyet.com.tr/karara-uyumuyorum-saygi-duymuyorum/siyaset/detay/2201472/default.htm>.
- Milliyet*, 29 Şubat 2016, <http://www.milliyet.com.tr/karara-uyumuyorum-saygi-duymuyorum/siyaset/detay/2201472/default.htm>.
- Milliyet*, 29 Şubat 2016, <http://www.milliyet.com.tr/karara-uyumuyorum-saygi-duymuyorum/siyaset/detay/2201472/default.htm>
- Milliyet*, 2 Mart 2016, <http://www.milliyet.com.tr/cumhurbaskanina-hakarettten-1845/siyaset/detay/2202727/default.htm>.
- Milliyet*, 1 Nisan 2016, <http://www.milliyet.com.tr/meral-camci-kimdir--gundem-2219430/>
- Milliyet*, 2 Nisan 2016, <http://www.milliyet.com.tr/ak-partili-ahmet-iyimaya-5/siyaset/detay/2220197/default.htm>.
- Milliyet*, 14 Nisan 2016, <http://www.milliyet.com.tr/anayasaya-aykiri-ama-evet/siyaset/detay/2226787/default.htm>.
- Milliyet*, 4 Mayıs 2016, <http://www.milliyet.com.tr/ak-parti-de-yeni-doneme-dogru/siyaset/detay/2239591/default.htm>
- Milliyet*, 5 Mayıs 2016, <http://www.milliyet.com.tr/gozler-ankara-da-basbakan/siyaset/detay/2239762/default.htm>.
- Özgür Düşünce*, 21 Şubat 2016, Metin Arslan, “Tutuklamadı Diye Sulh Ceza'dan Alındı” <http://www.ozgurduసుnce.com/haber/tutuklamadi-diye-sulh-ceza-dan-13330/>

- Sabah*, 16 Ocak 2015, www.sabah.com.tr/gundem/2015/01/16/hsyk-kararnamesinin-sifreleri.
- Sabah*, 22 Eylül 2015, "Yetkisini Aşan Paralelci Hâkimlere İnceleme", <http://www.sabah.com.tr/gundem/2015/09/22/yetkisini-asan-paralelci-hkimlere-inceleme>
- Sabah*, 8 Mart 2016, Hayrettin Bektaş "680 Hâkim-Savcı Açığa Alınıyor", <http://www.sabah.com.tr/gundem/2016/03/06/680-hkim-savci-aciga-aliniyor>.
- Takvim*, 6 Mayıs 2016, <http://www.takvim.com.tr/guncel/2016/05/06/kimse-birligimizi-bozamaz>.
- Vatan*, 8 Mart 2015, "400 Milletvekilini Verin ve Bu İş Huzur İçinde Çözülsün", <http://www.gazetevatan.com/-400-vekil-verin-bu-is-huzur-icinde-cozulsun--747571-gundem> .
- Yeni Şafak*, 7 Eylül 2015, "Paralel Hâkimler Haddini Aştı", <http://www.yenisafak.com/gundem/paralel-hakimler-haddini-asti-2267863>
- Zaman*, 7 Şubat 2015, http://www.zaman.com.tr/gundem_hukuksuzluga-dur-diyen-hakimlere-pasif-gorev_2276176.html. (Zaman gazetesine linkler çalışmıyor. Çünkü Zaman gazetesine "kayım atandı").
- Zaman*, 11 Mart 2015, http://www.zaman.com.tr/gundem_iktidarin-istedigi-karari-vermeyen-hakime-ya-surgun-ya-ihrac_2282604.html.
- Zaman*, 22 Şubat 2016, http://www.zaman.com.tr/gundem_gazi-baskomiser-mehmet-akif-yilmazi-tutuklamadi-su...
- Zaman*, 1 Mart 2016, http://www.zaman.com.tr/gundem_iste-akademisyenlere-baskinin-bilancosu_2353270.html.
- Zaman*, 4 Mart 2016 http://www.zaman.com.tr/gundem_hakimi-once-gorevden-aldilar-ardindan-10-polisle-evin...
- Zaman*, 22 Mart 2016, http://www.zaman.com.tr/gundem_gazi-baskomiser-mehmet-akif-yilmazi-tutuklamadi-su...

Çeşitli İnternet Kaynakları

- T24*, 25 Ocak 2016, <http://t24.com.tr/haber/27-universitede-akademisyenlerin-bildirisine-tepki-ve-sorusturmalar.324286> (Erişim Tarihi: 14 Nisan 2016).
- T24*, 14 Ocak 2016, <http://t24.com.tr/yazarlar/yilmaz-murat-bilican/aydinlar-dilekcesi-kenan-pasa-akademisyenler-bildirisi-ve-sarayli-pasa.13667> (Erişim Tarihi: 13 Nisan 2016).
- T24*, 29 Ocak 2016, <http://t24.com.tr/haber/iste-can-dundar-ve-erdem-gul-iddianamesinin-tam-metni-milyonlarin-okudugu-haberler-ve-yazilar-casusluk-delili-sayildi.325826>
- Amerika'nın Sesi*, 16 Aralık 2014, <http://www.amerikaninseesi.com/a/turkiyede-sivil-darbe-tartismasi/2561748.html> (Erişim Tarihi: 24 Nisan 2016).
- Bursa Port*, 15 Ocak 2016, <http://www.bursaport.com/haber/guncel/uc-gozalti-da-uludag-universitesinde-71525.html> (Erişim Tarihi: 24 Nisan 2016).
- <http://www.gunceltarih.org/2012/02/15-mays-1984-aydnlar-dilekcesi-yakn.html> (Erişim Tarihi: 13 Nisan 2016).
- <http://www.hri.org/docs/syntaxma/> (Erişim Tarihi: 2 Mayıs 2016).
- http://www.nesinvakfi.org/aziz_nesin_aydinlar_dilekcesi.html (Erişim Tarihi: 13 Nisan 2016).
- <http://www.rotahaber.com/m/egitim/akademisyenlere-yonelik-cadi-avi-baslatildi-h579401.html> (Erişim Tarihi: 16 Nisan 2016).
- <https://eksisozluk.com/anayasasizlastirma--2060409> (Erişim Tarihi: 26 Nisan 2016).
- https://tr.wikipedia.org/wiki/Bar%C4%B1%C5%9F_i%C3%A7in_akademisyenler_bildirisi.
- https://tr.wikisource.org/wiki/Ayd%C4%B1nlar_Dilek%C3%A7esi (Erişim Tarihi: 24 Nisan 2016)..
- https://www.bundestag.de/blob/284870/ce0d03414872b427e57fccb703634dcd/basic_law-data.pdf (Erişim Tarihi: 2 Mayıs 2016).
- <https://www.bundestag.de/bundestag/aufgaben/rechtsgrundlagen/grundgesetz/gg/245216> (Erişim Tarihi: 2 Mayıs 2016).
- <https://www.chp.org.tr/Haberler/4/hakverdi-icisleri-bakani-ve-valiler-hakim-ve-savcilar-tehdit-mi-etmektedir-12202.aspx> (Erişim Tarihi: 22 Nisan 2016).
- <https://www.ris.bka.gv.at/Dokument.wxe?Abfrage=Bundesnormen&Dokumentnummer=NOR40112691> (Erişim Tarihi: 2 Mayıs 2016).
- <https://www.senato.it/documenti/repository/istituzione/costituzione.pdf> (Erişim Tarihi: 2 Mayıs 2016).
- <https://www.vfgh.gv.at/cms/vfgh-site/english/downloads/englishverfassung.pdf> (Erişim Tarihi: 2 Mayıs 2016).

YouTube

<https://www.youtube.com/watch?v=2n-pL3bJ9HY> (Erişim Tarihi: 22 Nisan 2016).
<https://www.youtube.com/watch?v=4482VsR3Vrc> (Erişim Tarihi: 7 Mayıs 2016).
https://www.youtube.com/watch?v=LdJ5Dm_xlNY (Erişim Tarihi: 13 Nisan 2016).
<https://www.youtube.com/watch?v=V17fkKYwPTw> (Erişim Tarihi: 22 Nisan 2016).
<https://www.youtube.com/watch?v=xLDrFUQBNUQ> (Erişim Tarihi: 22 Nisan 2016).
<https://www.youtube.com/watch?v=YaECGxHgY0I> (Erişim Tarihi: 13 Nisan 2016).
<https://www.youtube.com/watch?v=3ITX70vX5T4> (Erişim Tarihi: 3 Mayıs 2016).
<https://www.youtube.com/watch?v=Acx05tqmxz0> (Erişim tarihi: 6 Mayıs 2016).

Diğerleri

ABD Ankara Büyükelçiliği, “Basın Açıklaması”, 28 Mart 2016,
http://turkish.turkey.usembassy.gov/aciklama_032816.html (Erişim Tarihi: 12 Nisan 2016).

The White House President Barack Obama for Immediate Release, March 28, 2016
(<https://www.whitehouse.gov/the-press-office/2016/03/28/statement-national-security-council-spokesperson-ned-price-national>) (Erişim Tarihi: 12 Nisan 2016).

© 2016. Kemal Gözler.

Not: Bu makale, önümüzdeki günlerde bir dergiye yayınlanması için göndermeyi düşündüğüm bir makalenin hazırlık versiyonudur. Görüş ve eleştirilerinizi benimle paylaşırsanız sevinirim. Hâliyle yazar, kağıt dergide yayınlanıncaya kadar, bu makalede değişiklik, düzeltme ve geliştirme yapma hakkını saklı tutar.

Bu makaleye bir kağıt dergide yayınlanıncaya kadar şu şekilde atıf yapılabilir:

Kemal Gözler, “1982 Anayasası Hâlâ Yürürlükte mi? Anayasasızlaştırma Üzerine Bir Deneme”, www.anayasa.gen.tr/anayasasizlastirma-uzun.pdf (İlk Konuluş Tarihi: 17 Nisan 2016; Uzun Versiyonun Konuluş Tarihi: 5 Mayıs 2016; Uzun Versiyonda Son Ekleme Tarihi: 7 Mayıs 2016).

Versiyon 1 (Kısa Versiyon): 17 Nisan 2016

Versiyon 2 (Orta Versiyon): 25 Nisan 2016

Versiyon 3 (Uzun Versiyon): 7 Mayıs 2016

Ana Sayfa: <http://www.anayasa.gen.tr>

Editör: Kemal Gözler

E-mail: [kgozler\[at\]hotmail.com](mailto:kgozler[at]hotmail.com)

İlk (Kısa) Versiyonun Yayın Tarihi: 17 Nisan 2016, Saat 23:00

İkinci (Orta) Versiyonun Yayın Tarihi: 25 Nisan 2016, Saat 15.00

Üçüncü (Uzun) Versiyonun İlk Yayın Tarihi: 5 Mayıs 2016, Saat 15.00

Uzun Versiyonda Son Ekleme Tarihi: 7 Mayıs 2016, Saat 11:40

Uzun Versiyonda Son Düzeltme Tarihi: 14 Mayıs 2016, Saat 10:00

BU METİN, MAKALENİN ÜÇÜNCÜ (UZUN) VERSİYONUDUR.